

**Навчально-науковий юридичний інститут
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника**

ДОГОВІР ЯК УНІВЕРСАЛЬНА ФОРМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Матеріали

Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої пам'яті академіка Національної академії
правових наук України, заслуженого діяча науки і
техніки України, доктора юридичних наук, професора
Володимира Васильовича Луця
(1933-2021)

м. Івано-Франківськ, 4 квітня 2025 р.

Івано-Франківськ – 2025

Редакційна колегія:

Гейнц Руслана – завідувачка кафедри цивільного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидатка юридичних наук, доцентка

Банасевич Ірина – доцентка кафедри цивільного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидатка юридичних наук, доцентка

Гришко Уляна – доцентка кафедри цивільного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидатка юридичних наук, доцентка

Д28 Договір як універсальна форма правового регулювання: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті академіка Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора Володимира Васильовича Луця (1933-2021) (м. Івано-Франківськ, 4 квітня 2025р.). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2025. 174 с.

У збірнику представлені тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті академіка Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора Володимира Васильовича Луця (1933-2021) «Договір як універсальна форма правового регулювання», яка відбулася 4 квітня 2025 року на базі кафедри цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

© Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника, 2025

ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ:

**«ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ
ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ»**

Заїка Юрій Олександрович

доктор юридичних наук, професор, головний
науковий співробітник відділу приватного права і
процесу Науково – дослідного інституту
приватного права і підприємництва імені
академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

СВОБОДА ДОГОВОРУ І ФРАУДАТОРНІСТЬ ПРАВОЧИНУ

Одним із базових принципів договірного права традиційно вважається принцип *«pacta sunt servanda»*, який органічно поєднується із засадами добросовісності і справедливості та принципом свободи договору, що забезпечує розумний баланс між інтересами сторін.

Свобода договору полягає, насамперед, у вільному вияві волі сторін на вступ в договірні відносини. Волевиявлення учасників договору має складатися вільно без жодного тиску з боку контрагентів або інших осіб і відповідати їхній внутрішній волі [2, с. 33].

Зазвичай, правове регулювання не охоплює мету і мотиви договору, ніхто не може втручатися в сферу приватної автономії контрагентів, зокрема, оцінювати доцільність укладання договору, його мету, економічну обґрунтованість, умови тощо.

Свобода договору постійно перебуває у певній динаміці. Кожний укладений договір являє собою конкретний індивідуальний юридичний факт, що настає внаслідок творчості контрагентів, які відповідно визначають зміст і межі своєї поведінки.

З часом у договірному праві виникають правові інститути, які дозволяють стороні не лише уникнути відповідальності за невиконання договору, а і за позовом особи, інтереси якої постраждали внаслідок його укладення, визнати такий договір недійсним взагалі.

Наскільки умови договору і наміри сторін не суперечать засадам добросовісності і не є свідченням зловживання правом одним із контрагентів визначає суд, з'ясовуючи істинну волю сторони шляхом широкого тлумачення змісту договору, а також правових наслідків, які пов'язані із його укладанням і виконанням.

Порушення засад добросовісності і укладання договору *на шкоду кредитора* (*in fraudem creditorum*) допускали ще римські юристи. Позови на захист інтересів кредиторів від зловмисних дій боржника по відчуженню майна були об'єднані в особливий позов *actio Pauliana* (Дігести (D.22.1.38.4) [1]. Позови, які дають можливість кредитору захищатися від шахрайських дій боржника, знайшли своє відображення у законодавстві, яке регламентує процедуру банкрутства низки європейських країн.

У сучасній доктрині недійсних правочинів категорію правочинів, що вчиняються на шкоду кредиторам, тобто, задля уникнення чи унеможливлення

сплати боргів та/або створення переваги для інших кредиторів називають *франдаторними* [6, с. 163]. Загальним для судової практики є також розуміння, що «франдаторністю» називається (позначається) семантичний смисл правочину (договору, майнової дії, поведінки, рішення) – це внутрішній зміст таких категорій правочинів, що визначає направленість волі і мети, яку ми називаємо шахрайською (з метою обману) [5].

У чинному вітчизняному законодавстві міститься пряма заборона укладати правочини на шкоду кредитуру. Так у статті 33⁻⁷ Кодексу України з процедур банкрутства боржнику протягом процедури превентивної реструктуризації забороняється: 1) вчиняти правочини, які погіршують його фінансовий стан або завдають шкоди інтересам кредиторів, крім випадків, передбачених цим Кодексом; 2) надання позики, безповоротної фінансової допомоги, поруки, гарантії, відчуження або обтяження майна, крім випадків, передбачених затвердженням судом планом реструктуризації [4].

Головна умова для визнання правочину недійсним як такого, що має ознаки франдаторного, це наявність у сторони, яка укладає правочин, статусу боржника в іншому зобов'язанні, яке є дійсним і строк якого настав або повинен настати у найближчий час. Тому аж ніяк не можна погодитися з позицією суду, який визнав франдаторним правочином відмову від спадщини спадкоємця за законом, оскільки у особи, яка може стати спадкоємцем до моменту прийняття спадщини відсутні будь-які зобов'язання перед іншими особами, зокрема, і перед кредиторами спадкодавця. Оспорювати правочини з ознаками франдаторності можуть лише особи, майновим інтересам яких укладанням такого правочину заподіюна шкоду.

Серед франдаторних правочинів можна виокремити наступні різновиди: правочини у яких боржник надає переваги одному із кредиторів, так звані *преференційні* правочини, тобто, коли боржник виконує зобов'язання у повному обсязі перед одним із боржників на шкоду іншим, оскільки останні позбавляються можливості отримати задоволення своїх вимог у зв'язку із відсутністю активів у боржника. Правочини набувають ознак *преференційних* правочинів, коли при множинності кредиторів боржник надає переваги одному із кредиторів у задоволенні заявлених вимог на шкоду інтересам інших кредиторів.

Інший вид франдитарних правочинів це правочини з нерівноцінним наданням або ж взагалі без зустрічного надання, тобто, договори по безоплатній передачі майна у власність чи у користування.

Ознаки франдаторності мають і правочини, метою яких є заподіяння шкоди майновим інтересам кредитора, скажімо, майнова порука за особу, про яку заздалегідь відомо, що вона не зможе виконати зобов'язання.

Сутність договору у цивільному праві складає саме *угода* як погоджене волевиявлення двох чи кількох сторін, спрямоване на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків [3, с. 299].

Оскільки недійсність правочину може встановити лише суд, то суд по суті і визначає межі між свободою договору і зловживанням правом.

У будь-якому випадку не можна визнавати фраздаторним правочин, якщо у контрагента відсутні дійсні зобов'язання перед іншими особами та у позивача відсутнє право вимоги. Особа, не обтяжена зобов'язаннями, може укласти договір дарування, договір позички, договір про перерозподіл спадщини, відмовитися від спадщини тощо.

Правочини, правові наслідки яких пов'язані із заподіянням шкоди майновим інтересам кредитора особи, яка уклала такий правочин, доцільно виокремити безпосередньо у ЦК України, як окремий вид оспорюваних правочинів, визначивши їх ознаки і коло осіб, які можуть їх оспорювати.

Список використаних джерел:

1. *Дігести Юстиніана.* URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/digest/22.php
2. Луць В. В. *Контракти в підприємницькій діяльності: навч. посіб. 2-е вив., перероб. і допов.* К. : Юрінком Інтер, 2008. 576 с.
3. Луць В. В. *Служу пером своїй Вітчизні: вибр. пр. до 80-річчя від дня народж. та 50-річчя наук. – пед. і громад. діяльн.* К. : НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. 326 с.
4. *Кодекс України з процедур банкрутства. Закон України від 18 жовтня 2018 року.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>
5. Пригуза П. *Фраздаторність узаконено: проблеми практики.* Судово-юридична газета. 8 березня 2025. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/324443/fraudatornost-uzakonena-problemy-praktiki>
6. *Цивільне право України (Частина Загальна). Підручник / За ред. професора І. Спасибо–Фатєєвої.* Харків : ЕКУС. 2024. 568 с.

Зозуляк Ольга Ігорівна

доктор юридичних наук, професор, головний
науковий співробітник Лабораторії
корпоративного права імені академіка Володимира
Луця НДІ приватного права і підприємництва імені
академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ КОНСТРУКЦІЇ ФРАЗДАТОРНОСТІ ДОГОВОРУ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Феномен фраздаторного правочину протягом останніх кількох років перебуває в центрі уваги як теоретиків приватного права [1; 2], так і різноаспектно обґрунтовується у судовій практиці. Так, зокрема, постають питання щодо правової природи фраздаторних правочинів, сфер відносин, у яких вони можуть застосовуватись, розмежування фраздаторного та фіктивного правочинів, що й розглянемо у рамках цієї статті.

Категорія фраздаторних правочинів сягає корінням давньоримського конкурсного процесу, в якому на випадок розтрати майна боржником в обман кредиторів останнім надавалися особливі засоби судового захисту, одним з

яких був *Actio Pauliana*. Розтрата майна мала послідувати *fraudationis causa* з наміром боржника нанести майнову шкоду кредиторам. Такий намір з боку боржника презюмувався, якщо він, маючи борги, відчужував усе своє майно [2].

У цивільному та господарському законодавстві України поняття «франдаторний правочин» не використовується, але наразі конструкція франдаторного правочину доволі активно застосовується Верховним Судом насамперед під час вирішенні справ цивільної юрисдикції: «правочином, що вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторним правочином), може бути як односторонній, так і двосторонній чи багатосторонній правочин. Застосування конструкції «франдаторності» при односторонньому правочинові має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати односторонній правочин як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься те, що внаслідок вчинення одностороннього правочину відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна» (постанова ВС від 24.02.2021 р. у справі № 757/33392/16) [3].

Велика Палата Верховного Суду зазначає також, що «позивач вправі звернутися до суду з позовом про визнання договору недійсним, як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), та послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України (висновок Великої Палати Верховного Суду 03 липня 2019 (№ 369/11268/16-ц))» [4]. Варто також наголосити, що Великою Палатою Верховного Суду у вищевказаній справі сформулювала підхід, за яким допускається кваліфікація франдаторного правочину в позаконкурсному оспорюванні як: фіктивного (стаття 234 ЦК України); такого, що вчинений всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом (статті 3, 13 ЦК України); такого, що порушує публічний порядок (частини перша та друга статті 228 ЦК України) [4].

Як слушно наголошує В. І. Крат, «приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення франдаторного договору) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення чи унеможливлення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили. Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір [1]. При цьому до обставин, які дозволяють кваліфікувати безоплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору зокрема, відноситься: безоплатність договору; момент укладення договору; контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, колишня дружина боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа) [4].

Далі ж звернемося до питання співвідношення категорій «фіктивний» та «фraudаторний» правочин. Переважною у доктрині є думка, що фіктивний та fraudаторний правочини мають спільні ознаки, але є різними за своєю метою та наслідками. Так, зокрема, фіктивний правочин вчиняється з метою отримання певної переваги або уникнення певних обов'язків, тоді як fraudаторний правочин має на меті отримати користь шляхом шахрайства, обману або зловживання довіри. Якщо фіктивний правочин не має жодної юридичної сили та не створює жодних правових наслідків, то fraudаторний правочин може мати серйозні наслідки для тих, хто став його жертвою [5, с. 133].

Беляневич О. А. зауважує, що фіктивні правочини, на відміну від fraudаторних правочинів, виключають наявність наміру створити юридичні наслідки в момент його вчинення, що в свою чергу унеможлиблює виникнення будь-яких майнових наслідків, оскільки такий правочин не породжує жодних юридичних наслідків [2]. Оскільки на підставі фіктивного правочину відсутня можливість передачі майна, *restitutio in integrum* виключається юридичною конструкцією фіктивного правочину. Якщо ж буде встановлено, що така передача *de facto* відбулась, такий правочин не може бути кваліфікований як фіктивний, і тому норма ст. 234 ЦК не підлягає застосуванню, адже фіктивний правочин *de jure* не породжує будь-яких правових наслідків. Отже, фіктивний правочин, як наголошується у літературі, характеризується тим, що: 1) сторони не бажають настання правових наслідків, обумовлених договором; 2) усі сторони договору поінформовані про його фіктивність; 3) письмовим текстом договору створюється лише видимість правовідносин між сторонами; 4) мета вчинення фіктивного правочину не має значення [6, с. 480].

Окрім того, відповідно до практики ВС, якщо хоча б одна зі сторін оспорюваного договору намагалася досягти правового результату, то такий правочин не може визнаватися фіктивним. Зокрема, як зазначено у постанові ВС від 03.09.2019 р. у справі № 904/4567/18, ВС у застосуванні приписів ст. 234 ЦК України у подібних правовідносинах виходив, зокрема, з того, що у разі, коли на виконання правочину було передано якесь майно, такий правочин не може розцінюватися як фіктивний.

Судова практика виходить з того, що «фіктивний правочин характеризується тим, що сторони вчиняють такий правочин лише для вигляду, знаючи заздалегідь, що він не буде виконаний. При вчиненні фіктивного правочину сторони мають інші цілі, ніж ті, що передбачені правочином. Причому такі цілі можуть бути протизаконними, або фіктивний правочин може взагалі не мати правової мети. Визнання фіктивного правочину недійсним потребує встановлення господарським судом умислу його сторін. Сам по собі факт невиконання сторонами умов правочину не робить його фіктивним. Для визнання правочину фіктивним ознака вчинення його лише для вигляду має бути властива діям обох сторін правочину. Якщо одна сторона діяла лише для вигляду, а інша – намагалася досягти правового результату, такий правочин не можна визнати фіктивним» (постанова ВС від 19.11.2019 р. у справі № 924/1014/18). Аналогічна правова позиція наведена у постановах ВС від

11.04.2018 у справі № 910/11715/17, від 08.08.2018 у справі № 920/1144/17, від 21.08.2018 у справі № 910/11565/17, від 26.02.2019 у справі № 925/1453/16.

Гофельд Г.С. зазначає, що фраздаторний правочин є складною за своєю правовою природою конструкцією, що має на меті свідоме бажання настання негативних наслідків для кредитора та отримання власної користі шляхом обману, зловживання довірою чи шахрайства. Основними критеріями відмежування фраздаторного правочину від фіктивного правочину є створення правових наслідків – для фіктивного їх немає, для фраздаторного – вони є важливими; мета укладання – для фіктивного – уникнення певних зобов'язань, для фраздаторного – отримання користі шляхом обману чи зловживання довірою тощо. Основними критеріями відмежування фраздаторного правочину від удаваного правочину є кінцевий результат для удаваного – немає реального бажання на створення правового наслідку, для фраздаторного – бажання настання певної користі шляхом обману. Автор робить висновок, спільний із висновком Великої Палати, що нами поділяється: фраздаторний правочин є видом фіктивного правочину та за своєю логікою повинен породжувати такі ж самі правові наслідки, що й фіктивний правочин – визнання його недійсним [7, с. 85].

– Таким чином, підсумовуючи вищенаведене, слід вказати, що серед умов віднесення договору до фраздаторного виступають: вчинення його всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом; такий договір має специфіку моменту укладення та контрагентів. В основі розмежування фраздаторного та фіктивного правочинів виступають правові наслідки та мета укладання вказаних договорів. За своєю правовою природою фраздаторний правочин є різновидом фіктивного, а тому для нього характерні ті ж правові наслідки, що й для фіктивного та проявляються у визнанні його недійсним.

Список використаних джерел:

1. Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2024 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2024. 899 с.

2. Беяневич О. А. Про застосування у справах про банкрутство конструкції фраздаторного правочину. Правничий часопис. 2021. № 2 С. 14–39. DOI: <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2021.2.2>

3. Постанова Верховного суду у складі касаційного цивільного суду від 24.02.2021 р. у справі № 757/33392/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213197>

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду 03 липня 2019 у справі № 369/11268/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83482786>

5. Бугрик А., Дубіна М., Литвин А. Фраздаторний правочин: зміст та доцільність законодавчого врегулювання. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 4. С. 131–134

6. Ромовська Зорислава. Українське цивільне право: загальна частина. Академічний курс: підручник. Київ: Атіка, 2005. 560 с.

7. Гофельд Г.С. Відмежування фродакторного правочину від фіктивного та удаваного правочинів. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО. 2024. Випуск 86: частина 2. С. 82-86. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.13>

Крестовська Наталя Миколаївна

доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри морського права Національного
університету «Одеська морська академія»

ПРАВО ЯК ДОГОВІР

Ідея про договір як одне із головних і таке, що найчастіше зустрічається, втілення права, є усталеною в юридичній науці [1, с.13-14]. За наявності розвинутих окремих (галузевих) теорій договору, відмітні й загальнотеоретичні правничі дослідження нормативних та ненормативних договорів (Н.М. Пархоменко, С.П. Погребняк, К.А. Рагуліна, Т.І. Стрибко, З.М. Юдін), що поклали початок формуванню в нашій юридичній науці теорії правового контрактизму. Остання відноситься до теорій середнього рівня (її місце між загальною теорією права та окремими правовими теоріями) [2, с.333]. Утім, на нашу думку, феномен договору має бути досліджений також в ракурсі природи права, тобто з позицій саме загальної теорії права.

Питання про природу права є одним з «вічних» в юриспруденції. Вихідним методологічним принципом нашої відповіді на це питання є аксіома, що право є лише там, де є суспільство, соціум (хоча люди керуються у своєму бутті не тільки цим соціонормативним регулятивом). Латинське дієслово «*socio*» означає «з'єднати, об'єднати, розпочинати спільну працю». Тому можна визначити суспільство (соціум) як об'єднання людей, засноване на діяльній взаємодії, що передбачає комунікацію в сенсі спілкування та обміну інформацією [3, с. 10]. Спільна діяльність є неможливою без цілепокладання, яке серед іншого, набирає образ правила, в тому числі – правової норми. Людина творить себе у процесі діяльності, навіть створює правові норми в процесі своєї активності (діяльності) [4, с.19].

Відтак, виходячи з розуміння суспільства як системи комунікації індивідів, націленої на співпрацю задля задоволення індивідуальних потреб, право можна розглядати як нормативну систему домовленостей про планування та організацію соціальної взаємодії. Право як договір – це ідея про те, що люди мають домовлятися про правила поведінки для того, щоби задовольняти свої потреби в умовах підтримуваного ними соціального порядку, складниками якого є такі постулати договору як: дотримання обіцянок (виконання зобов'язань), відмова від завдання шкоди іншим, обмін цінностями (товарами, послугами, інформацією тощо).

Укладений в результаті перемовин договір найповніше втілює комунікативні властивості суспільства. Схематично це може бути представлено таким чином:

Походження (виникнення) права, як уявляється, пов'язано саме з договірними практиками узгодження соціальної взаємодії. Правові норми та принципи – це правила, що як мінімум прийнятні індивідам, а найчастіше – узгоджені індивідами різними шляхами, зокрема, шляхом безпосередніх та фасилітованих перемовин, або ж шляхом конклюдентного приєднання до існуючих конвенційних норм. Договір (угода, пакт, конвенція) в цьому плані – це практика або процедура, якої дотримуються індивіди для полегшення соціальної взаємодії, і яка набуває характеру правового звичаю, прецеденту або принципу.

Погоджуючись з висновком про те, що договір як юридична категорія починає розроблятися в давньоримському праві [1, с.14], зазначимо, що інтуїтивно договірна природа права була усвідомлена людьми задовго до римської класичної юриспруденції. До прикладу, саме як договір (завіт) між богом та богообраним народом сприймалось Мойсееве право. Як договір постає право у працях ідеологів суспільного договору від Сократа до Габермаса та інших сучасних контрактуалістів. Історія права як поступального розвитку ідей свободи та справедливості – це, серед інших аспектів, зростання значення договору як засобу правового регулювання. За словами М. Вебера, розвиток відносин, які регулюються правом, до рівня відносин договірних, а самого права – до рівня, який передбачає можливість вільно укласти договори, зокрема до рівня юридично регламентованого розподілу повноважень, прийнято характеризувати як зменшення невольності і зростання індивідуальної свободи [5, с.83].

В підсумку зазначимо, що проблематика права як договору включає також питання про договір як засіб нормативного та індивідуального правового регулювання, про переваги та недоліки такого засобу правового регулювання, про співвідношення договірної та владної регламентації суспільних відносин тощо, що може бути предметом подальших наукових досліджень в досягненні цієї невичерпної теми.

Список використаних джерел

1. Договір як універсальна правова конструкція : монографія /А.П. Гетьман, В.І. Борисова, О.П. Євсєєв та ін. ; за ред. А.П. Гетьмана, В.І. Борисової. Харків : Право, 2012. 432 с. (Серія «Харківська правова школа»).

2. Юдін З.М. Антропологічні й аксіологічні детермінанти правового контрактивізму. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2014. Т. 14. С. 332-340. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2014_14_36

3. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Інформаційно-комунікативна природа суспільства: еволюція точок зору на проблему. Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2018. № 3(38). С.10. URL : <https://doi.org/10.21564/2075-7190.38.139939>

4. Білозьоров Є.В. Комунікативна теорія права та діяльнісний підхід: можливості взаємодії. Соціологія права. 2022. Вип. 3-4. С. 17-20. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001515548>

5. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика/ пер. з німецької, післямова та коментарі О. Погорілого. Київ : Основи, 1998. 534 с.

Мічурін Євген Олександрович

доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського
національного університету імені В.Н.Каразіна

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА І ДОГОВІРНЕ ПРАВО

Цифровізація суспільства як прогресивний процес і цифрові інновації як його результат наразі вже вийшли з вузького кола суто технологічного розуміння. Вони стали глобальною тенденцією, завдяки якій з використанням цифрового середовища виникають відповідні відносини, частина з яких є правовими. Результатом цього у договірному праві стало широке впровадження електронних договорів, зокрема - смарт-контрактів. Тому виникає необхідність у знайденні співвідношення між класичними уявленнями про договір і новими тенденціями у його розвитку завдяки цифровізації.

Як вірно визначив академік В. В. Луць місце договору як юридичного факту серед правових засобів визначається його активною роллю у механізмі правового регулювання цивільних відносин. Проте роль договору не обмежується тільки тим, що він породжує, змінює, припиняє їх, але й визначає зміст конкретних прав та обов'язків учасників договірної зобов'язання. У цьому розумінні договір виступає засобом регулювання поведінки сторін у цивільних правовідносинах [1, с. 48]. Вірність вказаних концептуальних положень договірної права, які залишаються незмінними доповнюється особливостями з огляду на можливість укладення та виконання договорів з використанням цифрового середовища. Це подужує відповідну специфіку електронних договорів; договорів, що виконуються у вигляді смарт-контрактів завдяки технології блокчейн.

Серед аспектів, що потребують уточнення з точки зору впливу цифровізації на договірне право є наступні: розвиток електронних договорів; співвідношення правових категорій «електронний договір» та «смарт-контракт»; укладення договору за допомогою електронного носія; форма електронного договору.

Цифрові технології дозволили укладати договори без паперових носіїв, в мережі інтернет, на відповідних блокчейн-платформах. Електронний

документообіг, цифрові підписи та смарт-контракти стають усе більш поширеними у сучасному договірному праві.

При цьому необхідно підкреслити, що згідно з ч. 2 ст. 639 ЦК України якщо сторони домовилися укласти договір за допомогою інформаційно-комунікаційних систем, він вважається укладеним у *письмовій формі*. Тому саме у контексті письмової форми договору згідно до вимог ЦК України необхідно тлумачити «електронну форму договору», що згадується у Законі України «Про електронну комерцію». Відтак електронна форма договору є різновидом письмової форми договору згідно до вказаної норми ЦК України. Такий підхід є вірним та узгоджується із доктриною договірного права й чинним правовим регулюванням.

Щодо співвідношення категорій «електронний договір» і «смарт-контракт». Електронний договір згідно із визначенням, закріпленим у ст. 3 Закону України «Про електронну комерцію» є домовленістю двох або більше сторін, що спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків та оформлена в електронній формі. Поняття смарт-контракту надано Ніком Сабо як набору обіцянок, визначених у цифровій формі, включаючи протоколи, в рамках яких сторони виконують ці обіцянки [2]. Із створенням блокчейну як ланцюжку децентралізованого зберігання інформації на багатьох незалежних від одного носіях теоретична концепція смарт-контракту почала широко втілюватися у життя.

З урахуванням вказаного поняття «електронний договір» і «смарт-контракт» тісно пов'язані між собою, але мають відмінності. Електронний договір – це правочин, оформлений у цифровому форматі за допомогою електронних засобів. Він має юридичну силу та регулює правовідносини між сторонами відповідно до чинного законодавства через електронний документообіг. Смарт-контракт на блокчейні сприяє виконанню зобов'язань через застосування спеціальної комп'ютерної програми. Взаємозв'язок вказаних категорій полягає у тому, що смарт-контракт дозволяє виконати зобов'язання між сторонами з використанням технологічних засобів глобального цифрового середовища.

Правова природа смарт-контракту визначається особливістю, яка відрізняє його від класичного договору. Смарт-контракт містить у своєму змісті юридичну та технічну (програмовану) частини. Згідно до останньої відбувається автоматичне програмоване виконання зобов'язань у блокчейні за відсутності прямого контролю відповідних процесів з боку людини.

Смарт-контракт є не лише електронним договором, а програмованою системою, що автоматично виконує зобов'язання за заданим алгоритмом. Через смарт-контракт здійснюється автоматизоване (програмоване) виконання договорів.

Активізація *смарт-контрактів* на блокчейні потребує їхнього узгодження із доктринальними положеннями договірного права.

Смарт-контракт є договором у цивільному праві. При його укладенні мають бути додержані вимоги щодо чинності правочинів (ст. 203 ЦК України). Для укладення смарт-контракту необхідним є додержання вимог ст. 638 ЦК

України. При вчиненні смарт-контрактів необхідно дотримуватися меж здійснення цивільних прав, встановлених у ст. 13 ЦК України. Зокрема, при здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині. Алгоритмізація процесів виконання зобов'язань сама собою не означає юридичну вірність смарт-контракту. Для цього він має відповідати нормам цивільного права та не порушувати законодавчо встановлені обмеження. Відтак, *правомірними є лише ті смарт-контракти, які укладені з дотриманням вимог законодавства, принципів свободи договору, добросовісності та недопустимості зловживання правом.*

Смарт-контракт має відповідати правовим принципам, що застосовні для будь-якого з них. Зокрема: смарт-контракти не можуть створювати загрози людству; смарт-контракти не можуть мати предметом вбивство, фізичне насильство чи приниження людини; смарт-контракти підкоряються праву про договори (контракти) держави, на території якої знаходяться сторони, а якщо сторони знаходяться у різних державах – згідно до норм міжнародного приватного права [3, с. 59].

Для ефективного правового регулювання необхідно доповнити Цивільний кодекс України нормами про смарт-контракти у загальних положення про договори. Спеціальні норми про смарт-контракти можуть вміщуватися у статтях ЦК України про окремі види договорів.

До тенденцій договірної права належить поширення публічних договорів, що впроваджуються завдяки цифровізації [4, с. 4-13]. Так, окремим смарт-контрактам властиві ознаки публічних договорів. Це стосується продажу товарів, робіт, послуг на інтернет-платформах (OpenSea, Binance тощо), де однією стороною є споживач. Іншою стороною є особа, що володіє правами на інтернет-платформу або третя особа, що здійснює продаж товарів, робіт, послуг через інтернет-ресурс. Публічні договори щодо цифрового контенту укладаються згідно із ст. 2 Законом України «Про цифровий контент та цифрові послуги»: фізична або юридична особа надає або зобов'язується надати споживачеві цифровий контент чи послугу в межах підприємницької діяльності, зокрема: комп'ютерні програми, застосунки, відео-, аудіо- та музичні файли, цифрові ігри й електронні книги. Порядок здійснення цифрових прав може бути на початку врегульовано правилами (умовами) користування певними вебсайтами [5, с. 128], публічними договорами, що на них розміщені.

Загалом для охорони та захисту прав суб'єктів договірних правовідносин необхідно проведення подальших досліджень виявлення впливу технологічних досягнень на договірне право з метою здійснення подальшої правової регламентації з урахуванням притаманних таким договорам особливостей.

Список використаних джерел

1. Луць В.В. Договір як правова форма розпорядження власника щодо належного йому майна. Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор.

АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків : Право, 2017. С. 47-50.

2. Szabo Nick. Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets'. http://www.fon.hum.uva.nl/rob/Courses/InformationInSpeech/CDROM/Literature/LOTwinterschool2006/szabo.best.vwh.net/smart_contracts_2.html

3. Мічурін, Є. О. Смарт-контракт у приватному праві. Форум Права, 2025, № 81(1). 53–59. <http://doi.org/10.5281/zenodo.13923187>

4. Мічурін Є.О. Публічний договір у мережі «Інтернет» та новели законодавства про цифровий контент. Університетські наукові записки. 2023. № 5(95). С. 4-13. https://unz.univer.km.ua/article/view/95_4-13/359

5. Тарасенко Л. Цифрові права: правова природа та еволюція. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2024. Випуск 79. С. 123–133

Спасибо-Фатєєва Інна Валентинівна

доктор юридичних наук, професор, завідувач
кафедри цивільного права Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА НАБУТТЯ РЕЧОВИХ ПРАВ ТА ПРО СПОСОБИ ЇХ ЗАХИСТУ

1. Договір виступає підставою виникнення зобов'язальних правовідносин, а в певних випадках – і речових прав. Такі права можуть існувати як паралельно, наприклад, при укладенні договору про встановлення ефмітевзиса та суперфіція, так і послідовно. Прикладом останньої договірно-речової конструкції є звичайний договір купівлі-продажу, який породжує зобов'язальні правовідносини з передання майна у власність.

Натомість саме набуття права власності пов'язується з різними юридичними фактами: (а) з нотаріальним посвідченням договору (ч.3 ст. 334 ЦК) - і тоді факт укладення договору буде підставою набуття як зобов'язальних, так і речових прав; (б) з переданням майна (ч.2 ст. 334 ЦК), яке часто оформляється актом приймання-передачі; при чому цей акт судом то правочином не визнається [1], то визнається [2], то може бути й так і інакше [3]; з державною реєстрацією прав на нерухоме майно, з приводу чого судова практика також висловлювала суперечливі позиції [4], доки не були внесені зміни до ч.2 ст. 3 Закону України «Про державну реєстрацію прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [5].

Крім того, що з приводу кожної з неведених вище моделей правовідносин співвідношення речових та зобов'язальних прав можна висловити багато яких міркувань, чимало проблем виникають і при більш звуженій постановці питання. Прикладом може слугувати правовідносини, в яких бере участь «добросовісний заставодержатель». Цей термін набув останнім часом широкого застосування.

2. «Добросовісний іпотекодержатель» — особа, яка є стороною договору іпотеки, тобто набула відповідних прав, але після укладення договору іпотеки виник спір про право на предмет іпотеки. Це могло статися зокрема через укладення договору іпотеки з «невласником» - особою, яка не мала права розпоряджатися предметом іпотеки.

Тобто в цьому разі «клубок» правовідносин намотується з: (а) основного договору; (б) договору іпотеки – обидва ці договори породжують зобов'язальні правовідносини; (в) права іпотеки як речового права й обтяження права власності іпотекодавця; (г) при здійсненні права іпотекодержателя на звернення стягнення виникають або правовідносини з відчуження предмету іпотеки, в результаті чого його власником стає третя особа, або право власності набуває іпотекодержатель і (д) він може як власник відчужити своє майно іншими особам, а ті, в свою чергу – іншим і т.д.

Проблема постає в разі, коли стороною договору іпотеки (іпотекодавцем) був не власник майна. Відтак, питання полягає у тому, чи набуватиме іпотекодержатель прав сторони договору іпотеки, а отже, чи буде він особою, яка має право відчужувати предмет іпотеки.

При цьому позначимо те, коли може складатися подібна ситуація. Тут можуть бути два варіанти.

1). Якщо підстава, на якій особа набула право власності на майно і яке було нею заставлено, а вона, відповідно, стала іпотекодавцем, згодом відпала. Наприклад, правочин з набуття такою особою права власності було визнано недійсним і відновлено право власності у відчужувача цього майна за таким правочином.

2). Якщо документи, що посвідчують право власності на заставлене майно були підроблені на будь-якому етапі набуття права на це майно.

Тим не менш в обох випадках в Державному реєстрі прав на нерухоме майно мав місце запис про право власності особи, яка виступала іпотекодавцем на майно, що було предметом застави. Тож іпотекодержатель покладался на дані Державного реєстрі і діяв добросовісно.

Відтак проблемним стає вирішення питання про те, кого суд має захищати – (а) добросовісного іпотекодержателя, чи (б) власника майна (у якого воно вибуло поза його волею), чи (в) набувача майна, який вважав, що придбав майно у особи, яка має право його відчужувати (у іпотекодержателя). При цьому важливо надати відповідне обґрунтування, проаналізувавши співвідношення норм, які регулюють права цих осіб та способи їх захисту.

3. Загальний принцип добросовісності (ч. 6 ст. 3 ЦК України) підлягає застосуванню у всіх цивільних правовідносинах, у тому числі іпотечних. Відтак, права добросовісного іпотекодержателя підлягають захисту в разі їх порушення, оспорювання чи невизнання.

Касаційний суд зазначив, що: як принцип доброї совісті взагалі, так і його прояви (добросовісного іпотекодержателя), не можуть бути обмежені певною сферою (наприклад, не поширюватися при вирішенні спору про визнання недійсним договору іпотеки). Верховний Суд при цьому спирався на Закон України «Про іпотеку», яким не передбачено таких підстав припинення

іпотеки, як витребування майна від добросовісного набувача або відсутність згоди власника на передачу нерухомого майна в іпотеку [6].

У практиці касаційного суду неодноразово застосовувалася конструкція «добросовісного іпотекодержателя» і вказувалося про необхідність захисту інтересів добросовісного іпотекодержателя, який покладався на дані реєстру прав на нерухомість [7, 8, 9].

За таким підходом сформувалася правова позиція, якою право добросовісного іпотекодержателя дорівнюється до права добросовісного набувача за ст. 330 ЦК: оскільки добросовісний набувач може стати власником, набувши право від особи, яка такого права не мала, то аналогічно має бути при укладенні договору іпотеки – іпотекодержатель набуває право іпотеки, вступаючи до правовідносин із особою, яка не мала права на укладення такого договору. Добра совість «лікує» таку ваду набуття права іпотеки, як укладення договору невласником [10].

Така позиція Верховного Суду відповідає європейському правопорядку. Так, у статті IX.-2:108 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права (DCFR) передбачено, що навіть якщо забезпечувальний боржник не має права або повноваження розпоряджатися майном, забезпечувальний кредитор набуває забезпечувального права заставного типу на вказане майно за умови, що: у момент встановлення забезпечення майно або документ на пред'явника на нього перебували у володінні особи, яка надала забезпечення або, якщо потрібно, права на майно були зареєстровані в міжнародному чи національному реєстрі за ним як за власником; кредитор не знав і не міг знати, що у момент встановлення забезпечення особа, яка його встановила, не мала права чи повноваження для цього. Добросовісне набуття забезпечувального права виключається у разі, якщо майно було вкрадене у власника або особи, якій власник передав майно у володіння [11].

4. Якщо Суд визнав, що право добросовісного іпотекодержателя підлягає захисту, тобто він набув право іпотеки як речове право, то право власності на предмет іпотеки буде обтяжене іпотекою безвідносно до того, хто є його власником. Тож в такій ситуації обидва суб'єкти мають речові права і обидва ці права потребують захисту. Верховний Суд вважає, що пріоритет у захисті має надаватися правам іпотекодержателя як суб'єкта права на чужу річ – обтяження права власності. Основний посил при цьому – захист цивільного обороту.

Розцінюючи ж зобов'язальні правовідносини, Суд вказав на відсутність у законі позначення на нікчемність правочину у випадку відсутності в іпотекодавця права власності на предмет іпотеки. Тому такий правочин є оспорюваним. Недійсність первісних юридичних фактів чи документів не призводить до недійсності договору іпотеки, оскільки в українському праві відсутня залежна недійсність для таких випадків (має місце тільки в одиничних випадках, передбачених у законі - наприклад, частина друга статті 548, частина четверта статті 1119 ЦК України) [12].

5. В цій схемі правовідносин є ще одна особа – добросовісний набувач предмета іпотеки. Виходить, що в нього майно не може бути витребувано власником – особою, яка захищає своє право і яка довела, що іпотекодавець не

мав права власності на предмет іпотеки і не вправі був укласти договір іпотеки. Відтак, у добросовісного набувача майно не витребується на користь власника, а навпаки - він стає власником, але набуває майно, обтяжене іпотекою, хоча договору іпотеки не укладав. Між тим його майновий стан буде гіршим, аніж до активізації всієї цієї схеми правовідносин і його право не є повноцінним. На його майно може бути звернуте стягнення і він буде продовжувати захист свого права. При чому це має здійснюватися як до звернення стягнення, адже цінність майна власника суттєво знижена наявністю такого обтяження як іпотека, так і після звернення стягнення, оскільки він має сплатити чужий борг. Верховний Суд вказав, що до власника, який задовольнив вимоги іпотекодержателя, переходить у порядку суброгації (частина третя статті 528 ЦК України) право вимагати з боржника виконання зобов'язання, яке було забезпечене іпотекою [13]. Чи буде такий спосіб захисту ефективним – питання відкрите.

6. Можна також подумати над тим, що власник майна, який оспорював правочин по його відчуженню і поступився правам добросовісних іпотекодержателя та набувача може адресувати свої вимоги стороні правочину, визнаного недійсним, адже саме це правопорушення потягло за собою негативні наслідки для нього.

Власник же майна, який позбавився свого майна, може захищати своє право через позов про відшкодування йому збитків.

Поставлені вище питання свідчать про те, що як тільки перетинаються речові та зобов'язальні права, це тягне за собою значні проблеми у визначенні того, яке з них має пріоритет і яким способом воно буде захищатися. Відповіді на ці питання з чинного законодавства не слідує. Корені ж їх лежать у сфері значення державної реєстрації прав та порядку її проведення. Без реформування самого процесу державної реєстрації і внесення змін до закону, і прийняття Верховним Судом правових позицій не здатні ані ефективно захистити осіб в окремому судовому процесі, ані зняти проблему взагалі.

Список використаних джерел:

1. *Постанова ВС від 10.12.2020 у справі № 466/2293/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93595636>.*
2. *Постанова КГС ВС від 25.02.2020 у справі № 915/1299/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87929165>.*
3. *Ухвала ВП ВС від 11 серпня 2022 року у справі № 916/546/21 // <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852865>.*
4. *Постанова ВП ВС від 14 вересня 2021 року у справі № 359/5719/17 // <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101584598>*
5. *Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання питань, пов'язаних із заборонаю відчуження об'єктів нерухомого майна, придбаних (у тому числі проінвестованих/профінансованих) з використанням житлового сертифіката на придбання об'єкта житлової*

нерухомості : Закон № 3588-IX від 22.02.2024 // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3588-20#n60>

6. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 квітня 2022 року у справі № 520/1185/16-ц.

7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 09 грудня 2020 року в справі № 715/32/18,

8. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 29 вересня 2021 року в справі 509/1157/18

9. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 вересня 2022 року в справі № 707/807/21).

10. Постанова ОП КЦС ВС від 09.09.2024 у справі № 466/3398/21 (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/121665097>).

11. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group) / Ed. by Christian von Bar, Eric Clive, Hans Schulte-Nolk, European Law Publishers, Munich, 2009. - p. 4483.

12. Постанова ОП КЦС ВС від 09.09.2024 у справі № 466/3398/21 (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/121665097>).

13. Там само.

Харитонов Євген Олегович

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН країни, зав. кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Харитонova Олена Іванівна

докторка юридичних наук, професорка, член-кореспондентка НАПрН України, зав. кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРИНЦИП СВОБОДИ ДОГОВОРУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Варто згадати, що у зв'язку з відсутністю у міжнародних документах чіткого визначення поняття «війна» і розбіжностями у вживанні термінології у Гаазьких та Женевських конвенціях, а також «гібридним» характером війни, після 2014 року договірне регулювання відбувалося на тих самих засадах, що й раніше, без врахування того, що Україна фактично перебувала у стані війни. Більш того, при формуванні концепції оновлення (рекодифікації) цивільного

законодавства України питання сутності та дієвості договірного права практично повністю залишилися поза увагою її розробників, так само, як і учасників більшості пов'язаних з нею наукових дискусій.

Однак ситуація докорінно змінилася, коли війна перейшла у фазу загострення, що висунуло вимоги суттєвого підвищення ефективності механізму правового регулювання, зокрема, адекватного регулювання цивільних відносин в умовах запровадження воєнного стану. Законодавча влада України досить оперативно зреагувала на виклики, прийнявши низку законів у цій сфері. Разом із тим, загальна концепція договірного регулювання під час війни наразі відсутня, що на практиці створює труднощі.

У контексті викладених положень згадаємо, що в українській цивілістиці у процесі підготовки проекту наразі чинного Цивільного кодексу та після його прийняття, категорії «свобода договору» приділялася значна увага. (дисертаційні дослідження А.В. Луць [1], А.П. Беляєвої [2], В.О. Горєва [3], Т.Я. Схаб-Бучинської [4]) Однак, хоча у згаданих наукових працях ретельно досліджувалися важливі теоретичні та практичні аспекти обмеження свободи договору, вони були орієнтовані на аналіз та вирішення проблем звичайного «невоєнного» юридичного побуту. Навіть, у дисертації 2023 року зазначається, «що сучасній приватноправовій доктрині бракує комплексного дослідження із врахуванням європейських підходів категорії «свобода договору» та її обмеження, щоб могли стати основою європеїзації приватного права в умовах рекодифікації Цивільного кодексу та необхідної трансформації правового регулювання із врахуванням потреби повоєнної відбудови України» [5, с. 3]. Тобто, більше йдеться про «гарантування принципу свободи договору» після війни, ніж про значення і роль його під час війни, яка невідомо ще скільки триватиме).

Передусім, це питання про сутність принципу свободи договору та його значення для використання договору, як приватно-правового елементу цивільно-правового методу.

Наразі у цивілістичних дослідженнях значна увага приділяється пошуку відповіді на питання, якою є сутність поняття «свобода договору»: віднесення його до принципів приватного права в цілому чи до інституту договору в приватному /цивільному праві, до засад цивільного законодавства, до класифікаційних елементів методу правового регулювання цивільних відносин, чи до якогось іншого виду юридичних категорій.

Тут найбільш популярною можна вважати позицію, згідно якій свобода договору є принципом договірного права. Першим в українському правознавстві ще до прийняття чинного ЦК України у монографічному дослідженні категорії договору в приватному праві О.О. Мережко на матеріалах правових систем розвинутих країн запропонував своє бачення принципів договірного права: свободи договору, справедливості, добросовісності, розумності, обов'язковості виконання договору, довіри, незловживання правом, співробітництва, рівноправності сторін [6, с. 52-93]. Зауважимо, що свобода договору не лише включена в перелік принципів договірного права, але й поставлена серед них на перше місце. Н.С. Кузнєцова

у першому в українській цивілістиці дослідженні принципів зобов'язального права віднесла свободу договору до принципів, які мають першочергове значення для зобов'язального права [7].

У згаданих сенсах свобода договору розглядалася українськими дослідниками і пізніше [8, 9]

У контексті з'ясування сутності та значення принципу свободи договору з принципами приватного /цивільного права та цивільного законодавства доцільно з'ясувати взаємозв'язок принципів свободи договору, диспозитивності та вільного розсуду сторін.

Зокрема, А.Л. Святошнюк пропонує розглядати принцип диспозитивності окремо від принципу свободи договору, не погоджуючись з думкою науковців, які вважають, що свобода розсуду поглинає принцип свободи договору [10].

Проти такої позиції заперечує В.О. Савченко, котрий вважає, що можливість вільного вибору контрагента та вільного визначення умов договору впливає з принципу свободи договору, який є спеціально-правовим вираженням принципу диспозитивності. На його думку, «принцип свободи договору є проявом принципу диспозитивності і ґрунтується на автономії волі сторін» [11, с. 273].

Підбиваючи підсумки викладеному вище, можна зробити висновок, що більш обґрунтованим виглядає розгляд принципу свободи договору, як «дворівневої категорії»: по-перше, як загального для цивільного права принципу, що є практичним вираженням базового принципу автономії волі сторін і слугує підґрунтям для реалізації диспозитивних норм цивільного законодавства, дієвості уповноважуючого елементу цивільно-правового методу; по-друге, - як спеціального принципу договірної права (регулювання договірних відносин).

Спираючись на отримані результати, розглянемо далі можливість і межі обмеження свободи договору.

Більшість науковців заперечували можливість такого обмеження (хоча слід зауважити, що ця позиція сформувалася, головним чином, у «довоєнний» період) [12, с. 21].

Разом із тим, в умовах війни та воєнного стану принцип свободи договору піддається обмеженням, зумовлених необхідністю врахування пріоритетності за таких обставин публічних інтересів над приватними, тобто переважання «суспільної» (публічної) волі над волею індивідуальною (приватною).

За відсутності воєнного стану та спеціальних законодавчих приписів відповідні обмеження можуть впливати з інтерпретації суб'єктами правозастосування вимог публічного порядку (передусім норм законодавства про національну безпеку) як такого, обов'язковості додержання інтересів держави і суспільства, його моральних засад. Натомість в умовах воєнного стану обмеження свободи договору можуть поставати як похідні від запроваджених публічно-правовими актами обмежень конституційних прав і свобод, а також запроваджуватися спеціальними актами законодавства щодо окремих різновидів договірних зобов'язань [13, с. 225].

Що стосується засад договірної регулювання в умовах війни, то найважливішою з новел, які можуть бути тут зроблені, на нашу думку, має бути прагматична інтерпретація принципу свободи договору, котрий є однією із засад цивільного законодавства.

В ідеальних умовах його існування цей принцип тлумачиться як одна з визначальних ознак приватного права, що підкреслює пріоритет волі та вільного розсуду приватної особи. Будучи вираженою у цивільно-правовому договорі, така воля є джерелом права, підставою виникнення цивільно-правової норми.

Це є важливою умовою нормотворчості в екстремальних умовах, коли органи державної влади з тих чи інших причин не в змозі своєчасно і адекватно реагувати на необхідність врегулювання цивільних відносин. Прогалини, що виникають у такому разі, можуть успішно долатися за допомогою укладення цивільно-правових договорів, не передбачених актами цивільного законодавства.

Водночас, під час війни (а надто, воєнного стану) принцип свободи договору може мати негативні прояви: не відповідати нормам моралі, сприяти ігноруванню інтересів спільноти тощо.

У зв'язку з цим доцільно було б внести зміни у пункт 3 частини першої ст. 3 ЦК «Загальні засади», вказавши, що «у період воєнного стану принцип свободи договору реалізується, якщо це не суперечить інтересам суспільства і не загрожує обороноздатності держави».

Таке рішення, очевидно, наблизить регулювання у цій сфері до публічно-правового типу впорядкування цивільних відносин і створить певні ризики. Але слушною є думка, що «для виникнення та процвітання свободи і держава, і суспільство мусять бути сильними. Сильна держава потрібна для того, щоб стримувати насильство, виконувати закони, надавати суспільні послуги необхідні для життя, у якому люди при владі роблять і впроваджують свій вибір. Сильне мобілізоване суспільство потрібне для контролю і стримування цілої держави. ... Між страхом і гнітом деспотичної держави, з одного боку, та насильством і беззаконням, що породжені бездержав'ям, з другого, пролягає вузький коридор до свободи. У ньому держава і суспільство врівноважують одне одного.... У цьому коридорі держава і суспільство не тільки борються, а й співпрацюють. Ця співпраця надає державі ширші можливості забезпечувати суспільство тим, чого воно потребує, і сприяє кращій його мобілізації для контролю за цими можливостями» [14, с. 13].

Як на наш погляд, це стосується і засади свободи договору, і можливого зростання імперативної складової цивільно-правового методу юридичного регулювання під час війни.

Список використаних джерел:

1. Луць А.В. *Свобода договору в цивільному праві України. Дис. ...канд. юрид. наук зі спец. 12.00.03. К. 2001. 166 с.*

2. Беляєва А.П. Принцип свободи договору в правовому регулюванні зовнішньоекономічного контракту. Дис. ...канд. юрид. наук зі спец. 12.00.03. Харків. 2005. 194 с.
3. Горєв В. О. Свобода договору як загальна засада цивільного законодавства України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2007. 203 с.
4. Схаб-Бучинська Т.Я. Обмеження договірної свободи в цивільному праві України. Дис. ...канд. юрид. наук зі спец. 12.00.03. Івано-Франківськ. 2016. 194 с.
5. Расько Ю. О. Обмеження свободи договору у цивільному праві України. Дис. на здобуття ступеня доктора філософії. Харків – 2023. 206 с.
6. Мережко А.А. Договор в частном праве. К. Юстиниан, 2003, С. 52-93.
7. Кузнєцова Н.С. Принципи сучасного зобов'язального права України. Українське право, 2003. № 4, С.9-15.
8. Бєрвєно С.М. Проблеми договірного права України: Монографія. К.: Юрінком України, 2006. 392 с.
9. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова та ін.; за ред. О.В. Дзєри. К. : Юрінком Інтер, 2008. 896 с.
10. Святошнюк А. Принципи договірного права України: поняття, зміст та система. Журнал східноєвропейського права. 2019. № 59. С. 76-78.
11. Савченко В. О. Свобода волі в цивільному праві : монографія. Вінниця, Україна : ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2024. 467 с.
12. Голубєва Н.Ю. Принципи цивільного права як методологічна основа цивільного права України. Актуальні проблеми держави і права. 2007. Вип. 33. С. 21.
13. Примаєк В.Д. Принцип свободи договору в умовах воєнного стану й діджіталізації. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 5. С. 225-229. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/52>
14. Аджемоглу Дарон, Робінсон Джеймс. Вузький коридор. Держави, суспільства і доля свободи /пер.з англ. Геннадій Шпак. К.: Наш формат, 2020. 520 с.

Шишка Роман Богданович

професор, доктор юридичних наук, професор
кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових
дисциплін Київського університету
інтелектуальної власності та права

ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ В РЕКОДИФІКОВАНОМУ КОДЕКСІ

Договірне регулювання виправдано посідає та буде посідати надалі левову частку серед норм про зобов'язання та й самого Цивільного кодексу.

Його проблемами переймалися чи не всі цивілісти, передусім й академік В.В.Луць, спочатку у господарсько-правовому підході, а потім в цивілістичному. Його напрацювання сприйняті учнями та іншими що слугувало розвитку договірного права в цілому.

При відпрацюванні та моделюванні конструкцій договірного права при оновленні ЦК виникає питання чи відповідає воно проголошеним цінностям та пріоритетам, зокрема ст.3 Конституції України, реаліям економіки, стрімкому поширенню цифризації та правової дійсності за скасуванням Господарського кодексу України? Очевидно, що ні. Тож не дарма Концепція оновлення Цивільного кодексу України [1] передбачила новели в договірному регулюванні та позиціонуванні в ньому низки договірних конструкцій.

В її § 5.35. «Нові договірні конструкції» передбачено імплементацію до національного законодавства нових договірних конструкцій, які відсутні у чинному ЦК, але добре зарекомендували себе в цивільних кодексах інших держав. Йдеться про договори з надання туристичних послуг, форфейтингу, франчайзингу, валютного дилінгу, надання медичних послуг, азартної гри (парі), компенсаційні договори, рамкові договори тощо. Постульовано актуальним імплементації до ЦК України спеціальних положень про брокерські договори, оренду узуфрукта, договір про управління справами, про обіцянку виконати зобов'язання, договір про визнання боргу.

Основним критерієм для включення цих договорів, визнано їхню розповсюдженість у цивільному законодавстві країн ЄС куди прагне Україна. Між тим принагідно зауважу, якщо уважно глянути на ці договори то в них вбачається: а) їх економічне підґрунтя та ігноровано гуманістичне; б) модернізовані конструкції договорів у його попередниках; в) сам концепт імплементації так чи інакше звернений у минуле і пора принагідно ввести нинішні новітні конструкції чи навіть заглянути в майбутнє; г) Цивільний кодекс Франції існує 220 років, а Німецьке цивільне уложення – 128 років і не скасовуються, а ЦК в Україні за більше чим 110 років міняється вже вшосте. Виникає питання: Чи попередні концепти в українському правовому просторі, які за винятком орадянщених його норм, були створені на кшталт європейського права, а кодекс 2003 року взагалі пройшов прискіпливу європеїзацію, були помилковими, чи простежується суб'єктивізм в моделюванні його норм, чи дійсність перегнала очікування?

Виникає й питання на кого орієнтований ЦК: на пересічну особу чи на професіонала? Якщо турбуватися про зручність його використання першими, то його конструкції, в тому числі договірних інститутів та субінститутів повинні бути простими, якщо ж на професіоналів – то витримані в професійно орієнтованих понятійних категоріях. Відповідно, тавтологія в чи вказівка на одну та другу сторони а їх послідує категоріальне позиціонування є компромісом між першим та другим призначенням.

На мій погляд така практика не виправдана: професіонал мислить категоріально і застосування назв сторін нейропрограмує на встановлення змісту такого договору, особливості укладення, наслідки для сторін тощо. За свою практику я ніколи не зустрічам ЦК у пересічних людей і навіть не у всіх

юристів. До того більшість договорів деталізовані спеціальними актами законодавчої влади (іпотека) чи виконавчої влади де в останніх в них забезпечено й публічний інтерес. Принаймні придбання нерухомості та інших об'єктів оподаткування в цьому році відчули всі власники. Тож тягар володіння окремими об'єктами цивільних прав очевидно буде поширюватися.

Тож слід визнати: ЦК орієнтований на професіоналів і його положення в тому числі про окремі інститути та субінститути договорів повинні розглядатися комплексно – іншими актами, що потребує при їх моделюванні відсилки на такі акти чи застереження про можливе їх прийняття.

Принаймні, вже на цьому рівні слід б встановитися у загальних положеннях, зокрема щодо договороздатності, та цифроздатності осіб та орієнтованих на людину договірних конструкцій зокрема з надання правової допомоги, надання парикмахерських послуг, пластики, клінінг, дизайн, кейтер, ремонт тощо. В ці договори імплементувати приналежність їх до споживчих договорів для чого в ЦК перебачити ознаки таких договорів та притаманні їм способи охорони та захисту прав споживачів. Останнє у нинішній конструкції імплементовані в договір роздрібної купівлі-продажу. Чим гірші інші споживчі договори?

Війна призвела до поразки в правах в тому числі й цивільних окремих людей, які стали на бік ворога. Тому в договороздатності повинно бути застереження про можливість набуття такими людьми прав на окремі об'єкти.

Можна погодитися з програмованим виключенням з ЦК України деяких договору поставки і контракції сільськогосподарської продукції як рудиментів соціалістичної економіки. Принаймні вони наразі своє значення втратили в більше стосуються господарського права. Можна погодитися з господарниками, що скасування ГК не передбачає відмову від господарського права як такого навіть в його новітніх версіях : підприємницьке, бізнес-право тощо та їх спеціалізованих курсах (транспортне право, енергетичне право тощо).

Слід визнати проблему синхронізації договірної практики з імперативами конструкцій ЦК, застереженням що відхід від положень норм про передбачені ним договори передбачає їх фраздаторність. Звичайно це не припинить відразу практику маніпулювання положеннями безпосередніх договорів сильними сторонами та ігнорування прав та охоронюваних інтересів слабких сторін, але це хоча б стане пересторогою для перших і надією для других.

Є й інші проблеми моделювання договорів при оновленні ЦК України. Їх слід обговорювати привселюдно і сприймати конструктивні пропозиції . Тому варто віддати пошану організаторам наукових форумів особливо якщо він - данина вчителю та засновнику потужної Франківської школи цивілістики, яка ревно охороняє закладені ним традиції наукового та людського спілкування.

Список використаних джерел:

1. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім "АртЕк", 2020. 128 с.

Вінтоняк Наталія Дмитрівна

*кандидат юридичних наук, старший науковий
співробітник Лабораторії корпоративного права
імені академіка Володимира Луця НДІ приватного
права і підприємництва ім. академіка Ф. Г.
Бурчака НАПрН України*

УМОВИ ДІЙСНОСТІ ЗНАЧНОГО ПРАВОЧИНУ

Передбачена законодавством процедура погодження значних правочинів уповноваженим органом, спрямована на захист прав та інтересів товариства від недобросовісних дій виконавчого органу. Зважаючи на те, що укладення значного правочину може вплинути на фінансово-господарську діяльність товариства та мати певні майнові ризики, рішення щодо його вчинення потребує додаткового погодження. Адже на практиці зустрічаються випадки, коли директор товариства укладаючи договір керується виключно власними інтересами, а не інтересами товариства, що може завдати такому товариству шкоди.

Аналіз норм Закону України «Про ТОВ та ТДВ» та Закону України «Про АТ» в частині регулювання значних правочинів свідчить про те, що законодавець виділяє два різновиди значних правочинів:

1) залежно від вартості правочину: для ТОВ та ТДВ – правочин, якщо вартість майна, робіт або послуг, що є предметом такого правочину, перевищує 50 відсотків вартості чистих активів товариства відповідно до останньої затвердженої фінансової звітності (ч. 2 ст. 44 Закону України «Про ТОВ та ТДВ»); для АТ – правочин, ринкова вартість предмета якого становить 10 і більше відсотків вартості активів товариства, за даними останньої річної фінансової звітності (ч. 1 ст. 106 Закону України «Про АТ»);

2) залежно від інших (додаткових) критеріїв: для ТОВ та ТДВ – законом або статутом товариства може встановлюватися особливий порядок надання згоди уповноваженими на те органами товариства на вчинення певних правочинів за інших критеріїв (ч. 1 ст. 44 Закону України «Про ТОВ та ТДВ»); для АТ – статутом акціонерного товариства можуть бути визначені додаткові критерії для віднесення правочину до значного правочину (п. 2 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про АТ»). Наприклад, у статуті товариства може бути встановлено, що значними правочинами є будь-які правочини, що вчиняються щодо нерухомого майна (купівля-продаж, оренда тощо) незалежно від їх вартості. У такому випадку згоду уповноваженого органу необхідно отримувати незалежно від вартості такого майна.

Спеціальною умовою дійсності значних правочинів є те, що на їх вчинення повинна бути надана згода загальних зборів учасників ТОВ / ТДВ, якщо інше не встановлено статутом товариства. Для АТ передбачено, що рішення приймається загальними зборами, наглядовою радою або радою директорів залежно від вартості предмета правочину. Законодавець передбачає

також можливість подальшого схвалення правочину. Однак, варто відзначити, що схвалення значного правочину не може відбутися ні у формі мовчазної згоди, ні у вигляді певних поведінкових актів (конклюдентних дій) особи. Схвалення значного правочину здійснюється виключно у порядку, встановленому для прийняття рішення про надання згоди на його вчинення (ст. 46 Закону України «Про ТОВ та ТДВ», ст. 108 Закону України «Про АТ»).

Відповідно до ч. 4 ст. 106 Закону України «Про АТ» якщо на дату проведення загальних зборів приватного акціонерного товариства неможливо визначити, які значні правочини вчинятимуться таким товариством у ході фінансово-господарської діяльності, загальні збори приватного акціонерного товариства (крім банку) можуть прийняти рішення про попереднє надання згоди на вчинення значних правочинів, які можуть вчинятися приватним акціонерним товариством протягом не більш як одного року з дати прийняття такого рішення, із зазначенням характеру правочинів та їх граничної сукупної вартості. При цьому залежно від граничної сукупної вартості таких правочинів застосовуються відповідні положення частини третьої цієї статті. Зазначена норма свідчить про те, що у випадку надання попередньої згоди на вчинення правочину у порядку, передбаченому ч. 4 ст. 106 Закону України «Про АТ» спеціальна умова також буде вважатися такою, що виконана згідно з встановленими вимогами.

Наявність згоди уповноваженого органу на вчинення значного правочину або наявність попередньої згоди на вчинення значного правочину за умови дотримання встановлених вимог надає цьому правочину відповідної «дійсності».

Значний правочин ТОВ, ТДВ чи АТ, як і будь-який інший правочин, повинен відповідати загальним вимогам, додержання яких є необхідними для чинності правочину:

- 1) зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам (ч. 1 ст. 203 ЦК України);
- 2) особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності (ч. 2 ст. 203 ЦК України);
- 3) волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі засадам (ч. 3 ст. 203 ЦК України);
- 4) правочин має вчинятися у формі, встановленій законом (ч. 4 ст. 203 ЦК України);
- 5) правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним (ч. 5 ст. 203 ЦК України).

Зауважимо, що вчинення значного правочину без дотримання вимог встановлених Законом України «Про ТОВ та ТДВ» та Законом України «Про АТ» у судовій практиці розглядається як порушення ч. 2 ст. 203 ЦК України, тобто вчинення правочину з перевищенням повноважень.

Відсутність згоди на вчинення значного правочину та відсутність подальшого схвалення правочину є підставою для визнання такого правочину недійсним. Водночас визнання правочинів недійсними з підстав перевищення

повноважень не завжди є єдиною підставою для визнання правочину недійсним. Розгляд судами таких спорів здійснюється з урахуванням норм ст. 92 ЦК України, згідно з якою у відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, якщо юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження.

У справі № 910/22198/17 Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у Постанові від 02 жовтня 2019 року [1] зазначив: *«якщо договір містить умову (пункт) про підписання його особою, яка діє на підставі статуту підприємства чи іншого документа, що встановлює повноваження зазначеної особи, то наведене свідчить про обізнаність іншої сторони даного договору з таким статутом (іншим документом) у частині, яка стосується відповідних повноважень, і в такому разі суд не може брати до уваги посилення цієї сторони на те, що їй було невідомо про наявні обмеження повноважень представника її контрагента»*. Однак, у Постанові від 09 червня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду (справа № 911/3039/19) [2] уже висловив іншу думку: *«висновок про те, що особа могла знати чи не могла не знати про обмеження, зроблений судами на підставі стандартного формулювання договору про те, що генеральний директор діє на підставі статуту. Суди не встановили реальну обізнаність про наявність обмежень повноважень генерального директора на укладення значних правочинів, а виходили з правової презумпції «не міг не знати». Верховний Суд вважає такі висновки судів помилковими. Адже навіть реальне ознайомлення іншої сторони зі статутом, не дозволило б йому дійти однозначного висновку про наявність обмежень»*. В першому випадку суд виходить з того, що якщо договір містить умову про підписання його особою, яка діє на підставі статуту, то це означає, що інша сторона договору ознайомлена з повноваженнями особи, у другому – необхідно встановити реальну обізнаність сторони договору з повноваженнями особи, яка діяла з іншої сторони та підписувала договір.

Аналіз норм чинного законодавства та судової практики свідчить про те, що при вчиненні значного правочину необхідно дотримуватися як загальних вимог, які передбачені ст. 203 ЦК України для усіх правочинів, додержання яких є необхідним для їх чинності, так і спеціальних вимог, встановлених у Законі України «Про ТОВ та ТДВ» та Законі України «Про АТ». Крім того, з метою мінімізації спорів та ризиків визнання значного правочину недійсним з тих підстав, що сторона договору не була обізнана про повноваження особи, у договорі між сторонами слід передбачати та конкретизувати умови, якими сторони підтверджують, що мають усі повноваження на підписання договору та правочин не є значним для сторін і не потребує згоди уповноваженого органу. Або ж навпаки підтвердити, що правочин є значним і сторони отримали рішення уповноваженого органу про надання згоди на його вчинення.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 02 жовтня 2019 року, справа № 910/22198/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84728765>.

2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 09 червня 2021 року, справа № 911/3039/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97926318>.

Кочин Володимир Володимирович

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
науковий консультант судді Конституційного
Суду України, старший науковий співробітник
відділу приватного права та процесу Науково-
дослідного інституту приватного права і
підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України

КОДЕКСИ ПОВЕДІНКИ (CODES OF CONDUCT) ЯК МОДЕЛЬ САМОРЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Пізнання права є досить складним процесом та вимагає розуміння соціальних та економічних передумов формування зв'язків між вільними індивідуумами, які обмежуючи свою свободу будуть підкорятися «певним» нормам. Том Бінгем (*Tom Bingham*), описуючи зміст правовладдя за А. В. Дайсі (*A. V. Dicey*), цитує: «коли ми говоримо про „правовладдя“ як характерну особливість нашої країни, йдеться не лише про те, що в нас жодна людина не перебуває понад приписами права, але й про те (що є відмінною), що тут кожен, хоч би якого він був звання чи суспільного стану, підпорядкований звичайному праву королівства та підлягає юрисдикції звичайних судів» [4, с. 4].

Отже, підкорення можливе лише праву як об'єктивному явищу, що ґрунтується на уявленнях про добро та справедливість, яке встановлюється відповідно до конституційної процедури, зважаючи на національні особливості та міжнародні зобов'язання держави. Таке твердження є слушним для публічного права, натомість приватне право має власні особливості, які дозволяють сторонам врегульовувати відносини за засадах юридичної рівності відповідно до моделей поведінки, які закріплені у законі. При цьому йдеться про приватноправове регулювання, яке поширюється виключно на учасників цих конкретних відносин (наприклад, сторони договору).

Разом з тим, соціальні відносини складно безумовно поділити виключно на публічно-правові та приватноправові. Так, за Максом Вебером (*Max Weber*) соціальна поведінка втілюється у соціальний «зв'язок» (*soziale Beziehung*), тобто взаємно орієнтовані вчинки кількох суб'єктів, які можуть перетворитися на «звичаї» (*Brauch*), що характеризуються регулярністю, що у подальшому

впроваджується у «легітимний порядок» (*legitime Ordnung*), який вже буде притаманний відповідній соціальній групі (афективний або емоційний, цілісно-раціональний, релігійний і порядок, що визначається зацікавленістю) [3, с. 563–564].

За таких умов здійснюється в нормування соціальних зв'язків, що має зовнішнім проявом закріплення відповідного припису в акті. Юридична сила такого акту залежить від ступеня соціальної організації, зокрема лише держава як політичне утворення має повноваження із ухвалення юридичних норм органами законодавчої та виконавчої влади, на основі яких відбуваються процеси саморегулювання приватними суб'єктами.

Яель Карів-Тейтельбаум (*Yael Kariv-Teitelbaum*) твердить: «розподіл регуляторних ролей з приватними суб'єктами розглядається як багатообіцяючий спосіб підвищення ефективності, результативності та легітимності режимів регулювання, додатковий засіб посилення державного регулювання та досягнення суспільних цілей. З іншого боку, цей новий спосіб управління також тягне за собою пастки приватизації. Після закінчення фінансової кризи 2005 року різноманітні форми приватизованого регулювання можуть призвести до суттєвих провалів регулювання. Покладання регуляторних ролей на приватні організації, які часто орієнтовані на прибуток і не зв'язані нормами публічного права, може перешкоджати досягненню цілей регулювання. Приватизація регулювання може не призвести до зниження ефективності, дієвості чи легітимності режимів регулювання, але також може потенційно підірвати регуляторну спроможність держави» [1, с. 284].

Отже, держава може встановити законом межі саморегулювання, самоорганізації чи ділянку відносин, які регулює асоціація щодо своїх учасників (членів). Ідеться про формування нормативної моделі, в межах якої учасники суспільної організації узгоджують власні дії, які не повинні суперечити сутності свободи об'єднання, конституційних приписів та норм права.

У юридичній літературі виокремлюють п'ять моделей саморегулювання: 1) кодекси поведінки (*codes of conduct*) – урядова долученість має низький рівень, а кодекс ґрунтується на домовленостях між учасниками організаційної єдності; 2) законне саморегулювання (*statutory self-regulation*) – високий рівень делегування державою саморегулювній організації регуляторних функцій, встановлених законом; 3) регулювання встановлене фірмою (*firm-defined regulation*) – суб'єкти господарювання відповідальні перед урядом за дотримання «основних» правил, які ним розробляються, та зобов'язані ухвалити власні правила щодо конкретного застосування; 4) контрольоване саморегулювання (*supervised self-regulation*) – делегування повноважень саморегулюваним організаціям із зазвичай обов'язковим членством для здійснення економічної діяльності; 5) регуляторне самоврядування (*regulatory self-management*) – відповідно до домовленості між урядом та самоврядною організацією (договірне або уповноважене за законом), яка не має широких повноважень подібно до саморегулювальної організації [2, с. 245, 251, 256, 259, 262].

Марго Пріст (*Margot Priest*), яка узагальнила названі вище моделі саморегулювання, виділила такі особливості кодексів поведінки: 1) ґрунтуються на домовленості між членами (учасниками) певної галузі економіки (виробництва); 2) відповідальність за порушення кодексу визнається договірною; 3) розв'язання спорів може полягати у медіації чи арбітражному розгляді; 4) взаємна підзвітність учасників; 5) кодекси розглядаються як публічна обіцянка етичної поведінки та належного надання послуг споживачам; 6) неурядова природа правил та добровільність кодексів, зокрема вони не можуть бути предметом публічного контролю [2, с. 245].

Отже, договірна природа кодексів поведінки дозволяє учасникам соціальної групи сформувати власні норми щодо здійснення прав та виконання ними обов'язків, а також розв'язання спорів. Така соціальна група в сучасних умовах розвитку держави та права безумовно повинна мати відповідне інституційне закріплення, що може ґрунтуватися на договорі, статуті або навіть законі. Йдеться про правовий статус поіменованих чи непоіменованих саморегулювних організацій, діяльність яких приватизує регулювання суспільних відносин.

Юридичні застороги щодо приватизації регулювання формують такі напрями розвитку: 1) розширення регулювання шляхом зміцнення регуляторного режиму, просуваючи суспільні цілі, додаючи ще один рівень до регуляторного режиму та посилюючи регуляторну спроможність держави; 2) зменшення регулювання на користь приватних інтересів, що призведе до недостатнього регулювання, випереджаючи державне регулювання та зменшуючи регуляторну спроможність держави; 3) розширення регулювання на користь приватних інтересів, що призведе до надмірного регулювання; 4) зміна природи та стилю регулювання, перетворивши його на професійні, технічні та вимірні критерії [1, с. 284].

Отже, саморегулювання розглядається у межах загального розуміння впорядкування відносин на основі існуючої моделі (договірні відносини), а також безпосереднього розуміння саморегулювання як можливості приватних суб'єктів формувати власні юридичні норми, які залежно від моделей саморегулювання можуть мати різний ступінь приватно-публічного взаємодії. Наприклад, Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони закріплює можливість саморегулювання в межах надання фінансових послуг, зокрема можливість вимоги до членства, участі або доступу до будь-якого саморегулювального органу, біржі або ринків цінних паперів або ф'ючерсів, клірингового агентства або будь-якої іншої організації чи асоціації (стаття 131).

Зважаючи на викладене, висновуємо, що підкорення нормам права, в межах саморегулювання відбувається внаслідок договірної природи формування норм (принцип обов'язковості договору). Саморегулювання економічних відносин за кодексами поведінки (*codes of conduct*) встановлює обов'язкові норми для учасників (членів) організації (інституції), якими

розвивають їх суб'єктивні права та обов'язки, а також розв'язання спорів. Тобто така організація (інституція) формує власний «порядок».

Список використаних джерел

1. Kariv-Teitelbaum Y. *Privatization of Regulation: Promises and Pitfalls. The Cambridge Handbook of Privatization*. За ред.: Dorfman A., Harel A. Cambridge University Press, 2021. С. 263–285.
2. Priest M. *The Privatization of Regulation: Five Models of Self-Regulation. Ottawa Law Review*. 1998. Bun. 29. № 2. С. 233–302.
3. Арон Р. *Етапи розвитку соціологічної думки*. Київ: Юніверс, 2004. 688 с.
4. Бінгем Т. *Правовладдя*. За ред.: Головатий С. П. Київ 2024. 256 с.

Парута Юлія Іванівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
цивільного права Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ФОРМИ ДОГОВОРУ В УКРАЇНІ ТА ЄС

В Концепції оновлення ЦК України вказується про необхідність переосмислення підходів до форми правочину в частині визначення кола правочинів, які належить вчиняти у письмовій, електронній та в усній формах. Окрім того, зазначається, що положення оновленого ЦК України повинні забезпечити повноцінне функціонування відносин у сфері електронної комерції, смартконтрактів, веббанкінгу та враховувати сучасні тренди цифрової економіки [1, с. 11-12]. А оскільки будь-який договір є правочином наведене є підтвердженням слушності дослідження щодо форми договору та електронної форми зокрема.

Пряма вказівка на можливість укладення договору в електронній формі з'явилась у ЦК України 03.09.2015 року через внесення відповідних змін у ч. 1 ст. 206. Згадані зміни були зумовлені прийняттям ЗУ «Про електронну комерцію». Втім електронна форма договору використовувалася і до 2015 року. Законодавчим підґрунтям для укладення договору в електронній формі була ч. 1 ст. 207 ЦК України, яка не зазнавала змін з моменту прийняття основного цивільного кодифікованого акту, і в якій міститься норма наступного змісту: «Правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку» [2].

Розвиток цифрових технологій та можливість укладення цивільно-правових договорів з використанням інформаційно-комунікаційних систем зумовили такий стан речей, що можливість укладення договору з використанням електронної форми уже ні в кого не викликає здивування. Таким чином укладення договорів у електронній формі стало звичним явищем.

Однак, попри це дискусії навколо розуміння електронної форми договору не припиняються. Одним із обговорюваних питань є співвідношення електронної та письмової форми договору.

З текстуального формулювання ч. 1 ст. 206 ЦК України: «Правочин може вчинятися усно або в *письмовій (електронній) формі*» можна зрозуміти, що законодавець не проводить поділ письмової і електронної форм на самостійні види. Влучним у цьому зв'язку є пояснення Н.Ю. Філатової, яка стверджує, що «З буквального аналізу цих статей випливає, що електронна форма вчинення правочину є різновидом письмової форми, оскільки вона згадується поряд з останньою в дужках» [3, с. 48]. Однак, попри зазначене нормативне визначення, у цивілістичній доктрині сформувалось 2 протилежні позиції щодо правової природи електронної форми договору. Так, одні науковці вважають, що електронну форму договору варто виокремити як самостійну форму договору, інші, піддаючи сумнівам таку думку, стверджують, що передумови для цього відсутні. Розглянемо детальніше наукові погляди на це питання.

В.С. Мілаш стверджує, що електронна форма договору має унікальні характеристики, які відрізняють її від традиційної письмової форми. Так, в електронних договорах відсутній фізичний носій, а волевиявлення сторін фіксується за допомогою електронних засобів, таких як електронний підпис. Авторка підкреслює, що стрімкий розвиток цифрових технологій та електронної комерції вимагає оновлення відповідних правових норм. На її думку, виокремлення електронної форми договору, як самостійної форми, дозволить створити більш гнучке та адаптоване правове середовище, яке враховує специфіку електронних договорів та забезпечує належний рівень правового захисту для всіх учасників електронної комерції [4, с. 37-39].

У свою чергу Н. Ю. Філатова розглядаючи це питання надає перевагу підходу, згідно з яким електронна форма розуміється як різновид письмової форми правочину. На думку авторки електронна форма правочину не повинна розглядатися як самостійна форма, а є лише способом реалізації письмової форми в умовах цифрового середовища [5, с. 292]. З такими міркуваннями варто погодитися тому, що дійсно немає підстав для виокремлення електронної форми як самостійної форми договору.

Якщо аналізувати міжнародний досвід щодо цього питання, то варто вказати, що воно вирішується неоднаково у різних країнах. Так, у Німеччині електронна форма визнана самостійним різновидом форм правочинів поряд з письмовою і усною формами. Зокрема, стаття 126а Цивільного кодексу Німеччини має назву «електронна форма», що свідчить про надання цій формі самостійного значення. В більшості ж країн електронна форма на сьогодні не розглядається як самостійний різновид форми правочину, хоча й згадується в законодавстві [3, с. 51].

Важливим аспектом у контексті розгляду електронної форми договору є те, що електронна форма договору може бути прирівняна до письмової тільки за наявності у такому договорі електронного цифрового підпису. Загальноприйнятим у законодавстві більшості країн світу є укладення договору в письмовій формі не тільки з фіксацією умов договору на певному носіїві, а й

підписання договору всіма сторонами або принаймні тією з них, на яку покладено обов'язок по виконанню договору. Це правило закріплене і в національному законодавстві, адже відповідно до ч. 2 ст. 207 ЦК України правочин вважається вчиненим у письмовій формі, якщо він підписаний його стороною (сторонами) [5, с.290]. Позитивним у цьому зв'язку є те, що українське законодавство увібрало в себе прогресивний європейський досвід стосовно електронних підписів та містить відповідні правові норми щодо нормативного регулювання цього питання.

Попри розуміння електронної форми договору як виду письмової форми, особливість середовища у якому укладаються договори в електронній формі зумовлює додаткові вимоги для того щоб така форма вважалась чинною. Сучасною тенденцією на рівні ЄС є впровадження у законодавство поняття «довговічного носія інформації» як нової формальної вимоги до чинності договорів. Це поняття використовується як у нормативно-правових актах окремих держав-членів ЄС, так і у праві ЄС загалом. Зокрема, воно закріплене у Директиві 2008/48/ЄС про споживче кредитування, Директиві 2002/92/ЄС про страхове посередництво та Директиві 2011/83/ЄС про права споживачів. У цих актах довговічний носій інформації визначається як фізичний або електронний носій, що дозволяє зберігати інформацію у спосіб, який забезпечує її доступність протягом періоду, достатнього для досягнення цілей її зберігання. Деякі документи містять і конкретизоване тлумачення: наприклад, згідно зі статтею 2 Директиви 2002/92/ЄС, до довговічних носіїв належать дискети, CD-ROM, DVD та жорсткі диски. Водночас звичайні вебсайти зазвичай не визнаються такими носіями, за винятком випадків, коли вони відповідають визначеним критеріям стабільності та незмінності даних [3, с. 47].

Подібний підхід європейського законодавця є логічним, адже, дійсно не всі цифрові засоби зберігання інформації гарантують однакову надійність і тривалість збереження даних. Більше того, довговічність зберігання часто зумовлюється суб'єктивними чинниками. Наприклад, у разі розміщення інформації на вебсторінці, її зміст може бути змінений або видалений адміністратором у будь-який момент. Саме з огляду на такі ризики виникає потреба у встановленні вимоги щодо використання довговічного носія інформації, особливо у договорах, де однією зі сторін виступає слабша сторона — наприклад, споживач.

Прогресивним є те, що схожі норми вже є передбачені і в національному законодавстві, зокрема ЗУ «Про цифровий контент та цифрові послуги» містить визначення поняття довговічного носія, як засобу, що дає змогу виконавцю чи споживачу зберігати адресовані йому особисто дані у спосіб, що надає можливість їх подальшого використання протягом строку, достатнього з точки зору характеру таких даних, а також відтворення інформації, яка зберігається на носії, у незмінному вигляді [6].

Підводячи підсумок усьому наведеному вище слід вказати на те, що електронна форма договору не є самостійною формою договору, але видом письмової форми. Звісно, що електронна форма договору має певні особливості, але вони зумовлені середовищем у якому укладаються цивільно-

правові договори в електронній формі. Дотримання вимоги щодо електронного цифрового підпису забезпечує автентичність, цілісність і юридичну силу договору укладеного в електронній формі. Це гарантує, що волевиявлення сторін є достовірним і таким, що не зазнало змін після укладення договору. Вимога щодо довговічного носія інформації є важливою, оскільки вона забезпечує стабільне зберігання умов договору та можливість звернення до них упродовж усього строку дії відповідного договору.

Список використаних джерел:

1. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім “АртЕк”, 2020. 128 с.
2. Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV від 16.01.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. Філатова Н. Ю. Особливості укладення договорів з використанням електронної форми представлення інформації. Проблеми законності. 2017. Вип. 136. С. 40-55.
4. Мілаш В. С. Електронні договори як правова основа електронної комерції (торгівлі) в Україні. Актуальні проблеми права: теорія і практика №1 (43), 2022. С. 33-39.
5. Філатова Н.Ю. Відмова від традиційних форм і ренесанс формалізму в умовах розповсюдження практики укладення електронних договорів. Проблеми цивільного права і процесу: тези доп. учасників наук.- практ. конф. присвяч. світлій пам’яті О.А. Пушкіна, Харків, 25 трав. 2018 р./ МВС України, Харків: ХНУВС, 2018. С. 290-293
6. Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України № 3321-IX від 10.08.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3321-20/find?text=%E4%EE%E2%E3%EE%E2%B3%F7%ED%E8%E9+%ED%EE%F1%B3%E>

Чалий Юрій Іванович

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри цивільного права та процесу Харківського
національного університету внутрішніх справ,

ПОНЯТІЙНІ ОЗНАКИ ЗАОХОЧЕНЬ ЯК ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ОБОВ’ЯЗКІВ

1. Інститут заохочення є малопомітним у цивільному праві України. Частково це пояснюється низьким ступенем розвиненості заохочувальних нормативних положень. Даний мініінститут складається із загального положення ч. 3 ст. 14, а також спеціальних положень ч. 3 ст. 883 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) та ч. 2, 3 ст. 149 Кодексу торговельного

мореплавства України (далі – КТМ України)¹. Таким чином, законодавець визнав за необхідне спеціально відзначити можливість застосування заохочень тільки в договірних правовідносинах будівельного підряду та з морського перевезення вантажів. Стосовно решти поіменованих договорів законодавець чомусь «промовчав» із цього приводу. Подібний підхід у нормативному закріпленні заохочень є непослідовним.

Отже, в тих поіменованих договорах, де законодавець прямо не передбачає можливості використання заохочень, а також у непоіменованих договорах, учасники подібних договорів можуть застосовувати заохочення, керуючись принципом свободи договору та загальним дозволом на укладання заохочувальних правочинів, закріпленим у ч. 3 ст. 14 ЦК України. Щоправда, згаданий загальний дозвіл є досить закамуюфльованим, його ще треба зуміти побачити в редакції ч. 3 ст. 14 ЦК України, оскільки в цілому дана стаття присвячується питанням виконання цивільних обов'язків, а не власне засобам їх забезпечення. Про забезпечення в цій нормі йдеться неакцентовано, мимохідь.

Звертає на себе й увагу та обставина, що в ч. 3 ст. 14 ЦК України відсутня згадка про засоби забезпечення виконання зобов'язань (глава 49 ЦК України). Така прогалина є системним недоліком даної норми. Вадою цієї норми є й те, що в ній не наводяться сутнісні ознаки заохочень як засобів забезпечення виконання цивільних обов'язків².

Усі відзначені вище недоліки конструювання інституту заохочення породжують проблемні питання: на що мають орієнтуватися ті учасники договірних відносин, котрі, реалізуючи принцип свободи договору та загальний дозвіл щодо встановлення в договорах заохочень, формулюватимуть у своїх договорах відповідні умови?; яким розумінням заохочень вони будуть при цьому керуватися? Чинне цивільне законодавство, як було показано, відповідей на ці питання не надає.

2. Методологією визначення понятійних ознак заохочень у цій публікації обрано порівняльний аналіз заохочень із суміжними правовими явищами. Положенням ч. 3 ст. 14 ЦК України заохочення, поряд із цивільною відповідальністю, називаються засобами забезпечення виконання цивільних обов'язків. Хоча дана норма, як відзначалося вище, й не згадує серед таких засобів види забезпечення виконання зобов'язань (глава 49 ЦК України), але останні, як відомо, є чи не найбільш ефективним забезпечувальним правовим засобом. Тож, здійснюючи порівняльну характеристику заохочень із суміжними

¹ За деяких обставин до заохочувальних норм можна віднести й інші окремі положення цивільного законодавства. Брак обсягу виконання даного публікаційного матеріалу не дозволяє навести аргументацію з цього приводу. Втім, навіть якщо до наведеного переліку заохочувальних норм додати ще якусь кількість спеціальних положень про заохочення, то істотно нічого не зміниться, бо інститут заохочення все одно залишиться малорозробленим.

² Питання про легальне визначення заохочень чи формулювання низки понятійних ознак такого правового засобу, в тому числі й щодо місця їх закріплення в ЦК України, вимагають окремого розгляду, тому в даному матеріалі вони не аналізуються.

інститутами, для протиставлення заохоченням необхідно взяти не лише інститут цивільної відповідальності, але й інститут забезпечення виконання зобов'язань. Точніше, порівнянню нижче піддаватимуться не згадані три інститути (відповідальність, забезпечення виконання зобов'язань та заохочення), а однойменні правові засоби.

3. Спільними ознаками для всіх трьох правових засобів є те, що вони покликані підбурювати носіїв цивільних обов'язків до належного виконання своїх обов'язків. Отже, ще раз відзначимо: цивільна відповідальність, види забезпечення виконання зобов'язань та заохочення є правовими засобами забезпечення виконання цивільних обов'язків. Без потреб забезпечення виконання обов'язків, усі ці три забезпечувальних види правових засобів утрачають юридичний сенс. Стосовно заохочень окремо слід наголосити, що усілякі маркетингові прийоми, націлені на стимулювання продаж, зокрема ті, що реалізуються під гаслом «купуй товар за ціною одного, а отримаєш два (три тощо) товари», ніякого відношення не мають до заохочень як до правових засобів забезпечення виконання цивільних обов'язків.

Спільною ознакою для порівнюваних правових засобів є також те, що вони можуть встановлюватися договором або законом.

4. Відмінні ознаки цих правових засобів проявляються, перш за все, в самих механізмах впливу на свідомість носіїв цивільних обов'язків.

Як відомо, цивільна відповідальність та засоби забезпечення виконання зобов'язань впливають на носіїв суб'єктивних обов'язків загрозою застосування негативних майнових наслідків (відшкодування збитків, компенсаційні виплати при заподіянні моральної шкоди, сплата пені чи штрафу, втрата майна як предмету завдатка чи застави тощо). Заохочення ж оперують винятково позитивним впливом: в договорі або в нормах закону висловлюється обіцянка надати зобов'язаному учасникові правовідносин певне додаткове благо (!) майнового чи немайнового змісту за умови, що такий учасник з певною підвищеною вимогливістю до своєї зобов'язаної поведінки виконає обов'язок (обов'язки), і внаслідок досягнення ним цієї «заслуги»³ йому буде надане обіцяне заохочувальне благо.

Застосування заохочень вирізняється такими специфічними рисами.

«Заслугою» боржника, за досягнення якої йому надається заохочувальне благо, може бути: дострокове виконання ним договору (ч. 2 ст. 149 КТМ України); більш якісне виконання договору, ніж це встановлено загальними положеннями про належне виконання зобов'язань; ініціативна ощадливість боржника (здійснювана в інтересах кредитора) при виконанні своїх договірних обов'язків; усунення боржником раніше допущених ним недоліків при виконанні даного договору (ч. 3 ст. 883 ЦК України); систематичне бездоганне виконання договірних обов'язків у довгострокових договірних зв'язках тощо.

³ Термін «заслуга» та похідні від нього терміни, що застосовуються в цьому тексті для лаконічного позначення підвищеної належної поведінки боржника, має умовне значення, оскільки будь-які учасники цивільних правовідносин, а тим більше договірних, не перебувають між собою в службових зв'язках. Саме тому ці терміни беруться у лапки.

Заохочувальні блага можуть мати вигляд: грошової винагороди (ч. 2 ст. 149 КТМ України); надання боржнику певних преференцій (наприклад, переважного права на укладання договору на новий строк та (або) на пільгових умовах); скасування наслідків раніше застосованих до боржника майнових санкцій (ч. 3 ст. 883 ЦК України) тощо.

Слід ще раз наголосити, що заохочувальне благо є своєрідним надлишком, що надається боржникові саме за здійснення ним додаткових зусиль при виконанні зобов'язання (досягнення «заслуги»). Такі блага завжди мають преміальний характер. У зв'язку з цим необхідно розрізняти простий акт обміну майном, котрий відбувається у звичайних випадках еквівалентного виконання сторонами своїх обов'язків у двосторонніх зобов'язаннях (де не застосовуються заохочення), та, відповідно, акти зустрічного майнового чи немайнового надання, де певне благо слугує відзнакою «заслуженості» поведінки одного із учасників договірних правовідношення.

Іншою істотною ознакою реалізації заохочень є те, що заохочувальні блага, якщо вони є майном, надаються «заслуженому» боржникові за рахунок його контрагента в договорі.

Необхідно відзначити й те, що здійснення боржником визначеної в законодавчій нормі чи в умовах певного договору, так званої, «заслуженої» поведінки є його правом, а не обов'язком. Нездійснення «заслуженої» поведінки боржником не є правопорушенням.

Цікавим моментом є питання про наявність (відсутність) у заохочень ознаки акцесорності. Законодавець не вирішує такого питання. За нашим переконанням визнавати заохочення акцесорними правовідносинами немає сенсу. Акцесорність є юридичним прийомом захисту майнових прав (інтересів) тих учасників правовідносин із застосування забезпечень виконання зобов'язань (основного боржника-заставадвця, поручителя, заставного поручителя), які через недійсність основного, тобто забезпечуваного, зобов'язання можуть безпідставно втратити своє майно. Юридіко-конструктивна побудова заохочень не створює можливостей для втрати кредитором свого майна через недійсність договору, в якому передбачалося застосування заохочення.

Заохочення, на відміну від відповідальності та засобів забезпечення виконання зобов'язань, за своєю основною функцією спрямовані на позитивне забезпечення виконання як договірних, так й інших цивільних обов'язків⁴. Міри ж цивільної відповідальності, а також засоби забезпечення виконання зобов'язань окрім забезпечувальної функції виконують ще й відновлювальну функцію, що не притаманна заохоченням.

Порівняння відповідальності, заохочень і засобів забезпечення виконання зобов'язань за таким критерієм як ступінь охоплення видів цивільних відносин,

⁴ Серед останніх, тобто абсолютних обов'язків, можна пригадати випадки організації та проведення виконавчими органами місцевого самоврядування відкритих конкурсів щодо стимулювання населення до зразкового утримання домоволодінь («Дім зразкового порядку» та ін.), що є прикладом заохочувального забезпечення виконання власниками обов'язків з належного утримання свого майна (ч. 1 ст. 322 ЦК України).

у яких можна застосовувати ці правові засоби, вказує на те, що відповідальність і заохочення є універсальними правовими засобами, а засоби забезпечення виконання зобов'язань використовуються лише в зобов'язальних правовідносинах, про що свідчить їх назва.

Яримович Уляна Володимирівна

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри цивільного права та процесу Львівського
національного університету імені Івана Франка*

ВЧИНЕННЯ ДІЙ В ОСТАННІЙ ДЕНЬ СТРОКУ ПРИ УКЛАДЕННІ ТА ВИКОНАННІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ

В контексті рекодифікації цивільного законодавства України положення чинного Цивільного кодексу України (далі по тексту – ЦК України) підлягають ретельному аналізу та переосмисленню. Оскільки договірні відносини займають особливе місце в системі цивільних правовідносин, то підхід до перегляду тих норм, якими вони врегульовані, повинен бути комплексним і ґрунтовним. Очевидно, що пандектна система побудови Цивільного кодексу України зумовлює застосування до договірних відносин положень не лише книги п'ятої «Зобов'язальне право», але й інших його норм. Зокрема, при укладенні та виконанні цивільно-правових договорів визначальне значення мають строки та терміни.

Глава 18 «Визначення та обчислення строків» не зазнавала змін жодного разу від дня набрання чинності Цивільним кодексом України [1]. Не передбачаються вони і Проектом Концепції оновлення Цивільного кодексу України, яким пропонується коригування лише норм про позовну давність [2]. Разом з тим, окремі положення щодо обчислення строків, зокрема їх закінчення, все ж видаються дещо застарілими. Так, відповідно до ч. 5 ст. 254 ЦК України «якщо останній день строку припадає на вихідний, святковий або інший неробочий день, що визначений відповідно до закону у місці вчинення певної дії, днем закінчення строку є перший за ним робочий день» [1].

По-перше, нечітке формулювання цієї норми не дозволяє однозначно зрозуміти, яких саме днів стосується вказівка «що визначений відповідно до закону у місці вчинення певної дії»: лише святкових і неробочих чи також і вихідних днів. Якщо мова йде і про вихідні дні, визначені саме законом, тоді лише неділя є тим днем, з якого закінчення строку переноситься на перший робочий день, адже ч. 2 ст. 67 Кодексу законів про працю України передбачає, що загальним вихідним днем є неділя, а інші вихідні дні визначаються графіком роботи підприємства [3]. Однак за такого підходу навіть якщо останній день строку припадає, скажімо, на суботу, яка є вихідним днем на підприємстві, в установі чи організації, то день закінчення строку не переноситься, і особа

позбавляється можливості вчинити дію в цей день. Очевидно, що такою не повинна бути логіка законодавця.

По-друге, законодавець не уточнює, чи поширюється це правило на правовідносини, в яких у межах певного строку дія має бути вчинена не в установі, підприємстві чи організації, а між фізичними особами, як-от виконання договірною обов'язку однією фізичною особою іншій. Якщо тлумачити дану норму буквально, тоді правило про перенесення останнього дня строку з вихідного на перший робочий день слід поширювати на всі без винятку правовідносини, зокрема і між фізичними особами. Проте такому його застосуванню важко знайти обґрунтування, адже варто враховувати логіку прийняття відповідної норми. Очевидно, що ця норма спрямована на захист інтересів особи, яка позбавляється можливості вчинити дію в останній день строку у зв'язку з тим, що на підприємстві, в установі чи організації вихідний, святковий чи інший неробочий день. Зовсім інша ситуація складається, коли в такий неробочий день повинно бути здійснене виконання фізичною особою на користь іншої фізичної особи, адже в даному випадку відсутня залежність від графіку роботи підприємства, установи чи організації. Тому боржник не позбавляється можливості виконати зобов'язання.

По-третє, ч. 5 ст. 254 ЦК України також не дає відповіді на питання, чи діє закріплене в ній правило у випадку, коли у визначений відповідно до закону вихідний, святковий або інший неробочий день, на конкретному підприємстві, в установі чи організації, де має бути вчинена дія, згідно з графіком день робочий. Буквальне тлумачення веде до висновку, що останній день строку все одно переноситься, але в такому разі мета цієї норми втрачається, адже особа не позбавлена можливості вчинити відповідну дію саме в той останній день строку, який випав на неробочий день, визначений законом. Контраргументом може стати те, що особа не знала про те, що саме на конкретному підприємстві цей день робочий, адже законом він визначений як вихідний або ж святковий чи інший неробочий день. Однак цей аргумент втрачає свою актуальність в силу розвитку цифрових технологій, адже дізнатись графік роботи майже будь-якого підприємства нині можна буквально за декілька секунд за допомогою різноманітних пошукових систем. Більше того, законодавець передбачає обов'язок особи цікавитись графіком підприємства, установи чи організації у ч. 1 ст. 255 ЦК України: «Якщо строк встановлено для вчинення дії, вона може бути вчинена до закінчення останнього дня строку. У разі, якщо ця дія має бути вчинена в установі, то строк спливає тоді, коли у цій установі за встановленими правилами припиняються відповідні операції». Тож незрозуміло, чому в одних випадках особа повинна керуватись графіком установи (підприємства, організації) при вчиненні дій в останній день строку, а в інших – ні.

Враховуючи наведене, норма ч. 5 ст. 254 ЦК України, якою останній день строку, що припадає на вихідний, святковий або інший неробочий день, визначений відповідно до закону у місці вчинення певної дії, переноситься на перший за ним робочий день, видається застарілою і такою, що потребує змін. Зокрема, пропонується зробити акцент на тому, що дане правило поширюється лише на ті ситуації, коли дія має бути вчинена в установі (підприємстві,

організації), адже від їхнього графіка роботи залежить можливість вчинити відповідну дію. Крім того, видається доцільним вилучити прив'язку до закону у визначенні вихідних, святкових чи інших неробочих днів. Натомість пропонується вихідні та інші неробочі дні визначати саме графіком роботи підприємства (установи, організації).

Таким чином, ч. 5 ст. 254 ЦК України пропонується викласти в такій редакції: «Якщо дія має бути вчинена в установі (підприємстві чи організації) і останній день строку припадає на вихідний, святковий або інший неробочий день, що визначений відповідно до графіку роботи цієї установи (підприємства чи організації), днем закінчення строку є перший за ним робочий день».

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім “Апекс”, 2020. 128 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ExwdnngsmvpAZJtWi836Rr6-x1quaZJQ/view>
3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-08. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#top>

Шестіріков Вячеслав Васильович

аспірант кафедри цивільного, трудового та господарського права Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара, адвокат

ПРИВАТНО-ПРАВОВА ДОКТРИНА ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ДОКТРИНИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ЯК ДЖЕРЕЛО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Все частіше в судовій практиці розгляду цивільних справ з вирішення договірних спорів певні правові позиції і висновки обґрунтовуються посиланнями на ту чи іншу «доктрину». Так, з 2018 року, після оприлюднення Окремої думки суддів КЦС у складі Верховного Суду щодо постанови від 22.08.2018 у справі №596/2472/16-ц [1] касаційна інстанція (а за нею і суди нижчих інстанцій) у своїх рішеннях активно посилається на т.з. доктрину *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки) – напр., постанови Об'єднаної палати КЦС від 10.04.2019 у справі № 390/34/17 та від 07.10.2020 у справі № 450/2286/16-ц, КЦС від 14.12.2022 у справі № 126/2200/20 та ін. [2; 3; 4;]. Так, з посиланням на вказану доктрину суди вирішували спори і щодо оренди землі, і щодо розрахунків, кредитні спори тощо. Також значного поширення в судовій практиці набула і т.з. доктрина недійсності фраздаторного правочину (такого, що недобросовісно вчиняється боржником на шкоду кредиторі) [5; 6;]. На її основі суди визнають недійсними договори, попри те,

що фраздаторність як підстава недійсності правочину в цивільному законодавстві не передбачена.

Тенденція до обґрунтування судових рішень Верховного Суду (а в силу ч. 6 ст. 13 ЗУ «Про судоустрій і статус судоів», і рішень судоів нижчих інстанцій) посиленнями на різні доктрини ілюструється у публікації судоі Касаційного цивільного судоу у складі ВС В.І. Крата «Доктрина і «доктринки» при вирішенні договірних спорів» [7], де автор наводить численні приклади рішень ВС з різних категорій справ (факторингу, найму, застосування звичаю, аналогії права та ін.), обґрунтовані тією чи іншою доктриною. Показово, що в таких рішеннях посилення на доктрину подаються зазначенням її латинської назви (як правило, походженням з римського права), чи навіть цитуванням у рішенні положень підручників з цивільного права. Як зазначили провідні науковці, які просувають ці підходи в роботі Верховного Суду, *можна стверджувати, що принципи права перейшли з розряду лише теоретичного поняття ... до доволі ... системозмінювального інструменту, який подекуди має вирішальне значення в зміні підходів до розгляду тієї чи іншої категорії справ* [8].

Тож постають закономірні питання: якою мірою приватно-правова доктрина загалом і окремі «доктринки» на сьогодні є джерелами цивільного права в Україні, чи обґрунтоване подібне правозастосування (чи то правотворчість) з боку судоів, чи сприяє таке обґрунтування судових рішень єдності практики, її передбачуваності, та загалом довірі до судоу?

Традиційно у правовій науці під правовою доктриною розуміють систему наукових ідей і поглядів про право, що мають концептуальний характер, розроблених правовою наукою, опосередкованих юридичною практикою і, таких, що є загальнозначущими для правової системи позаяк ґрунтуються на загальновизнаних принципах і цінностях, відображають закономірності і тенденції державно-правового розвитку країни, поділяються авторитетною думкою вчених-юристів і, відтак, формують певний тип праворозуміння, за яким функціонує і розвивається правова система [9;69]. Цивільно-правова ж доктрина при цьому розуміється як галузева, яка є невід'ємною складовою загальної правової доктрини. У межах же галузевих доктрин розробляються доктрини підгалузей та інститутів права [9;70].

Водночас у ЦК України серед джерел регулювання доктрина як така відсутня, і навіть сам термін «доктрина» не згадується. Натомість передбачено регулювання цивільних правовідносин актами цивільного законодавства, договором, звичаєм, міжнародним договором (ст. 4, 6, 7, 10 ЦК України). А також за аналогією права – на основі загальних засад цивільного законодавства (ст. 3, ч. 2 ст. 8 ЦК України), – підкреслимо, не на основі будь-яких засад приватного права, а саме передбачених у ст. 3 ЦК України *загальних засад*, перелік яких є чітким і вичерпним. Відтак ЦК України не залишає місця для прямого регулювання цивільних правовідносин як доктриною приватного права загалом, так і окремими доктринальними поглядами на певні правові інститути. А оскільки поняття доктрини не можна ототожнити і з висновками Верховного Суду, то обов'язку *врахування судоом* доктринальних положень на сьогодні також ніде не закріплено. Але після включення Верховним Судоом певної

доктрини до мотивувальної частини рішення вона вже має враховуватися судами як частина висновку касаційної інстанції, що вже набуває певних рис правотворчості.

Більш того, за відсутності чітко сформульованих правових ознак і критеріїв доктрини як регулятора договірних відносин виникають ряд практичних проблем: зі з'ясуванням того, чи є певна ідея, до якої звертається суд, саме доктринальною; з розмежуванням доктрини, принципів (засад) та загальних засад цивільного права; з наданням тому чи іншому висновку, зробленому у юридичній літературі чи сформульованому юристами попередніх поколінь, значення інституційної доктрини тощо. Так, щодо згаданої в численних рішеннях судів доктрини *venire contra factum proprium* постають відкриті питання: чи є вона самотійною доктриною (і взагалі доктриною)? Якщо ні, то доктриною якого цивільно-правового інституту вона є? Чи, можливо, більш доцільно вважати її міжінституційним принципом? Але якщо так, то на підставі чого вона має застосовуватися? І зрештою, чи може вона виступати самотійним джерелом регулювання, або все ж має застосовуватися у сукупності з певною писаною нормою, деталізуючи її зміст. Так, здебільшого суди зазначають, що в основі цієї доктрини лежить принцип добросовісності. Але він в свою чергу належить до загальних засад цивільного законодавства. А загальні засади, згідно з ч. 2 ст. 8 ЦК України, мають застосовуватися у разі неможливості використати аналогію закону, а не в будь-якому випадку. То чи повинен суд обґрунтовувати застосування доктрини такою неможливістю? Аналогічні питання постають і щодо інших доктрин, що застосовуються судами.

З практичної точки зору гострим є питання «кодіфікації» таких доктрин з метою забезпечення їх врахування учасниками цивільних правовідносин. Адже, за певного вільного підходу суду, до складу таких доктрин, які поширюють свій вплив на договірні відносини, можуть бути віднесені, фактично, будь-які відомі формули чи взагалі висловлювання з римського чи іншого права (як то: *Exceptio non adimpleti contractus*, *Estoppel*, *Clausula rebus sic stantibus*, *Qui tacet, consentire videtur* та ін.), що не сприятиме передбачуваності судової практики. І хоча їх зміст майже повністю кореспондує і букві і духу українського цивільного права, однак доцільність підміни ними норм ЦК України, що явно вносить певну несистемність і невизначеність у механізм цивільно-правового регулювання, виглядає сумнівною.

Відповідно до ст. 57 Конституції України, закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом. Але як мають доводитися до відома населення доктрини, яка мають фактично те ж значення? Дана конституційна гарантія щодо цивільних прав громадян може бути до певної міри знівельована, оскільки часто навіть професійним юристам за наявності норми права та чіткого змісту укладеного договору складно передбачити, на яку ж доктрину пошлеться суд у рішенні, та яким, відповідно, це рішення буде.

Безумовно, повернення до позитивістських підходів тоталітарного минулого, яке ставило виключно писане право в основу вирішення дилеми, «рішення суду має бути законним чи справедливим», не може бути рішенням проблеми. Проте, упорядкування застосування в судовій практиці різноманітних доктрин та подолання їх статусу як «квазіджерел» цивільного права також назріло.

З цією метою, на нашу думку, доцільним є пряме закріплення певних усталених доктринальних положень саме в нормах цивільного законодавства, а також чітке визначення правових ознак загальної та інституційних доктрин, їх розмежування з принципами і загальними засадами цивільного законодавства, закріплення відсутності «прямої дії» доктрини та її ролі як інструменту тлумачення відповідних норм права, чому безумовно сприятимуть подальші дослідження даної проблематики.

Список використаних джерел:

1. Окрема думка суддів КЦС у складі Верховного Суду щодо постанови від 22 серпня 2018 у справі № 596/2472/16-ц [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. - Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76103211>.

2. Постанова Об'єднаної палати КЦС від 10.04.2019 у справі № 390/34/17 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. - Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81263995>.

3. Постанова КЦС від 07.10.2020 у справі № 450/2286/16-ц [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. - Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92173296>

4. Постанова КЦС від 14.12.2022 у справі № 126/2200/20 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. - Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107984722>.

5. Постанова Верховного Суду від 07.10.2020 у справі № 755/17944/18 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. - Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92315178>

6. Постанова КГС у складі Верховного Суду від 06.10.2022 у справі №904/624/19 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. - Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106801341>.

7. Крат В.І. Доктрина і «доктринки» при вирішенні договірних спорів [Електронний ресурс] режим доступу https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_Doktr_.pdf

8. Крат. В., Бабанли Р. Принципи права у практиці Верховного Суду: тернистий шлях від букви до духу [Електронний ресурс] // *Dead Lawyers Society*. URL: <https://www.deadlawyers.org/de-take-narysano/>. Опубліковано 16.01.2023.

9. Павлюк Н.М. Доктрина цивільного права як теоретичне підґрунтя модернізації цивільного законодавства [Електронний ресурс] // *Юридичний науковий електронний журнал* № 6 / 2021, с. 68-71.

ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ:

**«ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ
ДОГОВІРНИХ КОНСТРУКЦІЙ»**

ДОГОВІР ПУБЛІЧНОЇ ЗАКУПІВЛІ: ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

1. Господарсько-правовий інститут публічних закупівель є системою правових норм, спрямованих на регулювання господарських відносин, які виникають з метою забезпечення потреб держави, територіальних громад та об'єднаних територіальних громад, у спосіб, який сприяє досягненню найкращого результату, а також відповідних цілей за різними напрямками державної політики з урахуванням соціально-економічних пріоритетів розвитку держави та міжнародних зобов'язань у цій сфері [1, с. 317]. Чинний Закон України «Про публічні закупівлі» визначає договір про закупівлю як господарський договір, що укладається між замовником і учасником за результатами проведення процедури закупівлі / спрощеної закупівлі та передбачає платне надання послуг, виконання робіт або придбання товару (пункт 6 ч. 1 ст. 1 Закону). У цьому легальному визначенні відображено особливості укладення договору про закупівлю, а саме те, що сторона-виконавець обирається за результатами проведення однієї із передбачених цим Законом процедур закупівлі. За змістом діючих раніше нормативно-правових актів у сфері державних закупівель вирішальну роль для кваліфікації відносин як таких, що складаються під час організації і здійснення публічних закупівель, відігравала така ознака як використання державних коштів, а замовник визначався як розпорядник державних коштів (див., зокрема, Закон «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти»). Згідно з чинним законодавством головними чинниками є саме кінцева мета здійснення публічних закупівель, предмет закупівлі (договору), а також визначення замовників, які здійснюють такі закупівлі [1, с. 13].

2. Господарсько-правовий інститут публічних закупівель перебуває у функціональних зв'язках з іншими законодавчими актами, зокрема, із нормами бюджетного права. В літературі звертається увага на те, що бюджетне право як підгалузь фінансового права, тісно пов'язане з конституційним, адміністративним, цивільним, господарським правом та іншими галузями права (так, господарське право регулює особливості укладання господарських договорів, відповідно до яких відбувається витрачання в тому числі бюджетних коштів; визначає поняття «господарське зобов'язання», яке покладене в основу такого поняття, як «бюджетне зобов'язання» тощо) [2, с. 351]. Визначення бюджетного зобов'язання міститься в Бюджетному кодексі України (далі – БК України), яким регулюються відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання та

контролю за дотриманням бюджетного законодавства і питання відповідальності за порушення бюджетного законодавства, а також визначаються правові засади утворення та погашення державного і місцевого боргу.

Учасниками бюджетного процесу є органи, установи та посадових осіб, наділених бюджетними повноваженнями (правами та обов'язками з управління бюджетними коштами) (ч. 3 ст. 19 БК України). Такі повноваження встановлюються на забезпечення завдань та функцій учасників бюджетного процесу, закріплених відповідними нормативно-правовими актами, що визначають їх правовий статус. Безпосередніми суб'єктами бюджетних правовідносин є розпорядники бюджетних коштів, тобто бюджетні установи в особі їх керівників, уповноважені на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань та здійснення видатків з бюджету (п. 47 ч. 1 ст. 2 БК України). За обсягом наданих повноважень розпорядники бюджетних коштів поділяються на головних розпорядників бюджетних коштів та розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня (ч. 1 ст. 22 БК України).

Одержувачем бюджетних коштів є суб'єкт господарювання, громадська чи інша організація, яка не має статусу бюджетної установи, уповноважена розпорядником бюджетних коштів на здійснення заходів, передбачених бюджетною програмою, та отримує на їх виконання кошти бюджету (пункт 38 ч. 1 ст. 2 БК України). Одержувач бюджетних коштів використовує такі кошти відповідно до вимог бюджетного законодавства на підставі плану використання бюджетних коштів, що містить розподіл бюджетних асигнувань, з відкриттям відповідних рахунків в органах Казначейства, взяттям бюджетних зобов'язань, здійсненням платежів, отриманням та використанням товарів, робіт і послуг для виконання завдань бюджетної програми (частина шоста статті 22, статті 43, 46, 48, 49 БК України).

Отже, в контексті договірних відносин закупівлі, що складаються на виконання різного роду державних програм, їх учасники є також учасниками бюджетних правовідносин.

Розпорядники бюджетних коштів беруть бюджетні зобов'язання та здійснюють платежі лише в межах бюджетних асигнувань, установлених кошторисами, враховуючи необхідність виконання бюджетних зобов'язань минулих років. Одержувачі бюджетних коштів беруть бюджетні зобов'язання відповідно до плану використання бюджетних коштів у межах доведених до них бюджетних асигнувань (п. 9 ч. 5, ч. 6 ст. 22 БК України).

Розпорядники та одержувачі бюджетних коштів, з метою розміщення замовлення, за результатами якого укладається господарське зобов'язання, що виконується за рахунок бюджетних коштів, повинні дотримуватися положень як БК України, так і Закону України «Про публічні закупівлі», інших законів, що регулюють інші спеціальні види публічних закупівель (оборонні закупівлі тощо).

Зобов'язання набуває правового режиму бюджетного зобов'язання після його реєстрації в органах Державної казначейської служби України. Відповідно

до пункту 7 ч. 1 ст. 2 БК України бюджетне зобов'язання - будь-яке здійснене відповідно до бюджетного асигнування розміщення замовлення, укладення договору, придбання товару, послуги чи здійснення інших аналогічних операцій протягом бюджетного періоду, згідно з якими необхідно здійснити платежі протягом цього ж періоду або у майбутньому.

За змістом БК України бюджетне зобов'язання є однією із стадій виконання бюджету за видатками та кредитуванням, визначених у ст. 46 БК. При цьому в законодавчо визначеній стадійності виконання бюджету за видатками та кредитуванням наочно простежується взаємозв'язок між бюджетним плануванням, бюджетним зобов'язанням та *обов'язковим реальним виконанням договорів про закупівлі за кошти державного бюджету* як господарських договорів публічно-правової спрямованості (таких, що мають відповідати плану витрачання коштів бюджету, зокрема, на виконання державних цільових програм). Так, з моменту затвердження кошторису (плану витрачання коштів та настання бюджетного періоду) розпорядник (одержувач) бюджетних коштів має право брати зобов'язання, що обумовлює наступну стадію – взяття бюджетних зобов'язань. Після того як необхідні товари та послуги були отримані та є підтвердження факту вчинення відповідних дій, розпорядник бюджетних коштів повинен здійснити платежі відповідно до взятих бюджетних зобов'язань. За своїм фактичним змістом отримання товарів, робіт, послуг є діями, спрямованими на виконання відповідних зобов'язань, тобто вони здійснюються в межах приватноправових відносин (цивільних, господарських, трудових тощо) та публічно-правових (сплата податків, ЄСВ, централізоване постачання товарів тощо), тобто на них поширюється дія і Бюджетного кодексу, і інших законів, зокрема, Податкового кодексу України, Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, Закону України «Про публічні закупівлі» тощо. Одержання товарів, робіт і послуг належно оформлюється підтвердними документами, після чого відбувається реєстрація у відповідному органі Казначейства України бюджетного фінансового зобов'язання – зобов'язання розпорядника бюджетних коштів (одержувача бюджетних коштів) сплатити кошти за будь-яке здійснене відповідно до бюджетного асигнування розміщення замовлення, укладення договору, придбання товару, послуги чи здійснення інших аналогічних операцій протягом бюджетного періоду відповідно до законодавства. Факт отримання товарів, надання послуг чи виконання робіт фіксується документально розпорядником (одержувачем) бюджетних коштів у відповідних у підтвердних документах (актах виконаних робіт, актах приймання виконаних будівельних робіт, актах приймання-передачі наданих послуг, актах приймання-передавання товарної продукції, тощо [2, с. 404].

Враховуючи викладене, а також зміст ст. 48 БК України «Взяття бюджетного зобов'язання» бюджетне зобов'язання можна визначити як грошове зобов'язання розпорядника бюджетних коштів за господарськими договорами закупівлі товарів, робіт послуг для забезпечення потреб держави, територіальних громад та об'єднаних територіальних громад, яке виконується за рахунок публічних коштів (коштів державного бюджету).

3. Відповідальність за порушення державних контрактів була встановлена нормами ч. 2 ст. 231 Господарського кодексу України, за буквальною тлумаченням цих норм сторони в договорі можуть узгодити інший розмір штрафу або пені, але вони не можуть: 1) його зменшити; 2) узгоджувати будь-які інші умови щодо відповідальності, які суперечитимуть законодавству. Як свідчить судова практика існує виключна правова проблема у справах за позовами прокурора у спірних правовідносинах щодо стягнення штрафних санкцій до Державного бюджету України за договорами, укладеними державним підприємством на виконання бюджетної програми, зокрема, щодо обов'язковості застосування норм п. 23 ч. 2 ст. 29 БК України у разі встановлення порушення виконання державного контракту з боку виконавця державного замовлення. Вважаємо, що оскільки замовником у договорах закупівлі є орган держави або суб'єкт господарювання, який діє в інтересах органу державної влади (наприклад, державне підприємство «Медичні закупівлі України» в інтересах Міністерства охорони здоров'я України) та за рахунок коштів державного бюджету, штрафні санкції за невиконання договору про закупівлю мають бути спрямовані до доходної частини Державного бюджету. Надходження зазначених штрафних санкцій за договорами, які укладені таким суб'єктом господарювання не у зв'язку із здійсненням ним власної підприємницької діяльності, а на виконання функцій замовника, не можуть залишатися у такого суб'єкта, бути джерелом формування його майна, і тим більше - джерелом збільшення його фінансів. Пункт 23 ст. 2 БК України визначає доходи бюджету як податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ). Кошти від надходження санкцій (штрафи, пеня тощо), що застосовуються відповідно до закону, включаються до загальних фондів Державного бюджету України відповідно до пункту 23 ч. 2 ст. 29 БК України, в такому сенсі вони є одним з видів публічних доходів – неподатковими доходами бюджету. Сторони договору публічної закупівлі не мають права вільно визначати порядок зарахування пені та штрафів за невиконання зобов'язання з поставки товарів, яка фінансується за рахунок державного бюджету, на користь сторони договору.

Список використаних джерел

1. Малолітнева В.К. *Господарсько-правовий інститут публічних закупівель: монографія*. Київ: ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К.Макутова Національної академії наук України», 2020. – 412 с.
2. Мулика-Стефанчук О.А., Якимчук Н.Я. *Сучасне фінансове право. Право публічних фінансів: підручник*. Київ: АртЕк, 2024. – 656 с.

Галянтич Микола Костянтинович

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, головний науковий співробітник відділу приватного права та процесу НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ДОГОВІР ЖИТЛОВОГО СЕРВІТУТУ

Поняття сервітут, або право користування відоме ще з дореволюційних часів, як зазначають автори підручника Цивільне право України, але юридичного закріплення отримало лише з прийняттям ЦК. Дана категорія отримала широке застосування у законодавствах Німеччини, Іспанії, Італії, Угорщини, Польщі, Франції, яка дещо різниться, але принципової різниці не має [1, с.789]. Розвиток законодавства слід проводити на основі гармонізації законодавства України з законодавством країн ЄС, адже європейський позитивний досвід правового регулювання в кожній країні має враховуватися щодо житла для фізичних осіб і заслуговують на окреме закріплення в новому ЖК України. Вказується на те, що законодавство України не визначає поняття «житловий сервітут».

У ст. 403 ЦК України сервітут визначають як право обмеженого користування чужим майном, що може бути встановлено для задоволення потреб осіб у житлі, які не можуть бути задоволені іншим способом. Сервітут - це речове право невласника на обмежене користування частиною житла для проживання. Житловий сервітут є правом безоплатного користування житлом, якщо домовленістю з власником не передбачено інше. Але це не звільняє суб'єкта житлового сервітуту від обов'язку сплачувати комунальні послуги.

Відповідно до Конституції України в Україні мають бути створені умови, за яких кожен матиме можливість вирішити житлове питання, набувши житло у власність чи користування. Якщо право користування розглядати як речове право, воно має ряд характерних рис: це речове, абсолютне, безстрокове право. Використання житлового сервітуту є способом реалізації житлових прав громадян України. Речові права на житло входять до суб'єктивних житлових прав, і значну частину складають права на чуже житло (житлові сервітути).

Тривале неприйняття нового Житлового кодексу України призводить до виникнення правового вакууму у сфері регулювання сервітутних житлових відносин. Розвиток законодавчої бази має відбуватися на засадах розмежування та поєднання приватноправових та публічно-правових засобів правового регулювання з метою забезпечення належного рівня сервітутних житлових прав кожної фізичної особи. Слід враховувати, що за статистичними даними 98% житлового фонду перебуває у приватній власності. Поняття і класифікація речових прав на чуже житло набуває особливого значення. Саме речово-правові способи задоволення житлової потреби шляхом використання майна власника забезпечують і захищають правове становище осіб, які користуються

конкретним житлом. Договір про встановлення речового права на чуже майно є речовим договором [2, с.706]. Житловий сервітут виникає із речових договорів. Забезпечення прав на житло здійснюється через речові договори (довічне утримання та рента, заповідальний відказ, шлюбний договір, дарування з умовою тощо). Речове право на чуже житло передбачає користування житлом визначеним володільцем, незалежно від волі власника такого житла на підставі договору або прямої вказівки закону. Зміст обмежених речових житлових прав становлять повноваження володіння та користування чужим житлом. В.В.Цюра обґрунтовує поняття речових прав (речових прав на чуже майно) як визначених законом прав володіння та/або користування чужою річчю з певною метою, які обтяжують право власності на цю річ [3, с.4]. Сутність житлового сервітуту полягає у можливості користування житлом незалежно від волі власника цього житла. У цьому разі речове право на житло не обмежується житловим сервітутом, який дає право на проживання.

Механізм дії такого обмеженого речового права ґрунтується на обмеженні власника житла можливості безпосереднього користування частиною житла.

Залежно від підстави виникнення особистих сервітутів речові житлові права можуть виникати: а) з речового договору дарування з умовою, ренти, довічного утримання, шлюбного договору; б) з одностороннього правочину (на підставі заповіту під умову заповідального відказу); в) з прямої вказівки закону (право член сім'ї наймача житла тощо).

Закріплення речових прав на чуже житло відбулося у ЦК, СК, ЖК України, зокрема: право членів сім'ї власника, які проживають разом із ним, на користування жилим приміщенням (ст. 405 ЦК України); право користування житлом за шлюбним договором (ст. 98 СК України); право довічного користування житлом у порядку заповідального відказу (ст. 1238 ЦК України); право отримувача ренти (утримання) на користування житловим приміщенням за договором ренти (ст. 731 ЦК України) і договором довічного утримання (догляду) (ст. 744 ЦК України). Деякі автори відносять додатково: право наймача і членів його сім'ї, які постійно проживають разом з ним, на користування жилим приміщенням державного та громадського жилих фондів (ст. 61, 64 ЖК України); право члена житлово-будівельного кооперативу на володіння і користування, а за згодою кооперативу – і розпорядження квартирою, яку він займає, якщо він не викупив її (ч.2 ст.384 ЦК України); право користування жилим приміщенням членами сім'ї члена житлово-будівельного кооперативу (ст.145 ЖК України); право користування житлом за шлюбним договором (ст.98 СК України); право користування житлом в порядку заповідального відказу (ст. 1238 ЦК України); право одержувача ренти на користування житловим приміщенням (ст. 731 ЦК України); право відчужувача на користування житлом за договором довічного утримання (догляду), (ст. 744, 750 ЦК України); право довічного користування житлом у договорі дарування з умовою (ст.725 ЦК України) [4, с.2].

Також автори Науково-практичного коментарю ЦК України вважають що речові права на чуже майно можуть виникати за набувальною давністю [5,

с.564-566]. Відповідно до ст. 334 ЦК України, особа, яка добросовісно заволоділа чужим майном і продовжує відкрито, безперервно володіти нерухомим майном протягом десяти років, набуває право власності на це майно. Отже до моменту набуття права власності на житло за набувальною давністю слід вважати, що особа володіє обмеженим речовим правом на житло.

Сумісне проживання на житловій площі, що належить на праві власності іншому з подружжя, можливе лише за взаємною згодою. Вселення неповнолітніх дітей може здійснюватися за односторонньою угодою, в такому випадку на таке вселення має право один із подружжя. Виникає необхідність закріплення в законодавстві житлових сервітутів, відповідно до статті 4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та закріплення порядку їх реєстрації.

Речове право на житло встановлюється щодо конкретно визначених осіб, що визначає його як особистий сервітут. Лише визначені особи мають право на користування житлом в силу особистого сервітуту. Обмежені речові права на житло є невідчужуваними, їх неможливо передати. Особисті сервітуту для не членів сім'ї можуть встановлюватися внаслідок заповідального відказу і полягати у праві довічного проживання в чужому будинку (квартирі). Підставою для виникнення особистого сервітуту є вступ до шлюбу із власником житла, що тягне за собою спільне проживання подружжя у житлі, яке належить одному із них на праві власності, народження дитини у батьків, які є власниками житла.

Особистий сервітут може належати певній особі, не пов'язаній із особою власника. Власник житла наявністю особистого сервітуту тільки обмежується у праві користування своїм житлом. Житло це особливий об'єкт цивільних і житлових прав, а саме 1) об'єкт нерухомості; 2) підвищеною цінністю; 3) житло є соціально значимим об'єктом 4) індивідуально-визначений об'єкт, незамінна річ [6, с.263]. Аналіз ст. 405 ЦК України дає підстави для висновку про те, що об'єктом житлового сервітуту на користування є житлове приміщення, придатне для проживання. Тому цей сервітут може виникати щодо частини будинку, квартири, іншого приміщення, придатного для проживання в ньому, визначених власником цього житла. На нашу думку, подібна зміна житлового приміщення можлива за наявності згоди сервітуарія, що має визнаватися підставою для припинення або зміни сервітутних правовідносин.

Висновки. 1. Житловий сервітут це право володіння або користування чужим житлом, є обтяженням права власності, встановлюються щодо конкретно визначених осіб, мають абсолютний характер захисту в тому числі і від самого власника. Особистий сервітут на житло: 1) встановлюється законом, договором, заповітом; 2) носить переважно безоплатний характер; 3) є довічним суб'єктивним правом і не переходить до інших осіб; 4) встановлюється виключно власником житла, який має право визначати порядок користування окремими жилими приміщеннями.

2. Підставами виникнення житлового сервітуту є закон, речовий договір, заповіт, якими встановлюються суб'єкта житлового сервітуту та житловий об'єкт який має відповідати мінімальним санітарним вимогам.

3. До поіменованих договорів житлового сервітуту відносяться: право членів сім'ї власника, які проживають разом із ним, на користування жилим приміщенням (ст. 405 ЦК України); право користування житлом за шлюбним договором (ст. 98 СК України); право довічного користування житлом у порядку заповідального відказу (ст. 1238 ЦК України); право отримувача ренти (утримання) на користування житловим приміщенням за договорами ренти та довічного утримання (статті 731 і 744 ЦК України); дарування житла з умовою проживання (статті 717-730 ЦК України).

Список використаних джерел:

1. *Цивільне право України. Загальна частина: підручник/ за ред. О.В.Дзери, Н.С.Кузнецової, Р.А.Майданика.- 3-тє вид.переро. і допов.-К.:Юрінком Інтер, 2010.- 976 с.*
2. *Майданик Р.А. Речове право: підручник/ Р.А.Майданик. К.: Алерта.2019. 1102 с.*
3. *Цюра В.В. Речові права на чуже майно. Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В.В. Цюра; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. - К., 2007. - [Електронний ресурс]. – URL: [www. http://nbuv.gov.ua](http://nbuv.gov.ua)*
4. *Івашова І.П. Обмежені речові права на житло. Правовий вісник Української академії банківської справи № 1(4) 2011 р. - С.2 URL:https://biem.sumdu.edu.ua/images/stories/docs/K_CPD/Ivashova_005.pdf*
5. *Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України: у 2х т.- 5-те вид.перероб. і допов./ За ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. - К.: Юрінком Інтер, 2013. – Т. I – 832 с.*
6. *Харьковская цивилистическая школа: объекты гражданских прав: монография/И.В.Спасибо-Фатеева, В.И.Крат, О.П.Печений и др.: подобщ.ред. И.В.Спасибо-Фатеевой.-Харьков: Право, - 2015.- 720 с.*
7. *Галянтич М.К. Приватноправові засади реалізації житлових прав громадян в Україні: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 /Галянтич Микола Костянтинович; Акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва. - К., 2007. - 479 арк.*

Давидова Ірина Віталівна

*доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри цивільного права Національного
університету «Одеська юридична академія»*

БАНКІВСЬКІ ДОГОВОРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Банківські договори займають важливе місце в системі договорів та регулюють взаємовідносини між банківськими установами та їхніми клієнтами. Традиційно під банківським договором розуміють угоду (домовленість), укладену між банком та клієнтом (фізичною чи юридичною особою), яка визначає права та обов'язки сторін у межах надання та використання

фінансових послуг. Даний договір обов'язково повинен забезпечувати захист прав як банку, так і клієнта.

У період воєнного стану банківські договори зазнали суттєвих змін, що обумовлені низкою факторів, серед яких: по-перше, виникнення ситуацій, коли клієнти банків не можуть своєчасно погашати кредити, а також банки можуть обмежувати доступ до деяких послуг, що тягне зміну умов виконання зобов'язань; по-друге, зростання рівня неплатоспроможності клієнтів змушує банки запровадити спеціальні заходи, зокрема реструктуризацію боргів, тобто виникають додаткові ризики неплатоспроможності; по-третє, деякі відділення банків можуть бути закриті або обмежені у своїй діяльності, що також впливає на можливість виконання умов договорів та класифікується як вимушені обмеження доступу до послуг банку.

Загалом, у зв'язку із запровадженням правового режиму воєнного стану сторони цивільно-правових договорів не завжди мають можливість належним чином виконати цивільно-правове зобов'язання. Задля врегулювання проблем, які виникли на практиці, були внесені зміни до ЦК України, прийнято (або внесено відповідні зміни) низку Законів України, серед яких: «Про правовий режим воєнного стану», «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо підтримки позичальників, майно яких було знищено або зазнало пошкоджень внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України», «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України», «Про споживче кредитування», «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей нарахування процентів за споживчими кредитами під час воєнного стану та удосконалення державного регулювання у сфері фінансових послуг», та інші нормативно-правові акти, зокрема: «Про введення воєнного стану в Україні», «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану», «Про деякі питання діяльності банків України та банківських груп».

Одними з основних банківських договорів, який зазнав змін, є кредитні договори. Адже, укладені кредитні договори до початку воєнного стану, залишаються діючими, проте виникає необхідність у змінах та адаптації до нових умов, а саме: надання можливості реструктуризації боргу для клієнтів, які опинилися у скрутному фінансовому становищі; можливість пролонгації та відстрочки платежів, зокрема, для військовослужбовців, волонтерів та інших категорій громадян, які постраждали від війни; тимчасове утримання банків від нарахування штрафів за прострочені платежі для певних категорій клієнтів.

Відповідно до пункту 18 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України «у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування у разі прострочення позичальником виконання грошового зобов'язання за договором, відповідно до якого позичальнику було надано кредит (позику) банком або іншим кредитором (позикодавцем), позичальник звільняється від відповідальності, визначеної ст. 625 ЦК України, а також від обов'язку сплати

на користь кредитодавця (позикодавця) неустойки (штрафу, пені) за таке прострочення. Неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена відповідними договорами, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за такими договорами, підлягають списанню кредитодавцем (позикодавцем)» [1].

Також забороняється підвищення процентної ставки за користування кредитом у разі невиконання зобов'язань за договором про споживчий кредит, за винятком випадків, коли кредитним договором чи договором про споживчий кредит передбачено змінювану процентну ставку.

Національний банк України звертає увагу на те, що «нові правила не передбачають скасування відсотків за користування кредитними коштами. Таке нарахування є правомірним з боку кредитора. Кредитні канікули – це відтермінування сплати боргу, а не його прощення. Також кредитні канікули – це право кредитора, а не його зобов'язання. Тому рекомендовано домовитися безпосередньо з кредитором про кредитні канікули. Однак, якщо позичальники мають достатній запас ресурсів, щоб продовжувати діяльність та обслуговувати позики, варто їх надалі сплачувати.» [2]

Окремо врегульовано питання щодо споживчого кредитування: «на період дії воєнного стану та упродовж трьох місяців після його припинення або скасування банки, небанківські фінансові установи та колекторські компанії під час врегулювання простроченої заборгованості зобов'язані дотримуватися додаткових вимог щодо етичної поведінки, зокрема не взаємодіяти за власною ініціативою зі споживачем, що належить до захищеної категорії, та з його близькими особами» [3].

У сфері споживчого кредитування забороняється підвищувати процентну ставку за користування кредитом у разі невиконання зобов'язань за договором. Однак, якщо в кредитному договорі передбачено змінювану процентну ставку, банк має право періодично підвищувати або зобов'язаний знижувати її відповідно до встановлених умов. Крім того, банки не можуть здійснювати стягнення на іпотечне майно без судового рішення, виселяти мешканців з іпотечного житла чи продавати його на електронних торгах для виконання рішення суду про звернення стягнення на предмет іпотеки.

Важливим є й законопроект, який передбачив можливість «призупинення сплати грошового зобов'язання за договором про споживчий кредит або іншим договором, передбаченим Законом, предметом забезпечення за яким є нерухоме майно за наявності хоча б однієї з умов: 1) нерухоме майно, станом на день подання заяви про призупинення сплати грошового зобов'язання, розташоване на тимчасово окупованій території, або на територіях, на яких ведуться воєнні (бойові) дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями Російської Федерації, визначених Кабінетом Міністрів України; 2) нерухоме майно пошкоджено внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Для цілей цього пункту під пошкодженням розуміється нерухоме майно, яке може бути відновлено виключно шляхом капітального ремонту чи реконструкції; 3) нерухоме майно знищено внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Для цілей цього пункту під знищеним розуміється

нерухоме майно, відновлення якого шляхом поточного або капітального ремонту чи реконструкції є неможливим або економічно недоцільним» [4].

Отже, банківські договори є важливим інструментом у фінансових відносинах, що забезпечують взаємодію між банками та клієнтами. Правильно підібраний вид договору дозволяє клієнту ефективно вирішувати фінансові питання, а банку – забезпечувати стабільність та розвиток. Кожен із договорів має свою специфіку, яку необхідно враховувати як при укладенні, так і при виконанні договірних зобов'язань.

Воєнний стан ускладнює реалізацію договорів, зокрема через непередбачувані обставини та пріоритетність питань національної безпеки. Важливим є процес адаптації правового регулювання, що дасть можливість забезпечити стабільність банківських установ і виконання договірних зобов'язань. Ефективне функціонування банківської сфери можливе за умови врахування нових правових та економічних реалій, спрямованих на збереження довіри до банків і захист інтересів усіх учасників договірних відносин.

Воєнний стан в Україні суттєво вплинув на банківські договори, змусивши банки пристосуватися до нових викликів та забезпечити збереження фінансової стабільності. Завдяки підтримці Національного банку України, а також запровадженням механізмів реструктуризації, кредитних канікул та лімітів на певні операції, банківська система продовжує працювати, надаючи громадянам та бізнесу необхідну фінансову підтримку.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/>
3. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо підтримки позичальників, майно яких було знищено або зазнало пошкоджень внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України: Закон України від 01.12.2022 № 2823-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2823-20#Text>

Зеліско Алла Володимирівна

доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри цивільного права Прикарпатського
національного університету імені Василя
Стефаника

ЗАСНОВНИЦЬКИЙ ДОГОВІР НАУКОВОГО ПАРКУ: У РУСЛІ ЗАКОНОДАВЧИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Конструкція засновницького договору, традиційно, відзначається дискусійністю застосування як у законодавстві, так і в науці. У першу чергу,

така ситуація спричинена полісемією поняття «засновницький договір», який первинно урегульовувався у законодавстві 90-х років про господарські товариства як установчий документ і перебував у такій ролі разом із статутом. Відповідно, у нормах законодавства на той час йшлося про те, що установчими документами господарських товариств були засновницький договір та/або статут. У подальшому законодавство відійшло від подвійності установчих документів, зайнявши позицію, що установчим документом господарського товариства може бути або засновницький договір (в контексті повних та командитних товариств) або статут (в контексті акціонерних товариств та товариств з обмеженою відповідальністю). Наступним кроком законодавчих змін стало запровадження конструкції засновницького договору як договору, що укладається засновниками юридичної особи і метою якого є її створення. Такий договір не є за природою установчим документом. Таким чином, один і той ж термін став означенням різних за своєю правовою природою конструкцій [1, с. 6]. Окрім того, у доктрині неодноразово обґрунтовувалась дискусійність застосування засновницького договору в якості установчого документа. З цього приводу, ще І.М. Кучеренко зазначалась невідповідність договору природі установчих документів [2, 78]. Складність використання конструкції засновницького договору в розрізі правового зв'язку повних учасників і вкладників із командитним товариством підкреслювала І.В. Спасибо-Фатєєва [3, с. 252]. І з цією критикою варто однозначно погодитись, позаяк договір дійсно, маючи договірну природу, підписується засновниками. І цей договір є домовленістю між ними. У той же час, ознака незмінності існування юридичної особи незалежно від зміни складу її учасників, визначає появу нових поміж них і, відповідно, вимагає внесення змін до договору та реєстрації цих змін у реєстратора. Такі механізми не відповідають природі класичного договору та характерні для статуту як локального нормативного акта. Вказані питання віднайшли свою проекцію у сфері регулювання наукових парків та в силу актуалізації законодавчих змін щодо статусу останніх знову стають максимально на часі.

Проблематика конструкції засновницького договору наукових парків особливо яскраво прослідковується у ретроспективі їх правового регулювання. У первинній редакції Закону України «Про наукові парки», яка набрала чинності 1 січня 2010 року у ст. 5 «Установчі документи наукового парку» зазначалося, що «науковий парк створюється і діє на основі *засновницького договору та статуту*, вимоги до яких визначаються цим Законом. У засновницькому договорі про створення наукового парку визначаються зобов'язання засновників створити науковий парк, порядок їх спільної діяльності щодо його створення, умов передання науковому парку майна та нематеріальних активів засновників з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом» [4]. Як бачимо, первинно Закон підтримував концепцію «подвійності» установчих документів, від якої законодавець при регулюванні господарських товариств на той час уже відмовився і в цьому плані наукові парки кардинально вибивалися із усталених законодавчих механізмів регулювання інших юридичних осіб. А наступна частина ст.5 первинної

редакції, фактично визначала такий зміст засновницького договору, який полягав у регулюванні відносин щодо створення наукового парку. Це підтверджувалося і ст. 1 Закону, в якій вказувалося, що засновники наукового парку – вищий навчальний заклад IV рівня акредитації та/або наукова установа та інші юридичні особи, що уклали засновницький договір про створення наукового парку. Регулювання ж статусу наукового парку покладалося на статут. Така специфічна ситуація зберігалася аж до 2021 року. Можливість збереження такої суттєвої невідповідності законодавчим підходам щодо юридичних осіб у інших нормативних актах можливим є пояснити лише тим, що у Законі не було вказано організаційно-правової форми наукового парку, позаяк вони функціонували у своєму власному спеціально створеному правовому середовищі.

У редакції 2021 року Закон України «Про наукові парки» змінив концептуальні підходи щодо цього питання, в основі чого знаходилося прописання в його нормах положення про створення наукових парків у формі господарського товариства, що потягло за собою очевидну потребу змін щодо засновницького договору в тому числі. Стаття 5 чинної редакції Закону передбачає, що науковий парк створюється і діє на основі установчого документа (засновницького договору або статуту)... А в частині 2 зазначається, що у засновницькому договорі про створення наукового парку визначаються, зокрема, зобов'язання засновників (учасників, акціонерів) щодо створення наукового парку, порядок їхньої спільної діяльності, умови передачі науковому парку майна та нематеріальних активів засновників (учасників, акціонерів) з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом [5]. Як бачимо, відійшовши від помилкового підходу про подвійність установчих документів, законодавець зберіг автентичність частини 2 ст. 5 щодо змісту засновницького договору про створення наукового парку, зміст якого містить, по суті, лише організаційні відносини між засновниками, спрямовані на створення парку. Чи в змозі засновницький договір з таким нормативним змістом покрити усі ті складні питання локального правового регулювання наукового парку як інноваційної юридичної особи із складним складом учасників, поміж яких вищі навчальні заклади, наукові установи та юридичні особи? Закріплення засновницького договору як установчого документа наукового парку є логічним наслідком закріпленої нормативно можливості створення наукового парку у формі господарського товариства, яке на практиці працює в одній і з п'яти загальновідомих організаційно-правових форм. Поміж таких форм передбачені і ті, які діють на основі засновницького договору як установчого документа – повні та командитні товариства. І тут ми знову повертаємося до питання доцільності використання конструкції договору як установчого документа юридичної особи. Безумовно, що вирішення питання застосовуваності засновницького договору як установчого договору у сфері регулювання наукових парків переносить нас у площину потреби перегляду підходів до регулювання статусу повних і командитних товариств, яка традиційно знаходиться осторонь усіх законотворчих процесів.

Однак, також і виникає питання щодо доречності використання для наукових парків організаційно-правової форми повних і командитних товариств. Вона не є популярною поміж засновників в силу загальновідомих ознак таких господарських товариств, пов'язаних із обсягом відповідальності, тим паче, є не ефективною для наукових парків, які, діючи на ринку інновацій, є максимально ризиковими юридичними особами. Та й сам механізм управління і ведення справ у повних і командитних товариствах є не зовсім придатним для наукових парків. Цілком очевидно, що реально придатними організаційно-правовими формами є акціонерне товариство та товариство з обмеженою відповідальністю і, до речі, якщо проаналізувати ч. 3 ст. 5 Закону України «Про наукові парки», то можемо зробити висновок, що і сам законодавець, окреслюючи спеціальні вимоги до установчих документів наукових парків, орієнтований саме на ці дві організаційно-правові форми, позаяк використовує відповідну термінологію (акціонер, учасник, статутний капітал, структура управління).

Цікаво, що нещодавнє громадське обговорення чергового проєкту змін до Закону України «Про наукові парки», ініційоване і проведене МОН та аналіз відповідного проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких Законів України щодо стимулювання розвитку наукових парків» засвідчили, що питання організаційно-правової форми наукових парків та установчих документів і застосування конструкції засновницького договору, попри концептуальні позитивні інші зміни щодо статусу наукових парків, залишились без змін [6].

Чітке означення у Законі «Про наукові парки» створення наукових парків у вказаних двох організаційно-правових формах господарських товариств вилучить із його положень ті суперечливі норми, які стосуються засновницького договору. Більше того, дозволить використати конструкцію засновницького договору як такого, який не є установчим документом та спрямований на створення юридичної особи – наукового парку. В силу складності кола засновників наукового парку, поміж яких і вищі навчальні заклади і наукові установи із особливими вкладками, засновницький договір саме в такій іпостасі вбачається як максимально ефективний.

Список використаних джерел:

1. Зеліско А. В. Засновницький договір: уніфікація застосування договірної конструкції при створенні юридичних осіб корпоративного типу. *Підприємництво, господарство і право*. № 10. 2013. С. 3 – 7.
2. Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 328 с.
3. Спасибо-Фатєєва І. В. Цивілістика: на шляху формування доктрин : вибр. наук. пр. Х. : Золоті сторінки, 2012. 696 с.
4. Про наукові парки: Закон України від червня 2009 року №1563-VI (у редакції, яка набрала чинності 1 січня 2010 року). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1563-vi-9253>.

5. Про наукові парки: : Закон України від червня 2009 року №1563-VI (чинна редакція). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2009. № 51. Ст.757. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1563-17#Text>.

6. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких Законів України щодо стимулювання розвитку наукових парків», запропонований МОН для громадського обговорення (внесений Кабінетом Міністрів України – Шмигалем Денисом Анатолійовичем) 26 грудня 2024 року. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/gromadske-obgovorennya/2024/12/26/01/1-proyekt-zu-pro-vnesennya-zmin-do-deyakykh-zu-rozvytku-naukovykh-parkiv-26-12-2024.docx>

Косак Володимир Михайлович

доктор юридичних наук, професор, завідувач
кафедри цивільного права та процесу Львівського
національного університету імені Івана Франка

ПРЕДМЕТ ДОГОВІРНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ВІДНОСИН ПРИ БУДІВНИЦТВІ ЖИТЛА З УЧАСТЮ ФОНДУ ФІНАНСУВАННЯ БУДІВНИЦТВА

Регламентация договорных отношений в строительстве должно здійснюватися, виходячи з уніфікованої нормативної бази, яка є джерелом регулювання певних відносин. Договірне правовідношення за своєю суттю є вільним волевиявленням контрагентів, що базується на загальновизнаних нормах приватного права. Договори в сфері будівництва в умовах ринкової економіки не відрізняються за своєю природою від інших договорів, що опосередковують цивільний оборот.

Договір можна розглядувати як юридичний факт, що належить до правомірних дій, в яких проявляється волевиявлення сторін. На підставі договору виникають правовідносини, змістом яких є права та обов'язки сторін. Правова природа цих відносин не повинна залежати від мети, яку ставлять перед собою їх учасники. Спорудження житлового будинку для задоволення особистих потреб не відрізняється від правової природи договірної відносини, предметом якого є спорудження виробничих потужностей.

Аналіз різноманітних точок зору дає можливість дійти до висновку, що основним критерієм розмежування господарських (підприємницьких) договорів від цивільно-правових є суб'єктний склад та підприємницька мета. На це звертав увагу В. В. Луць, який вважав, що у підприємницькому договорі поєднуються як загальні ознаки, властиві цивільно-правовому договору, так і особливі, які можна звести до таких. По-перше, суб'єктами цього договору є юридичні або фізичні особи, зареєстровані у встановленому законом порядку. По-друге, зміст підприємницького договору становлять умови, за якими передаються товари, виконуються роботи або надаються послуги, які становили зміст їх основної підприємницької діяльності [1, с.28].

Отже, договір, яким опосередковуються відносини в сфері будівництва може бути організаційно-правовою формою зв'язків як в господарській, так і в цивільно-правовій сфері. Правовідносини, які виникають в коментованій сфері регулюються спеціальними приписами, а у разі відсутності спеціальної регламентації застосовуються загальні положення договірного права.

В зв'язку з цим необхідно з'ясувати наскільки ефективне регулювання з приватних позицій коментованої сфери відносин. Правове регулювання договірних відносин в будівництві здійснюється на загальновизнаних принципах цивільного права: диспозитивності та договірної свободи, які властиві для поведінки усіх суб'єктів цивільного права. Регламентація суспільних відносин, виникнення суб'єктивних цивільних прав та обов'язків в будівельній області та їх реалізація не відрізняється від правового механізму регулювання в інших інститутах цивільного права.

Згідно зі ст. 1 Закону України від 18 вересня 1991 року "Про інвестиційну діяльність" [2] інвестиції у відтворення основних фондів і на приріст матеріально-виробничих запасів здійснюється у формі реалізації капітальних вкладень. Способи укладення договору і відповідно структура договірних зв'язків в будівництві залежать від складності об'єкта будівництва.

При цьому методологічні приписи здійснення інвестицій ґрунтуються серед іншого на положеннях Цивільного кодексу України, Законів України «Про інвестиційну діяльність», «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» [3].

Законом України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» встановлено механізм залучення коштів для будівництва житла управителем фонду фінансування будівництва (далі - ФФБ). Схематично це можна зобразити наступним чином: інвестор передає кошти управителю фонду фінансування будівництва у володіння і розпорядження, а останній вкладає їх на основі договору із забудовником в конкретний об'єкт будівництва житлової нерухомості.

Таким чином, в структурі договірних відносин, спрямованих на спорудження житлової нерухомості необхідно виокремити договір про участь у фонді фінансування будівництва, який укладається між інвестором та управителем фонду фінансування будівництва і договір із забудовником, стороною якого є управитель фонду фінансування будівництва. Договір про участь у фонді фінансування будівництва має ознаки договору управління. Інвестор, передаючи кошти управителю фонду фінансування будівництва, наділяє його певними правомочностями щодо володіння і розпорядження з метою організації будівництва конкретного об'єкта житлової нерухомості.

В договорі про участь у фонді фінансування будівництва предметом є послуги з організації будівництва об'єкта житлової нерухомості. Тому цей договір має ознаки договору управління майном. Наслідком укладення договору участі у фонді фінансування будівництва є виникнення правового режиму довірчої власності.

Повноваження компанії з управління інвестованими коштами та її обов'язки щодо їх використання з метою спорудження житлової нерухомості визначаються змістом договору про участь у фонді фінансування будівництва. Управитель для реалізації цілей, встановлених інвестиційним договором, укладає договір із забудовником, який має ознаки інвестиційного договору будівельного підряду.

Спільним між договором участі у фонді ФФБ та договором між управителем та забудовником є перелік об'єктів інвестування та розподіл обов'язків між сторонами щодо фінансування будівництва та організації виконання робіт. Обидва договори мають інвестиційний характер, умови кожного з них складають зміст інвестиційного правовідношення.

Відносини інвестора із забудовником регулюються положеннями чинного законодавства, що регулює інвестиційний процес у сфері житлового будівництва. Вплив інвестора на діяльність забудовника здійснюється опосередковано через управителя відповідно до умов договору про участь у ФФБ та приписи законодавства. Так, відповідно до договору між забудовником та управителем ФФБ забудовник передає управителю перелік об'єктів інвестування, забезпечує проведення державної реєстрації права довірчої власності на об'єкт інвестування на ім'я управителя ФФБ для подальшої передачі спеціального майнового на ці об'єкти установникам фонду на умовах Правил цього фонду. Як бачимо, відносини між інвестором та забудовником щодо об'єкта інвестування здійснюються за посередництва управителя ФФБ.

Складна структура інвестиційних відносин зумовлює потребу чіткого врегулювання в спеціальному законодавстві вимог до статусу суб'єктів інвестиційної діяльності. Їхні права та обов'язки через призму істотних умов договору, повинні оптимізувати договірний механізм інвестиційного процесу. При цьому в системі фінансово-кредитного механізму і управління майном при будівництві житла слід встановити предмет договірних конструкцій з участю інвестора (установника управління), управителя (компанії з управління активами ФФБ) та забудовника. Спільним предметом в договорі про участь у ФФБ та договорі між управителем ФФБ та забудовником є об'єкт інвестування. Водночас в договорі участі у ФФБ предмет має комплексний характер, прив'язуючи послугу з управління до конкретного об'єкту житлової нерухомості, який буде споруджений в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Луць В.В. *Контракти в підприємницькій діяльності*. Київ. Юрінком Інтер, 2008. 576 с.
2. Закон України «Про інвестиційну діяльність». /Електронний ресурс/. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення - 12.03.2025).
3. Закон України «Про фінансово-кредитні механізми управління і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю». /Електронний ресурс/. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-15#Text> (дата звернення - 12.03.2025).

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ДОГОВОРІВ (КОНТРАКТІВ)

У вітчизняному законодавстві як зовнішньоекономічна діяльність в цілому, так і питання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) традиційно регулюються в рамках спеціального законодавства, що має комплексний характер та утворене нормативно-правовими актами різних галузей права (господарського, цивільного, фінансового, адміністративного тощо) [1, с. 147].

Як вказується у літературі, посилена увага законодавця до відокремленого правового регулювання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) пояснюється міркуваннями регулятивного характеру, оскільки такі договори підпадають під дію низки імперативних норм господарського, валютного, податкового та митного законодавств. Подібний підхід є характерним для країн з низьким рівнем економічного лібералізму, які намагаються жорстко регламентувати міжнародну економічну діяльність із використанням нетарифних методів (квотування, ліцензування, обов'язкова реєстрація зовнішньоекономічних операцій, необхідність отримання спеціальних дозволів для їх здійснення, подання спеціальної звітності, встановлення обмежень щодо предмету такої діяльності, регулювання цін товарів (робіт, послуг), валюти й порядку розрахунків за міжнародними комерційними договорами та ін.) [2, с. 162-163].

Розвиток ринкової економіки в Україні та євроінтеграційні процеси (зокрема гармонізація законодавства України із правом ЄС) обумовили суттєву лібералізацію у правовому регулюванні зовнішньоекономічних договорів (контрактів) у нашій державі (якщо порівнювати його із законодавством періоду 90-х чи 2000-х рр.).

Так, на сьогодні переглянуто положення про виключно просту письмову форму для таких правочинів; скасовано положення про обов'язковість застосування «Правил ІНКОТЕРМС» при укладанні зовнішньоекономічних договорів (контрактів) (мова, зокрема, йде про втрату чинності Указом Президента України «Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів» від 04.10.1994 року № 567/94); скасовано положення про необхідність спеціальної реєстрації зовнішньоекономічних договорів (контрактів) (крім окремих виключень); законодавець відмовився від намагань детально регламентувати зміст зовнішньоекономічних договорів (контрактів) (так, скасовано «Положення про форму зовнішньоекономічних договорів

(контрактів)», що було затверджене наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 06.09.2001 року № 201).

Із прийняттям Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 року № 2473-VIII втратила чинність низка нормативно-правових актів, які, крім іншого, регламентувала питання розрахунків та платіжної дисципліни при здійсненні міжнародних комерційних (зовнішньоекономічних) операцій (зокрема Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.1993 року № 15-93, Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23.09.1994 року № 185/94-ВР та ін.). При цьому, окрім власне переходу від системи тотального валютного контролю за кожною такою операцією до здійснення валютного нагляду, було скасовано законодавчо встановлені граничні строки здійснення розрахунків за зовнішньоекономічними операціями, які накладали жорсткі обмеження на встановлення у зовнішньоекономічних договорах (контрактах) строків та умов здійснення розрахунків у разі експорту товарів, робіт чи послуг) [3].

Тим не менше, на сьогодні можна вказати на ряд суттєвих моментів, пов'язаних із особливостями правового регулювання зовнішньоекономічних договорів (контрактів):

1) спеціальне регулювання форми зовнішньоекономічних договорів (контрактів).

Так, відповідно до ч. 2 ст. 6 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», такий договір (контракт) укладається у простій письмовій або в електронній формі, якщо інше не передбачено міжнародним договором України чи законом; у разі ж експорту послуг (крім транспортних) зовнішньоекономічний договір (контракт) може укладатися шляхом прийняття публічної пропозиції про угоду (оферти) або шляхом обміну електронними повідомленнями, або в інший спосіб, зокрема шляхом виставлення рахунка (інвойсу), у тому числі в електронному вигляді, за надані послуги.

2) застосування колізійного регулювання для встановлення національного права (законодавства), яке повинно регулювати відносини, що пов'язані із укладанням та виконанням (припиненням) таких договорів.

Наявність у складі відповідних правовідносин т.з. «іноземного елементу» (в першу чергу – іноземного суб'єкта у вигляді іноземного контрагента) обумовлює застосування щодо них колізійного методу регулювання, що, у свою чергу, передбачає необхідність звернення до положень розділів III «Колізійні норми щодо правочинів, довіреності, позовної давності» та VI «Колізійні норми щодо договірних зобов'язань» Закону України «Про міжнародне приватне право».

3) застосування до правовідносин, що пов'язані із укладанням та виконанням (припиненням) таких правочинів, положень міжнародних договорів (конвенцій), які містять уніфіковані колізійні і матеріально-правові норми.

Так, ряд міжнародних конвенцій містять уніфіковані норми, які застосовуються лише до тих договорів, що опосередковують міжнародну

комерційну (зовнішньоекономічну) діяльність, зокрема «Конвенція ООН про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів» (1974 р.), «Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів» (1980 р.), «Конвенція про право, застосовне до договорів міжнародної купівлі-продажу товарів» (1986 р.), «Конвенція про міжнародний фінансовий лізинг» (1988 р.) та ін. [1, с. 149-150]

4) для регулювання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) широко застосовуються звичаї міжнародної торгівлі та міжнародного ділового обороту («*lex mercatoria*»), що завдяки їх неофіційним кодифікаціям здобули значну популярність у міжнародній практиці [1, с. 150];

б) переважне застосування арбітражного механізму врегулювання спорів, пов'язаних із укладенням, зміною чи припиненням зовнішньоекономічних договорів (контрактів), що передбачає звернення до інституційного (постійно діючого) арбітражу чи арбітражу *ad hoc* [4, с. 144-148].

Вказане, крім іншого, передбачає включення до змісту зовнішньоекономічного договору (контракту) арбітражного застереження (умов про арбітражний порядок врегулювання можливих майбутніх спорів за цим договором), що є однією із його характерних ознак.

Список використаних джерел

1. Мироненко І.В. *Міжнародне приватне право: навчальний посібник*. 2-ге вид., доповн. і перероб. К.: Алерта, 2013. 288 с.

2. *Міжнародне приватне право: навчальний посібник* / за ред. В.М. Гайворонського, В.П. Жушмана. К.: Юрінком Інтер, 2007. 366 с.

3. Духович О. Валютний контроль по-новому: що змінилося? *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finance-pravo/valyutniy-kontrol-popolovomu-shcho-zminilosya.html>

4. Москвіна А.О., Вороніна О.О. *Організація, техніка підготовки та виконання зовнішньоекономічних контрактів: конспект лекцій*. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. 171 с.

Міловська Надія Василівна

доктор юридичних наук, професор, завідувач
відділу дослідження проблем правотворчості та
адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових
експертиз Національної академії наук України

ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ ЗІ СТРАХУВАННЯ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН В КОНТЕКСТІ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄС

01 січня 2024 р. введено в дію новий Закон України «Про страхування», прийнятий 18 листопада 2021 р. на заміну Закону України «Про страхування»

1996 р. [1]. Крім цього, 21 травня 2024 р. ухвалено нову редакцію Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», введення в дію якого відбулось 01 січня 2025 р. [2]. Нове законодавство, що регулює страхові відносини, суттєво відрізняється від попереднього та підвищує рівень прозорості умов страхування, передбачає значний перелік вимог до страховиків щодо обов'язкового розкриття для споживачів вичерпних відомостей про умови договорів страхування, посилює захист прав споживачів страхових послуг.

Прийняття зазначених законів зумовлено необхідністю впровадження європейських стандартів у сферу страхування, що включає адаптацію законодавства до вимог ЄС, підвищення прозорості та ефективності у сфері надання страхових послуг, а також підвищення гарантій захисту прав споживачів. Йде мова передусім про: Директиву 2009/138/ЄС (Solvency II); Директиву 2014/51/ЄС (Omnibus II), яка доповнює Solvency II; Делегований регламент 2015/35/ЄС, який встановлює правила для впровадження Solvency II; Директиву 2016/97/ЄС про розповсюдження страхових послуг. Ці директиви спрямовані на гармонізацію законодавства країн-членів ЄС, сприяння розвитку єдиного європейського ринку страхових послуг та підвищення рівня захисту споживачів страхових послуг.

У контексті адаптації страхового законодавства України до права ЄС для відповідності умовам Угоди про асоціацію України з ЄС, включаючи принципи, які регулюються Міжнародною асоціацією органів страхового нагляду (IAIS), однією із основних змін, що передбачена у ст. 4 Закону України «Про страхування» від 18 листопада 2021 р., стало введення класів страхування. Так, для цілей ліцензування страхової діяльності передбачено 23 класи страхування (з них 5 класів страхування життя, спрямованих на захист від ризиків, пов'язаних із життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням) замість понад 50 видів страхування. При цьому страховики мають право пропонувати послуги лише за тими класами страхування, які передбачені ліцензією, виданою Національним банком України як регулятором на ринку страхових послуг.

Новелою Закону України «Про страхування» стало введення поняття страхового продукту. Так, відповідно до ст. 89 Закону України «Про страхування», страхування здійснюється на підставі договору страхування, який укладається відповідно до загальних умов страхового продукту. При цьому страховий продукт не що інше як умови страхування, які задовольняють визначені потреби та інтереси страхувальників в отриманні страхової послуги. Загальні умови страхового продукту включають: визначення понять і термінів, що вживаються в договорі страхування; умови страхового покриття за договором страхування; права та обов'язки сторін, відповідальність за невиконання та/або неналежне виконання умов договору; порядок внесення змін, дострокового припинення чи розірвання договору, їх правові наслідки; порядок відмови від договору страхування; порядок дій у разі настання події, що має ознаки страхового випадку; порядок розрахунку та умови здійснення страхових

виплат; підстави відмови у страховій виплаті; порядок укладення договору страхування; винятки із страхових випадків та обмеження страхування тощо.

З метою узгодження вітчизняних й міжнародних нормативно-правових актів, що регулюють сферу страхування, зокрема, з урахуванням наведеного в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [3], а також Додатку щодо фінансових послуг до Генеральної угоди про торгівлю послугами (GATS) [4], переліку страхових послуг, серед яких: 1) пряме страхування життя; страхування не пов'язане зі страхуванням життя; 2) перестрахування; 3) страхове посередництво; 4) допоміжні послуги щодо страхування, на законодавчому рівні визначено поняття страхової послуги, якою, у відповідності до п. 52 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про страхування», є вид фінансової послуги, що надається страховиком для забезпечення потреби потенційного страхувальника у страховому захисті на підставі договору страхування.

Свого легального визначення потребувало й поняття споживача страхових послуг і вирішення у зв'язку з цим питання щодо можливості поширення на сферу відносин зі страхування положень Закону України «Про захист прав споживачів» [5]. Так, відповідно до п. 47 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про страхування» споживача страхових послуг визначено як фізичну особу, яка звернулася за отриманням або яка отримує страхову послугу для задоволення особистих потреб, не пов'язаних з підприємницькою або незалежною професійною діяльністю, а також інших осіб, визначених договором страхування як застрахованих осіб та/або вигодонабувачів, які є фізичними особами, або інших фізичних осіб, які мають право на отримання страхової виплати.

У контексті необхідності передбачення на законодавчому рівні обов'язковості наявності у страхувальника, як сторони договору страхування, страхового інтересу, у новому Законі України «Про страхування» встановлено, що укладення договору страхування має передбачати наявність страхового інтересу у потенційного страхувальника (іншої особи, визначеної у договорі страхування), крім випадків укладення договорів страхування, обов'язковість яких визначена законом. При цьому страховий інтерес визначено як матеріальну заінтересованість та/або потребу потенційного страхувальника (іншої особи, визначеної у договорі страхування) у страхуванні ризиків, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням, з володінням, користуванням і розпорядженням майном, з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (п. 60 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про страхування»). Також з урахуванням значної ролі страхового інтересу у виникненні та існуванні договірних відносин зі страхування, у ст. 106 Закону України «Про страхування» передбачено, що відсутність у страхувальника страхового інтересу є однією із підстав для визнання договору страхування недійсним.

Важливим питанням, яке потребувало уваги з боку законодавця, було питання врегулювання правового статусу інших учасників страхових відносин (вигодонабувачів; застрахованих осіб; страхових посередників; страхових актуаріїв

тощо), участь яких у страхових правовідносинах залежить від волевиявлення страховика та/або страхувальника, або є наслідком дії положень чинного законодавства України. Власне положення попереднього закону про страхування, які визначали, що вигодонабувачем за договором страхування може бути лише особа, яка визначена в договорі страхування, при страхуванні цивільної відповідальності не могли бути застосовані, адже при страхуванні відповідальності виникає особлива конструкція договору на користь третьої особи, яка невідома в момент укладання договору страхування, оскільки не може бути відомо заздалегідь, кому саме буде заподіяно шкоду страхувальником або особою, відповідальність якої застрахована. У зв'язку з цим, у новому Законі України «Про страхування» (п. 4 ч. 1 ст. 1) вигодонабувачем визначено особу, яка має право на отримання страхової виплати згідно з умовами договору страхування та/або відповідно до законодавства.

Непрофесійний статус споживача страхових послуг та асиметрія сторін договору страхування визначала потребу у додатковому механізмі захисту цієї категорії страхувальників передусім з урахуванням положень Директиви № 93/13 права Європейського Союзу від 05 квітня 1993 р. щодо несправедливих умов споживчих договорів [6]. Так, новелою у законодавчому врегулюванні договірних відносин зі страхування стало передбачення у ст. 85 Закону України «Про страхування» особливостей переддоговірних страхових відносин. Зокрема, до укладення договору страхування страховик (страховий посередник) на підставі отриманої від клієнта інформації зобов'язаний з'ясувати потреби та вимоги цього клієнта у страхуванні. Для цього страховик (страховий посередник) перед укладенням договору страхування життя надає клієнту безоплатну індивідуальну консультацію щодо умов страхових продуктів, що пропонуються, та рекомендації (пропозиції), який страховий продукт максимально відповідатиме вимогам та потребам клієнта у страхуванні. При укладенні договорів страхування за класами страхування іншими, ніж страхування життя, така індивідуальна консультація надається за рішенням страховика (страхового посередника) або на запит клієнта.

Крім цього, страховик (страховий посередник) перед укладенням договору страхування життя зобов'язаний отримати підтвердження клієнта у письмовій формі про ознайомлення з інформацією про страховий продукт та про те, що наданої інформації достатньо для прийняття ним усвідомленого рішення про укладення відповідного договору страхування, а також зобов'язаний забезпечити клієнта доступною та вичерпною інформацією про страховий продукт, про страховика та страхового посередника, якщо страховий продукт реалізується через страхового посередника, з метою прийняття клієнтом усвідомленого рішення про укладення договору страхування.

Законодавець, хоч і незначним чином, але змінив умови діяльності страховиків нерезидентів в Україні у порівнянні з попереднім законом. Так, не може вести діяльності на території України страховик-нерезидент, держава якого належить до держав, що здійснюють збройну агресію проти України. Також посилено вимоги до платоспроможності страхових компаній. У цілях

захисту прав та інтересів учасників відносин страхування запроваджено нововведення щодо діяльності страхових посередників тощо.

Сьогодні важливим питанням є питання забезпечення належної імплементації положень Закону України «Про страхування» від 18 листопада 2021 р. І тут вагомого значення набуває нормотворча діяльність Кабінету Міністрів України та Національного банку України, як регулятора на ринку страхових послуг, щодо приведення нормативно-правових актів у відповідність із цим законом, а також із забезпечення прийняття актів, необхідних для його реалізації. Важливим є також продовження роботи з гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами у сфері надання страхових послуг, створення умов для їх ефективного виконання та забезпечення контролю за їх дотриманням.

Список використаних джерел:

1. Про страхування: Закон України від 18 листопада 2021 р. № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#n2384>.
2. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 21 травня 2024 р. № 3720-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3720-20#n781>.
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16 вересня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
4. Генеральна угода про торгівлю послугами від 15 квітня 1994 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/981_017/page2.
5. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.
6. Директива Ради 93/13/ЄЕС від 05 квітня 1993 р. «Щодо несправедливих умов споживчих договорів». URL: <http://old.minjust.gov.ua/45878>.

Полюхович Валерій Іванович

доктор юридичних наук, старший науковий
співробітник, завідувач відділу правової взаємодії
бізнесу і держави НДІ приватного права і
підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака
НАПрН України,

ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАБУТТЯ МАЙНОВИХ ПРАВ НА КРИПТОВАЛЮТУ

У контексті розвитку цифрової економіки виникають нові форми відносин щодо цифрових активів, серед яких криптовалюти займають одну з ключових позицій. Наприклад, 2024 рік розпочався для Bitcoin на рівні \$43 000, після дворічного періоду затишшя та падіння до \$16 000, що свідчить про відновлення його позицій протягом 14 місяців. Основною причиною цього

стало очікування схвалення та запуск спотових Bitcoin-ETF у США. У день запуску обсяг торгів фондами досяг \$4,5 мільярдів, а протягом року емітенти ETF накопичили 6,22% від усієї емісії BTC, з яких 74% припали на три найбільші фонди – Blackrock, Fidelity та Grayscale [1]. Кriptoактиви можуть належати до різних груп активів, поєднуючи характеристики валют, товарів, фінансових інструментів, нематеріальних активів і інвестицій. Так, криптовалюта, попри свою назву, не є обов'язково грошовими коштами чи їх еквівалентами для бухгалтерії, оскільки різні види криптовалют, як Bitcoin, Ethereum і Litecoin, мають свої унікальні властивості, такі як заощадження вартості, залучення коштів і платіжний засіб відповідно [2, с. 87]. Отже, активний розвиток криптовалют, їх використання у господарської діяльності, набуття на них прав вимагає проведення додаткових правових досліджень для визначення належного правового регулювання відносин із цим видів активів, зокрема набуття прав на них.

Криптовалюти не є класичними об'єктами права власності в традиційному сенсі, оскільки вони не мають фізичної форми та існують лише в цифровому вигляді. Вони є різновидом цифрових активів, які можуть представляти вартість, зберігатися та обмінюватися в цифровій формі. Їхні основні ознаки: електронна форма, використання технології блокчейн для децентралізації, криптографічний захист, анонімність, відсутність посередників та різноманітність у застосуванні (інвестування, транзакції, NFT тощо) [3, с. 251]. Це фінансовий інструмент, який активно накопичують та використовують при операціях із обміном товарів та на біржах. Популярною криптовалюта стала завдяки анонімності, незалежності від інфляційних процесів в окремій державі, відсутності контролю над нею, захищеності, децентралізованому характеру (відсутній єдиний емісійний центр, який її виробляє), а відкритий код надає можливість кожному охочому здобути її [4, с. 53]. Криптовалюти (Bitcoin, Ethereum, Litecoin) функціонують на основі технології блокчейн і забезпечують децентралізовані, анонімні та безпечні транзакції. Їх популярність зумовлена інвестиційною привабливістю, фінансовою свободою та можливістю швидких міжнародних переказів без посередників. Значною мірою поширенню криптовалют сприяють характерні риси їхнього використання: незворотність, анонімність учасників, швидкість, глобальність, безпечність, відсутність необхідності щодо дозволів, обмеженість пропозиції, децентралізованість тощо [5, с. 84].

Незважаючи на популярність та виникнення різноманітних суспільних відносин навколо цих цифрових активів, слід констатувати, що більшість національних законодавств не визнає криптовалюту як законний платіжний засіб, але водночас допускають її обіг як товар або актив. В українському законодавстві є нагальна потреба щодо визначення правового режиму, поняття криптовалют, особливостей правочинів з цим об'єктом.

Відсутність нормативно-правового регулювання призводить до необхідності розробки альтернативних механізмів правового впливу на відносини, пов'язані з криптовалютами. Одним із таких механізмів є використання конструкцій договорів. Оскільки криптовалюти не мають чіткого

правового статусу у багатьох юрисдикціях, договірні угоди можуть виступати важливим інструментом для врегулювання прав та обов'язків учасників операцій з криптовалютами. У таких випадках договір може встановлювати умови щодо обміну, використання чи зберігання криптовалюти, а також визначати механізми захисту прав учасників угод у разі спорів чи порушень.

Договірне регулювання набуття прав на криптовалюту має певні особливості. Так, ці договори: 1) відбуваються у цифровому середовищі; 2) укладаються та здійснюються за допомогою цифрових комунікаційних систем; 3) включають технології використання електронного підпису, цифрових ідентифікацій; 4) відбуваються завдяки програмному забезпеченню або інших технологічних засобів. Вони можуть бути укладені через спеціалізовані платформи або онлайн-сервіси, де учасники підтверджують свою волю через електронні засоби. Одним з основних аспектів договорів щодо набуття прав на криптовалюту є їх автоматичне виконання. Після того як транзакція підтверджена в блокчейні, угода вважається виконаною, а отже покупець набуває прав на криптовалюту. Важливо, щоб сторони договору могли перевірити статус транзакції через публічний блокчейн-реєстр, що гарантує законність передачі прав.

У сучасних відносинах є поширеним купівля-продаж, дарування таких цифрових активів як криптовалюта (біткойн, Ethereum та Litecoin); NFT (унікальні цифрові активи, які представляють власність на такі предмети, як твори мистецтва, колекційні предмети та ігрові предмети); токени (цифрові активи, що можуть надавати доступ до послуг або виконувати інші функції) [6, с. 264].

Договори з криптовалютами, залежно від технології їх укладання та виконання, можуть бути класифіковані як реальні та консенсуальні, платні або безоплатні. Їх форма завжди цифрова/електронна. Водночас ці договори супроводжуються значними ризиками через волатильність та нерегульованість криптовалют, що може призвести до суттєвих коливань їх вартості. Це, в свою чергу, створює потенційні фінансові ризики для сторін договору. Щоб мінімізувати ці ризики, необхідно чітко прописувати умови щодо ціни, механізмів обміну валют або гарантії на випадок зміни курсу криптовалюти. Це потребує застосування спеціалізованої юридичної техніки саме в цифровому середовищі, що включає адаптацію традиційних правових принципів до особливостей електронних та блокчейн-технологій. Зокрема, важливо закріпити ці принципи у процедурі виконання смарт-контракту, який є автоматизованим та самовиконуваним договором, що працює на основі програмного коду. Смарт-контракти дозволяють автоматично виконувати умови угоди без необхідності втручання третьої сторони або судових органів. Вони застосовують алгоритми для перевірки виконання умов контракту і вносять зміни в реєстр без помилок чи затримок.

Поширеним видом щодо набуття майнових прав на криптовалюту є договір купівлі-продажу криптовалюти. За цим договором одна сторона (продавець) передає права на криптовалюту іншій стороні (покупцеві) в обмін на певну суму грошей або інші криптовалюти. Умови договору можуть

передбачати: визначення кількості та виду криптовалюти, що передається; ціну договору; процедуру передачі криптовалюти, що передається через відповідну транзакцію в блокчейні, що є підтвердженням набуття права власності. Особливості купівлі-продажу криптовалюти в цифровому середовищі базуються на специфічних механізмах передачі прав власності та функціонуванні технології блокчейн. Купівля-продаж криптовалюти також може мати аспекти анонімності, оскільки блокчейн дозволяє здійснювати операції без розкриття персональних даних.

Не можна оминати, що в цифровому середовищі можуть укладатися й договори дарування, спрямовані на набуття майнових прав на криптовалюти. Це може бути застосовано, наприклад, для передачі активу між близькими родичами або як частина благодійної діяльності, коли особа вирішує передати частину своїх криптовалютних активів іншій особі безоплатно. Такі договори дарування є легітимними і мають ті самі правові наслідки, що й звичайні договори дарування в традиційному правовому середовищі, зокрема, передбачають безоплатну передачу прав на майно від однієї особи до іншої. Важливо зазначити, що навіть при передачі криптовалюти через договір дарування, потрібно враховувати такі аспекти, як воля дарувальника, прийняття дарунка обдаровуваним, а також юридичні вимоги щодо документування такої угоди.

Крім того, у цифровому середовищі поширеним видом договору, що передбачає набуття майнових прав на криптовалюту, є договір обміну. Договір обміну криптовалюти передбачає передачу одних цифрових активів на інші, коли одна сторона передає криптовалюту іншій стороні в обмін на інші криптовалюти або цифрові активи. Договір обміну криптовалюти також регулюється через технологію блокчейн, і як і у випадку з договорами купівлі-продажу, основною умовою виконання є підтвердження транзакції в блокчейні, що автоматично фіксує факт передачі майнових прав.

З огляду на швидке зростання використання криптовалют у фінансових, комерційних та благодійних операціях, цей напрям є перспективним для подальших наукових досліджень. Зокрема щодо розробки чітких і єдиних стандартів для укладання, виконання та визнання криптовалютних договорів у різних юрисдикціях. Це включає необхідність інтеграції новітніх технологій, таких як смарт-контракти та блокчейн, до традиційних правових інститутів, з одночасним визначенням юридичних наслідків таких угод, їхніх правових механізмів та можливих ризиків.

Список використаних джерел:

1. Груша В. Перспективи розвитку криптовалют у 2025 році. URL: <https://epravda.com.ua/experts/prognoz-zrostannya-rinku-kriptoalyut-u-2025-roci-802402/>.

2. Спільник І., Ярощук О. Інституалізація криптовалюти: регулювання, правовий статус, облік і оподаткування. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації : міжнар. наук. журн 2020. Вип. 2. С. 81-92.

3. Дмитрик О.О. Віртуальні активи і цифрові активи: до питання про співвідношення понять. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 2 (17). С. 248-254. DOI 10.37772/2309-9275-2021-2(17)-33.

4. Деревянко Б.В. Про визнання видобутку («майнінгу») криптовалюти видом господарської діяльності / Б.В. Деревянко, О.А. Туркот. *Економіка та право*. 2018. № 1 (49). С. 52—59.

5. Нечай О. Поняття, види та перспективи використання криптовалюти в Україні. *Modeling the development of the economic systems*. 2024. № 1. С. 79–87. URL: <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-11-11>.

6. Гулейков І. Ю. Характеристика договірних відносин у цифровому обороті. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право*. 2024. Вип. 84. Ч. 1. С. 260–265. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.38>.

Федорченко Наталія Володимирівна

доктор юридичних наук, професор, завідувач
кафедри загальноюридичних дисциплін, цивільного
права та правового забезпечення туризму
Київського університету туризму, економіки і
права, головний науковий співробітник відділу
приватноправових досліджень Інституту
правотворчості та науково-правових експертиз
НАН України

Камінська Наталя Сергіївна

доцентка кафедри загальноюридичних дисциплін,
цивільного права та правового забезпечення
туризму Київського університету туризму,
економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ

Загальні положення щодо розірвання договору (ст. 651-654 ЦК України) застосовуються і до договорів про надання послуг. Правові наслідки розірвання договору закріплені в ст. 653 ЦК України, а правила щодо форми розірвання договору – в ст. 654 ЦК України [4].

Розмежовують розірвання договору на вимогу однієї зі сторін і односторонню відмову від виконання договору. Слід зазначити, що, з точки зору можливих підстав, одностороння відмова від виконання договору і його одностороннє розірвання суттєво не відрізняються. Видається, що і на законодавчому, і на доктринальному рівнях доцільно розмежовувати припинення договору шляхом його розірвання (за домовленістю сторін або за рішенням суду) та шляхом односторонньої відмови від виконання його умов.

Зважаючи на те, що законодавець не закріпив окремих правил, які б встановлювали процедурні аспекти відмови від договору, вважаємо, що договір про надання послуг повинен вважатися розірваним при доведенні відомостей до контрагента про односторонню відмову від виконання договору. Так, за договором транспортного експедирування будь-яка сторона вправі відмовитися від виконання договору, попередивши про це другу сторону в розумний строк (ст. 935 ЦК України). Водночас не зрозуміло, в якій формі повинно відображатися таке попередження про відмову. Вважаємо, в цьому випадку слід виходити з форми укладення договору про надання послуг. Якщо договір укладено в письмовій формі, то й відмова від нього повинна відбуватися письмово, оскільки не зрозуміло, чи можна вважати формою відмови від виконання договору невчинення дій, що становлять зміст зобов'язання [3, с. 305-306].

Основним способом розірвання договорів про надання послуг є їх розірвання за домовленістю сторін, однак законом чи договором така можливість може бути обмежена. Наприклад, для професійного управителя, який займається довірчим управлінням майном, може бути важливим збереження договору довірчого управління майном протягом усього строку його дії. З цією метою до тексту договору може бути включена умова про заборону його розірвання за згодою сторін. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що законодавець у питаннях розірвання цивільно-правових договорів загалом та договорів про надання послуг зокрема пішов шляхом не заборони, а регламентування такого роду правовідносин.

Право на одностороннє припинення зобов'язання на вимогу однієї із сторін допускається лише у випадках, встановлених договором або законом (ч. 2 ст. 598 ЦК України).

Не менш поширеним способом розірвання договорів про надання послуг є судовий спосіб розірвання на вимогу однієї зі сторін. Тому в законодавстві, наскільки це можливо, визначені ситуації істотного порушення умов договору однією зі сторін і істотної зміни обставин, з яких сторони виходили при укладенні договору, визначено порядок і наслідки розірвання договору.

За законодавством України, особливістю договорів про надання послуг є обов'язок виконавця надати її особисто. Зважаючи на такий законодавчий обов'язок, його порушення виконавцем може призвести також до розірвання договору. Щоправда, із цього правила можливі такі винятки: а) виконавець може доручити іншій особі надати певні послуги або ж їх частину у випадку закріплення такої умови в договорі; б) виконавець може доручити іншій особі надати певні послуги або ж їх частину у випадку отримання згоди на це замовника в письмовій формі; в) виконавець може доручити іншій особі надати певні послуги або ж їх частину у випадку забезпечення інтересів замовника, якщо не було можливості отримати його погодження в розумний строк.

Загалом відзначимо, що кожен різновид договорів про надання послуг містить свої особливості його розірвання. Наприклад, особливістю розірвання договору банківського рахунка є те, що клієнт банку і сам банк, в якому відкритий рахунок клієнту, користуються зовсім різною свободою розірвання.

Згідно зі ст. 1075 ЦК України договір банківського рахунка розривається за заявою клієнта у будь-який час. Натомість банк має право вимагати розірвання договору банківського рахунка лише у випадках, прямо передбачених законодавством, адже розірвання договору банківського рахунка за ініціативою банку може паралізувати діяльність клієнта і призвести до значних збитків.

Підстави та порядок розірвання окремих договорів про надання послуг регулюється також іншими законами. Так, наприклад, ст. 20 Закону України «Про туризм» передбачає, що «кожна із сторін договору на туристичне обслуговування до початку туристичної подорожі може вимагати внесення змін до цього договору або його розірвання у зв'язку із зміною істотних умов договору та обставин, якими вони керувалися під час укладення договору, зокрема у разі: 1) погіршення умов туристичної подорожі, зміни її строків; 2) непередбаченого підвищення тарифів на транспортні послуги; 3) запровадження нових або підвищення діючих ставок податків і зборів, інших обов'язкових платежів; 4) істотної зміни курсу гривні до іноземної валюти, в якій виражена ціна туристичного продукту; 5) домовленості сторін» [2].

Стаття 615 ЦК України передбачає правила односторонньої відмови від зобов'язання: 1) у разі порушення зобов'язання однією із сторін, друга сторона має право частково або в повному обсязі відмовитись від зобов'язання, якщо інше не передбачено договором або законом; 2) одностороння відмова від зобов'язання не звільняє винну сторону від відповідальності за порушення зобов'язання; 3) внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання частково або у повному обсязі відповідно змінюються умови зобов'язання або воно припиняється.

Проте, дана норма не поширюється на відносини, врегульовані ст. 907 ЦК України, оскільки вона стосується односторонньої відмови від договору, яка не пов'язана із порушенням умов договору з боку іншої сторони.

Інститут односторонньої відмови надає замовнику право його розірвати у разі потреб, при цьому він має відшкодувати виконавцеві понесені ним фактичні витрати.

У ст. 615 ЦК України не говориться про час, протягом якого сторони можуть відмовитись від виконання договору. Отже, вважаємо, що відмова можлива як до початку надання послуги, так і в будь-який час її надання (наприклад, відмова від заброньованого столика в ресторані до відвідування ресторану або достроковий виїзд з готелю).

Стаття 907 ЦК України передбачає право односторонньої відмови від договору про надання послуг як замовника, так і виконавця. Проте, тут є свої особливості: відмова виконавця допускається за умови повного відшкодування замовнику завданих збитків; а також дане положення не застосовується до публічних договорів, в якому одна сторона – підприємець. Підприємець не має права відмовитися від укладення публічного договору за наявності у нього можливостей надання споживачеві відповідних товарів (робіт, послуг). У разі необгрунтованої відмови підприємця від укладення публічного договору, він має відшкодувати збитки, завдані споживачеві такою відмовою (ст. 633 ЦК України). Наприклад, це можуть бути послуги, які надаються готелями,

медичними закладами тощо. В цьому випадку єдиним шляхом до односторонньої відмови є застосування положень ст. 615 ЦК України.

Порядок і наслідки розірвання договору про надання послуг визначаються домовленістю сторін або законом. Наприклад, Законом України «Про захист прав споживачів» встановлена норма, яка визначає недійсними умови договорів, які обмежують права споживача (ст. 21) [1].

Отже, сторони можуть шляхом досягнення взаємної згоди передбачити порядок розірвання договору і його наслідки.

Список використаних джерел:

1. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 р. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР) № 30, ст.379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 03.03.2025 р.)

2. Про туризм: Закон України від 1995. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР) № 31, ст.241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 03.03.2025 р.)

3. Федорченко Н.В. Договірні зобов'язання з надання послуг: проблеми теорії і практики : монографія / Н.В. Федорченко. – К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2015. – 328 с.

4. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356. <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 04.03.2025 р.)

Аврамова Ольга Євгенівна

кандидат юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу приватного права та процесу, Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ДОГОВІРНІ КОНСТРУКЦІЇ НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЖИТЛОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Вартість житла в Україні продовжує поступово зростати, незважаючи на певну стагнацію ринку житлової нерухомості під час пандемії COVID-19, воєнного стану. Так, за даними порталу OLX, від початку 2025 р. середня ціна квартири в новобудові зросла на 8,5 % і становить 2,3 мільйона гривень. На вторинному ринку ціни зросли на 4,4 % – до 1,8 мільйона гривень у середньому. На першому місці за вартістю однокімнатних квартир — Львів: середня ціна на таку квартиру сягає 65 тисяч доларів. За 54 тисячі можна придбати квартиру в Ужгороді, за 47 тисяч у Чернівцях, за 26 тисяч – у Кропивницькому, за 21 тисячу – в Миколаєві, за 20 тисяч – у Харкові та Сумах, за 17 тисяч – у Запоріжжі та за 16 – у Херсоні [1]. Ці цифри чітко демонструють, що за наявного рівня заробітних плат вчителів, медичних працівників, науковців та робітників комунальних підприємств більшість громадян не може дозволити

собі одразу придбати власне житло. Такий стан можна простежити і в країнах ЄС. Наприклад, у Польщі середня ціна за квадратний метр становить 1 975 євро, а найнижчі ціни на нерухомість пропонує Боснія та Герцеговина – 1237 євро за квадратний метр [2]. Високі ціни на житло можуть ставити питання щодо доступності житла для громадян відповідної країни.

Один із способів виміряти, чи є витрати на житло занадто високими, – це порівняти ціни на житло з доходами. Якщо витрати на житло перевищують 40 % від доступного доходу, це свідчить про те, що домогосподарства стикаються з проблемами щодо житла. В ЄС у 2023 році для 10,6 % домогосподарств у містах та 7 % домогосподарств у сільських районах витрати на житло перевищили 40 % від їхнього доступного доходу. Понад чверть греків (31 %), які живуть у містах, мали витрати на житло понад 40 % доходу, тоді як лише близько 6 % словаків у містах стикалися з такою ж проблемою. Менше ніж за 10 років, з 2015 по 2023 рік, ціни на житло у ЄС зросли в середньому на 48 %. Найбільше зростання зафіксовано в Угорщині, де ціни зросли на 173 %, а найменше – у Фінляндії, лише на 5 %. Основними причинами зростання цін є високі витрати на будівництво та іпотечні ставки, зниження обсягів будівництва, що обмежило пропозицію, а також зростання попиту на придбання нерухомості як інвестиції для отримання додаткового доходу [3].

Постійне зростання вартості житла та складнощі життєвих обставин, обумовлені економічною стагнацією через воєнний стан, призводять до обмеженого доступу більшості громадян до придбання житла. Для вирішення цієї проблеми в Україні пропонуються такі житлові програми: «еОселя» (програма доступного кредитування житла) та «Власний дім» (довгострокові кредити для будівництва житла в сільській місцевості).

Наведені програми підкреслюють, що житло має не тільки економічне, а й соціальне значення для розвитку суспільства. Тому в рамках житлової політики необхідно враховувати два ключові напрямки – розвиток житлової комерційної нерухомості та формування і використання соціальної житлової нерухомості. Перший напрямок забезпечує доступність житла через комерційні механізми та використання його для отримання прибутку. Другий сприяє створенню підґрунтя щодо доступності житла для соціально вразливих груп, зокрема багатодітні сім'ї, малозабезпечені громадяни, особи з обмеженими можливостями, самотні батьки, ВПО, діти, позбавлені батьківського піклування та опинилися без житла. Врахування цих двох аспектів дозволить утворити збалансовану систему житлового забезпечення, яка відповідає потребам різних верств населення.

Одним із механізмів створення доступності житла є впровадження накопичувальної системи житлового забезпечення. Аналогічно до пенсійних накопичувальних систем, які включають три рівні: перший рівень – солідарна система; другий рівень – накопичувальна система державного пенсійного страхування; третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, – можна створити багаторівневу накопичувальну систему для забезпечення житлом [4]. Така система дозволить громадянам поступово накопичувати кошти для придбання житла, створюючи умови для більшої фінансової стабільності на

довгострокову перспективу. Отже, накопичувальна система житлового забезпечення – це механізм, який дозволяє громадянам накопичувати кошти для придбання житла або покращення житлових умов проживання. У таких системах зазвичай передбачається участь у спеціальних фондах або програмах, де за рахунок регулярних внесків накопичуються гроші для подальшого використання на житлові потреби.

У межах накопичувальної системи житлового забезпечення відносини регулюються не лише на нормативно-правовому рівні, а й на індивідуальному через відповідні договірні конструкції. Вони можуть поділятися на загальні (дозволяють стати учасником накопичувальної системи житлового забезпечення) та спеціальні (їхній предмет стосується набуття прав на конкретне житлове приміщення). До загальних договорів можна відносити договір про участь у накопичувальній системі житлового забезпечення – основний документ, який регулює відносини між учасником системи та організацією, що адмініструє накопичення. Цей договір може визначати розмір та порядок внесків, а також умови їх використання для придбання житла.

До спеціальних договірних конструкцій у накопичувальній системі житлового забезпечення можна відносити договір іпотеки, договір фінансового лізингу, договір оренди житла з викупом, інвестиційні договір на будівництво житла тощо. Спільним для цих договорів є поступова виплата за набуття права на житло. При цьому в окремих випадках можливо проживання в житлі з поступовою його сплатою, що робить цей вид договорів більш вигідним і влучним порівняно з варіантами стандартних договорів оренди житла. Оскільки оренда передбачає сплату за користування житлом без набуття прав власності, учасник таких договорів має можливість на власних умовах поступово набути право власності на житло. Це дозволяє громадянам не лише користуватися житлом, а й накопичувати кошти для його остаточного викупу, уникаючи постійних витрат на оренду без права на майбутнє володіння.

Узагальнюючи, можна визначити, що накопичувальна система житлового забезпечення може включати як державне співфінансування внесків, так і механізми поступової виплати внесків через процес накопичення. Відносини в межах цієї системи базуються на договірних конструкціях, що регулюють умови внесків та використання коштів. Проте, незважаючи на це, високі кредитні ставки та низькі доходи населення не дозволяють зробити систему доступною для широких верств населення. Крім того, економічно-соціальна криза, спричинена війною, не створює стабільних умов для ефективного функціонування накопичувальної системи житлового забезпечення, яка вимагає стабільної економічної ситуації та прогнозованої економічної і соціальної політики з боку держави. Всі ці фактори ставлять під сумнів реалістичність повноцінної реалізації цієї системи в нинішніх умовах. Однак вона залишається перспективною та потребує науково-практичного дослідження і уваги для подолання наявних викликів.

Список використаних джерел:

1. Зима О. Ціни на житло в Україні зростають: прогнози на 2025 рік. URL: <https://dostyp.com.ua/novini/cini-na-zhitlo-v-ukrayini-zrostayut-prognozi-na-2025-rik/>.
2. Ринок нерухомості в Європі: вартість квартир у різних європейських містах. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/1197/real-estate-in-europe-how-much-do-apartments-in-new-buildings-cost-in-different-european-cities?srsltid=AfmBOooXtr00GT8o4ZABm6sLwxEJ77iaAeXhS9HOr75WfiKIBs1cs6rf#de-naidorozci-ta-naidesevsi-kvartiri-v-jevropi>.
3. Rising housing costs in the EU: the facts (infographics). URL: <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20241014STO24542/rising-housing-costs-in-the-eu-the-facts-infographics>.
4. Гаврилюк В. М. До питання формування сучасної пенсійної системи України в умовах глобальних викликів. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 51. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-28>.

Боярський Євген Дмитрович

кандидат юридичних наук, науковий співробітник
НДІ приватного права і підприємництва імені
академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України

ПРОБЛЕМА ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ УКЛАСТИ ДОГОВІР ЧЕРЕЗ ЗАСОБИ ЦИФРОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ (МЕСЕНДЖЕРИ)

Відомо, що договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти його (оферти) і прийняття пропозиції (акцепту) другою стороною. Зокрема, згідно ст. 642 Цивільного кодексу України акцепт повинен виражати згоду акцептанта з офертою повно та безумовно [1]. Натомість ст. 18 Віденської конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 року передбачає, що акцептом є “[з]аява чи інша поведінка адресата оферти, що висловлює згоду з офертою” [2]. А в англійському праві акцептом є вираження остаточної та безумовної згоди на умови оферти [3, с. 334].

Спільною в усіх вищенаведених нормах є наявність згоди прийняти оферту та укласти контракт. Саме наявність такої згоди відрізняє акцепт від (1) підтвердження отримання оферти, або (2) позитивної оцінки умов оферти, або (3) вдячності за оферту, або (4) заяви про намір зробити замовлення, – які акцептами не є.

Розвиток сучасних засобів цифрової письмової комунікації, серед іншого, призвів до істотного спрощення лексики, якою ведуться переговори та укладаються договори. Зазвичай згода акцептанта на оферту може виражатися, наприклад, словами “погоджено” (agreed), “підтверджено” (confirmed) та/або “замовлено” (booked). На практиці такі акцепти не викликають спорів з приводу того, чи було укладено контракт. Проте на сьогоднішній день все

частіше трапляються випадки, коли у відповідь на пропозицію укласти договір offerent отримує слово “ок” (ok) або “так” (yur), що ставлять питання, чи є такі відповіді акцептом.

В якості прикладу наведемо справу *R. v. Ellis*, що розглядалася апеляційним судом міста Онтаріо (Канада) у 2016 році [4]. В цій справі стояло питання про наявність угоди між апелянтом та третьою особою щодо купівлі зброї за відсутності ліценції. Зокрема, увага суду була зосереджена на словах “ок ок”, які апелянт направив через месенджер у відповідь на повідомлення третьої особи про ціну зброї. Суддя першої інстанції вирішив, що словами “ок ок” апелянт висловив згоду на купівлю зброї. Натомість апеляційний суд дійшов висновку, що слова “ок ок” самі по собі є двозначними, а тому мають тлумачитися в світлі усіх обставин справи. І з огляду на попередню переписку сторін, а також на той факт, що при обшуку у потенційного продавця не було знайдено обговорювані зразки зброї, слова “ок ок” було інтерпретовано не як акцепт, а як підтвердження про ознайомлення апелянта з ціною на зброю.

Ще більшу невизначеність створює використання у месенджерах емодзі (графічні символи, які представляють емоції, об'єкти та людей), зокрема “великий палець вгору” (далі – “ВПВ”), що є жестом схвалення. У 2023 році Вищий суд провінції Саскачеван (Канада) ухвалив сенсаційне рішення у справі *South West Terminal Ltd v Achter Land and Cattle Ltd*, де встановив, що акцепт офerti було виражено у формі ВПВ [5].

Спiр виник через порушення продавцем зобов'язання поставити партію льону за контрактом поставки. Позивач стверджував, що 26 березня 2021 року після проведення телефонних переговорів між сторонами представник позивача направив покупцю фотографію підписаного проєкта контракту із наступним проханням: “*Просимо, будь ласка, підтвердити контракт на льон*”. У відповідь відповідач направив повідомлення з ВПВ, що, на його думку, означало лише підтвердження отримання проєкта контракту, а не його акцепт.

Позиція суду базувалася на наступному:

1) при проведенні оцінки контракту на предмет його погодження сторонами суд приймає супутні обставини, а також практику взаємодії між сторонами;

2) суд встановив, що як до так і після 26 березня 2021 року сторони укладали контракти аналогічним чином: позивач направляв проєкт контракту, а відповідач його підтверджував словами, наприклад, “*виглядає добре*”, “ок” або “так”. І лише 26 березня 2021 року відповідач єдиний раз скористався емодзі ВПВ;

3) суд прийняв до уваги, що позивач направив проєкт контракту вже після телефонної розмови, де, вочевидь, сторонами було досягнуто усної згоди про укладення контракту;

4) з посиланням на тлумачний словник суд визначив ВПВ як виразник згоди, підтвердження або заохочення у сфері цифрових комунікацій. Відповідно, ВПВ виконував таку саму функцію, що і слово “ок” при погодженні попередніх контрактів, – тобто був акцептом офerti.

При цьому суд констатував настання нової реальності у канадському суспільстві, де суди повинні бути готові реагувати на практику застосування еמודзі, а не намагатися стримати розвиток технологій та їх вжитку.

Відмітимо, що це не єдиний випадок визнання правових наслідків за еמודзі ВПВ. У 2023 році ризький обласний суд визнав ВПВ як вираз письмової згоди працівника на інструкцію роботодавця з'явитися в офісі в конкретний день [6]. Попри одержану інструкцію працівник на роботі не з'явився, а тому його було звільнено на законних підставах.

Також цікавим є приклад постанови 15го арбітражного апеляційного суду російської федерації від 29 червня 2023 року, де суд визнав еמודзі ВПВ згодою позивача на укладення додаткової угоди до договору поставки [7]. Зокрема, суд встановив, що у загальновизнаному розумінні в електронній переписці еמודзі ВПВ означає “добре”. Натомість апелянт не навів іншого розумного значення даного еמודзі. Крім того, в подальшій переписці між сторонами апелянт не уточнював значення повідомлення з еמודзі ВПВ, з чого випливає, що апелянт сприйняв це повідомлення як згоду, яка не вимагала додаткових пояснень.

З огляду на вищенаведену судову практику можна сформулювати наступні спостереження та/або висновки:

1) в умовах розвитку засобів цифрової комунікації суди держав світу застосовують гнучкий/адаптивний підхід до встановлення змісту письмових повідомлень контрагентів;

2) суди акцентують увагу на важливості контекстуального тлумачення окремих повідомлень для встановлення наявності/відсутності намірів сторони укласти контракт;

3) для забезпечення визначеності взаємовідносин між контрагентами рекомендується вживати чітку та недвозначну лексику в електронних повідомленнях щодо укладення контрактів. Зокрема, якщо offerent отримує акцепт у формі, яка допускає більше одного розумного тлумачення, то рекомендується додатково уточнити у акцептанта чіткість його наміру укласти контракт.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text
3. Beale, H. G.(2023). *Chitty on Contracts: General Principles*. Sweet & Maxwell.
4. *Judgment of the Court of Appeal for Ontario. Case of 2016 ONCA 358 dated 11 May 2016.* URL: <https://www.ontariocourts.ca/decisions/2016/2016ONCA0358.htm>
5. *Judgment of the Court of King's Bench for Saskatchewan. Case of 2023 SKKB 116 dated 8 June 2023.* URL: https://images.assettype.com/barandbench/2023-07/17ed50ce-4edd-472a-be49-91d1c5e6b402/South_West_Terminal_Ltd_v_Achter_Land_Cattle_Ltd.pdf

6. Kerpan, A. (2023). Court in Latvia considers thumbs up emoji as written consent. URL: <https://svidomi.in.ua/en/page/court-in-latvia-considers-thumbs-up-emoji-as-written-consent>

7. Postanovleniie Arbitrazhnoho Apelliatsionnoho Suda. Delo № A32-36944/2022 ot 29 iyunia 2023 hoda [Ruling of Arbitrazh Appeal Court. Case No. A32-36944/2022 dated 29 June 2023]. URL: https://m.kad.arbitr.ru/Document/Pdf/cfc33257-7b61-4647-9d2f-a0935ef44d4b/cb308d78-b13a-45e0-8a30-a36b9e829ac7/A32-36944-2022_20230629_Postanovlenie_apelljacionnoj_instancii.pdf?isAddStamp=True

Гейнц Руслана Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач
кафедри цивільного права Прикарпатського
національного університету імені Василя
Стефаника

ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ В КОНТЕКСТІ ОНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Відповідно до Концепції оновлення Цивільного кодексу України (далі – Концепція) оновлення книги п'ятої Цивільного кодексу України передбачає, зокрема, імплементацію до національного законодавства нових договірних конструкцій, які наразі відсутні у ЦК України, але добре зарекомендували себе в цивільних кодексах інших держав. Одним із таких договорів, на який звертають увагу розробники Концепції, є договір про надання туристичних послуг, який був включений до НЦУ [5, с. 48]. Чинний Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) не містить положень, присвячених цій договірній конструкції [8]. Водночас стверджувати, що договір про надання туристичних послуг залишився поза увагою законодавця не можна, оскільки правова регламентація досліджуваного договору здійснюється спеціальним нормативно-правовим актом, який регулює відносини у сфері туристичної діяльності, а саме Законом України «Про туризм» від 15 вересня 1995 року (далі – Закон) [7].

Аналіз наукових публікацій, які торкаються проблем правового регулювання надання туристичних послуг свідчить про зацікавленість цивілістичної науки конструкцією цього договору. Серед праць, присвячених договору про надання туристичних послуг, слід назвати роботи У. Б. Андрусів, М. М. Гудими, Н. М. Зільник, Н. В. Камінської, Ю. Г. Коросташивець, В. О. Кохановського, Н. В. Федорченко, Р. І. Яворського та ін. Однак, незважаючи на велику кількість наукових публікацій, в доктрині існують різні підходи до формулювання дефініції договору, окреслення його істотних умов тощо.

Найперше на що слід звернути увагу, так це те, що в Законі договір іменується договором на туристичне обслуговування. Відповідно до абз. 1 ст. 20 Закону за договором на туристичне обслуговування одна сторона (туроператор, який укладає договір безпосередньо або через турагента) зобов'язується надати за замовленням іншої сторони (туриста) комплекс туристичних послуг (туристичний продукт), а турист зобов'язується оплатити його. З цього приводу У. Б. Андрусів зазначає: «нормативне позначення договору терміном «туристичне обслуговування» видається необґрунтованим і не відповідає його суті. ... Обслуговування не обмежується наданням послуг, а включає передання товарів, виконання робіт» [1, с. 104]. Такий підхід законодавця критично оцінюється й іншими науковцями, що досліджують договірне регулювання надання туристичних послуг [4, с. 24-25]. Аналіз цих публікацій свідчить, що на сьогодні щодо найменування досліджуваного договору сформовано єдиний підхід, відповідно до якого цей договір повинен називатися «договором про надання туристичних послуг», а не «договором на туристичне обслуговування», як це передбачено Законом. Тому, в оновленому ЦК України досліджуваний договір нормативно повинен позначатися договором про надання туристичних послуг. Щодо формулювання дефініції, то тут доктринальні підходи, хоча й незначно, але все-таки різняться [4, с. 25]. Підтримуємо позицію тих науковців, згідно з якою дефініція договору про надання туристичних послуг повинна бути сформульована з урахуванням видової приналежності договору про надання туристичних послуг до договорів про надання послуг.

Ще одним важливим положенням, що має знайти своє закріплення в оновленому ЦК України в частині договірного регулювання надання туристичних послуг, – це окреслення істотних умов цього договору. Відповідно до ч. 4 ст. 20 Закону істотні умови досліджуваного договору визначено аж у дванадцяти пунктах і не всі вони є такими, що узгоджуються із абз. 2 ч. 1 ст. 638 ЦК України, в якому закріплені положення щодо істотних умов кожного договору.

Погоджуємося із В. О. Кохановським, який характеризує визначений законодавцем перелік істотних умов «дещо обтяжливим для сторін» саме через значне розширення вимог до інформації, яка має кваліфікуватися у договорі як істотні його умови. На думку науковця, до істотних повинні належати тільки ті умови, які виражають природу договору – характерні риси відповідного договірного типу, без узгодження яких договір неможливо виконати» [6, с. 215]. На думку Н. М. Зільник, до істотних умов договору про надання туристичних послуг слід віднести предмет договору (комплекс туристичних послуг, включаючи якість таких послуг та умови їх надання), ціну договору, термін дії договору, права та обов'язки сторін договору, їхню відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору та підстави його припинення [4, с. 28]. Такий підхід до визначення істотних умов поділяє і С. М. Гладкий [2, с. 46]. Погоджуємося із такою позицією лише частково, оскільки не всі із запропонованих умов є істотними. Так, права та обов'язки сторін договору складають зміст договірного зобов'язання і, відповідно,

відносити їх до істотних умов немає жодних правових підстав. Що стосується відповідальності сторін за невиконання або неналежне виконання умов договору, то ці питання регулюються загальними положеннями про договірну відповідальність і можуть бути включені у договір як його умови, але відносити їх до також істотних не має правових підстав. Таке ж саме можна стверджувати і щодо підстав припинення договору на туристичне обслуговування.

Відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 638 ЦК України, найпершою і обов'язковою істотною умовою кожного договору є умова про предмет. Предмет досліджуваного договору в Законі визначається як комплекс туристичних послуг (туристичний продукт) і, отже, законодавець одночасно використовує два терміни для позначення предмета. Такий підхід, з одного боку, небезпідставно піддається критиці у наукових публікаціях [1, с. 104; 2, с. 44-45; 3, с. 6;], з іншого, у цивілістичній науці немає єдності думок щодо доцільності одночасної наявності в понятійному апараті науки цих двох термінів [9, с. 26]. З огляду на приналежність договору про надання туристичних послуг до договорів про надання послуг як родового поняття, його предметом є туристична послуга. Туристичній послугі, як різновиду послуг, притаманні як родові ознаки послуги, так і видові, які дозволяють відмежувати її від інших послуг. На нашу думку, видові характеристики туристичної послуги обумовлюються тим, що йдеться про послуги, які надаються саме туристу. Додатковим аргументом цього твердження є закріплені в Законі дефініції супутніх і характерних туристичних послуг та товарів, в яких акцент робиться саме на тому, що їх споживачем є турист, тобто фізична особа, яка подорожує Україною або іноземною країною від 24 годин до одного року із зобов'язанням залишити місце перебування у визначений термін. Мета подорожі може бути різною, але не повинна бути забороненою законом країни перебування і без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності.

Відтак туристична послуга може охоплювати різноманітні послуги, які спрямовані на задоволення потреб туриста. Це, насамперед, послуги перевезення, послуги розміщення, послуги з організації відвідувань об'єктів культури, послуги відпочинку та розваг, послуги харчування та інші. Кожна послуга, яка може бути складовою туристичної послуги, є самостійним видом, що має своє спеціальне правове регулювання і може бути об'єктом окремого договірного зобов'язання. Наприклад, надання послуги перевезення регулюється договором перевезення пасажирів і багажу. Послуга з розміщення регулюється договором про надання готельних послуг тощо. Правова конструкція договору про надання туристичних послуг забезпечує отримання зазначених послуг в межах одного договірного зобов'язання. Туроператор, як сторона договору про надання туристичних послуг, об'єднує їх в одну послугу і пропонує туристу або формує їх за індивідуальним замовленням туриста. При цьому, «туристична послуга – це не простий набір декількох послуг, а їх органічна єдність, яка забезпечується загальною спрямованістю на досягнення спільної мети – задоволення потреб туриста (туристів) у подорожі» [3, с. 8]. Туристичній послугі притаманна така характеристика як комплексність, тобто поєднання щонайменше двох послуг, кожна з яких має самостійний характер,

але їх об'єднує те, що всі вони спрямовані на задоволення потреб туриста при здійсненні ним туристичної подорожі. Незважаючи на комплексний характер туристичної послуги, предметом договору є одна послуга з детальною характеристикою її складників, які перебувають у єдності та взаємозв'язку [1, с. 105].

Детальний аналіз законодавчо встановлених істотних умов договору про надання туристичних послуг свідчить, що більшість інформації, яка повинна бути погоджена із замовником туристичної послуги можна об'єднати в одну, а саме «програма туристичного обслуговування». Відповідно до умов, що визначені законом як істотні або є необхідними для договору про надання туристичних послуг слід віднести перелік послуг, що є складовими туристичної послуги та умову «програма туристичного обслуговування».

Підсумовуючи, слід зазначити, що на сьогодні закріплення конструкції договору про надання туристичних послуг в оновленому ЦК України є виправданим з огляду його застосування на практиці. Водночас, таке закріплення не може відбутися шляхом перенесенням чинних положень ст. 20 Закону в оновлений ЦК України, а повинно бути здійснено з урахуванням доктринальних напрацювань про договірне регулювання послуг загалом, і договору про надання туристичних послуг, зокрема.

Список використаних джерел:

1. Андрусів У.Б. Договір про надання туристичних послуг: понятійно-категоріальний апарат в право природа. Південноукраїнський правничий часопис. 2019, № 4. Частина 2. С. 103-107. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/4/part_2/24.pdf
2. Гладкий С.М. Правова природа договору про надання туристичних послуг: істотні умови, порядок укладення і виконання. Наукові записки. Серія Право. 2024. Випуск 16. С. 43-47. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/395/408>
3. Гудима М.М. Предмет договору про надання туристичних послуг за законодавством України : автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2013. 20 с.
4. Зільник Н. Договір про надання туристичних послуг: поняття та особливості. Підприємництво, господарство, право. 2019. № 11. С. 24-29. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/11/5.pdf>
5. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк». 2020. 128 с.
6. Кохановський В.О. Інформація як один із основних елементів у визначенні змісту, форми і умов договору про надання туристичних послуг. ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні: збірник матеріалів науково-практичної конференції. Львів: НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 213-223.
7. Про туризм: Закон України_15 вересня 1995 року № 324/95-ВР (дата оновлення: 15.11.2024) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>

8. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV (дата оновлення: 10.01.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

9. Яворський Р.І. Договір про надання туристичних послуг: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2015. 220 с.

Гужва Антон Миколайович

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського
національного університету імені В. Н. Каразіна

ДОГОВІР КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ МАЙБУТНІХ РЕЧЕЙ У РИМСЬКОМУ ПРАВІ

В деяких сучасних цивільних кодексах майбутні речі вказуються як можливий предмет договору купівлі-продажу. Чинний ЦК України серед предметів договору купівлі-продажу називає товар, який буде створений (придбаний, набутий) продавцем у майбутньому (ч. 1 ст. 656 ЦК України). У ст. 1472 ЦК Італії встановлено, що у разі продажу майбутньої речі набуття права власності відбувається з моменту виникнення речі. Якщо предметом купівлі-продажу є дерева або плоди землі, право власності набувається в момент зрізання дерев або відокремлення плодів. Статтею 1163 ЦК Франції передбачено, що зобов'язання має своїм предметом надання в теперішньому або майбутньому. Це може бути річ, яку потрібно зробити, урожай, який має прийти, тварина, яка народиться, права, які будуть набуті.

Вважаємо, що за наявності законодавчого регулювання правочинів щодо майбутніх речей є необхідність у теоретичному обґрунтуванні поняття майбутньої речі як об'єкту цивільних прав. Для цього доцільно звернутись до історії питання про майбутню річ як об'єкт правочину, зокрема, до римського права, яке започаткувало у європейській правовій традиції концепцію майбутньої речі. Майбутні речі (за римською термінологією «*res speratae*») згадуються у римському праві у зв'язку із договором купівлі-продажу.

Щодо купівлі-продажу майбутніх речей у джерелах римського права найбільш цитованим у науковій літературі є фрагмент римського юриста Помпонія. Юрист стверджує, що купівля-продаж не можлива без наявності речі, яку продають. Однак Помпоній допускає можливість купівлі майбутніх плодів та майбутніх дітей рабів: у такому разі вважається, що продаж здійснено тоді, коли вчинено правочин. Якщо ж продавець буде чинити перешкоди, щоб дитина раба не народилася або плоди не з'явилися, то покупцю належатиме позов з купівлі⁵.

⁵ D. 18.1.8 pr. Pomp. 9 *ad Sab.*: Nec emptio nec venditio sine re quae veneat potest intellegi. Et tamen fructus et partus futuri recte ementur, ut, cum editus esset partus, iam tunc, cum contractum esset negotium, venditio facta intellegatur: sed si id egerit venditor, ne nascatur aut fiant, ex empto agi posse.

Поява речей, які є предметом купівлі-продажу, є тією відкладальною умовою, за якої у сторін виникають обов'язки: у покупця – обов'язок оплатити товар, у продавця – передати товар. Якщо ж продавець перешкоджатиме настанню умови, то покупець матиме до продавця право на позов із купівлі на відшкодування збитків.

Важливим питанням є визначення кола майбутніх речей, які могли бути предметом купівлі-продажу у римському праві. Серед речей, що є предметом купівлі-продажу в майбутньому (*res speratae*), у джерелах римського права насамперед називають плоди, майбутній врожай, приплід худоби. Тобто це ті речі, які очікувано повинні з'явитися, якщо продавцем будуть здійснені певні дії. Непоява вказаних речей можлива лише через випадок, непереборну силу або умисну бездіяльність продавця. На думку Р. Ціммермана, предметом правочинів могли бути не лише ті речі, які вже росли, але ще й ті, що не були зібрані. Це також могли бути врожай майбутнього року з певного поля або потомство від певної кількості самиць тварини, від рабинь, навіть якщо сім'я ще не було засіяно, або вівця, або рабиня ще не були запліднені [3, с. 246].

Р. Ціммерман вважає, що договір купівлі-продажу майбутніх речей (*emptio rei speratae*) був алеаторним правочином: він набував чинності з моменту появи предмету, тобто під відкладальною умовою [3, с. 246]. Наприклад, якщо врожай не вродився, то покупець не повинен був сплачувати за нього ціну. Тобто предметом договору купівлі-продажу була та річ, яка обов'язково з'явиться, якщо річ не з'являлась, то виконувати договір було не потрібно. Ризик непояви майбутньої речі покладался на продавця: якщо рік виявиться неврожайним, то продавець нічого не отримає за таким договором. Але ж якщо продавець перешкоджав появі врожаю або приплоду, то умова купівлі-продажу вважалася виконаною і договір набував чинності.

Втім, як вважає Б. Сарецька, *emptio rei speratae* не було типовим алеаторним договором, оскільки предметом його є речі, щодо яких розумно очікується, що вони з'являться (врожай, приплід), або які вже існують, але ще не потрапили в розпорядження продавця (ще не впольована тварина). [1, с. 168]. Тут треба зауважити, що сторони договору сподівались на «звичайний хід речей», за яким речі повинні з'явитися, якщо продавець здійснить дії, на які від нього сподіваються (зірве плоди, засіє поле, влаштує полювання, закине сітку в річку тощо). Продавець сам зацікавлений у тому, щоб предмет купівлі-продажу з'явився, оскільки у протилежному випадку він сам нічого не отримає від покупця.

Водночас римський юрист Помпоній наводить інший вид купівлі-продажу, коли «купується, так би мовити, можливість». Така купівля отримала назву "*emptio spei*" (буквально: «купівля надії»). Юрист називає такі предмети купівлі: майбутній улов риби або птахів, або подарунок принцеса-триумфатора (чим могли бути монети, квитки на зерно, одяг, дорогоцінне каміння тощо), який він міг наказати кинути у натовп, щоб його схопила певна людина

(*iactus missilium*)⁶. Купівля-продаж буде дійсною навіть тоді, коли нічого не буде отримано, оскільки маємо «купівлю надії».

Такий вид договору купівлі-продажу (*emptio spei*) у римському праві треба вважати алеаторним, оскільки ризик повністю покладался на покупця. Йдеться про випадки, коли покупець погоджується сплатити певну ціну за кожен раз, коли рибалка закидає сітку, мисливець наставляє зброю чи розставляє пастку для птахів, – він повинен буде сплатити ціну навіть тоді, коли не отримає товар, на який він сподівався, або отримує його у кількості, значно меншій, ніж він розраховував. У таких договорах предметом договору купівлі-продажу є не річ, на думку Б. Сарецької, а можливість отримання речі, яка залежить від випадку [1, с. 169]. Сторони договору не могли передбачити, чи з'явиться сама річ – предмет купівлі-продажу, чи ні (чи буде впольована тварина або зловлено рибу).

Втім певний мінімальний стандарт поведінки від продавця вимагався: римський юрист Цельс вказує, що коли покупець купує улов, а рибалка взагалі не схоче закидати сітку, то оцінка справи є невизначеною; якщо ж рибалка не схоче віддати вловлену рибу, то підлягає оцінці те, що він зловив⁷. Тобто те, що залежить від продавця рибалки повинно за таким договором бути виконане у будь-якому разі: закинуто сітку та передано улов. Це вказує на вимогу добросовісності щодо поведінки продавця. За позовом з купівлі (*actio empti*) суддя оцінював інтерес покупця у тому, щоб договір було виконано належним чином, а від цього залежав і розмір збитків у разі невиконання.

Отже, маємо два види договору купівлі продажу майбутньої речі у римському праві: купівля улову, якщо він буде вдалим – *emptio rei speratae* (тоді покупець заплатить лише за ту кількість риб чи тварин, які буде отримано), та купівля за погоджену ціну певного результату улову – *emptio spei* (тоді покупець сплатить обумовлену ціну, не залежно від кількості того, що буде впольовано).

До купівлі надії у римському праві відносили також купівлю спадщини⁸. Римський юрист Ульпіан допускає продаж, вчинений у таких словах: «якщо буде якийсь спадок, то воно куплено тобою». За словами Ульпіана, «тут має місце немовби «надія на спадок», тому що продається невизначеність наявності речі, як це відбувається під час продажу улову». На момент укладення договору купівлі-продажу сторони не знають, що буде входити до спадкової маси, а тому ризик такої купівлі покладається на покупця.

Закономірним є питання, що саме є предметом договору купівлі-продажу, якщо мова йде про *emptio spei*. К. Вірвінська називає такі можливі точки зору

⁶ D. 18.1.8.1, Pomp. 9 *ad Sab.*: Aliquando tamen et sine re venditio intellegitur, veluti cum quasi alea emitur. quod fit, cum captum piscium vel avium vel missilium emitur: emptio enim contrahitur etiam si nihil inciderit, quia spei emptio est: et quod missilium nomine eo casu captum est si evictum fuerit, nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur, quia id actum intellegitur.

⁷ D. 19.1.12, Cels. 27 *Dig.*: Si iactum retis emero et iactare retem piscator noluit, incertum eius rei aestimandum est: si quod extraxit piscium reddere mihi noluit, id aestimari debet quod extraxit.

⁸ D. 18.4.11, Ulp. 32 *ad ed.*: Nam hoc modo admittitur esse venditionem "si qua sit hereditas, est tibi emptum", et quasi spes hereditatis: ipsum enim incertum rei veneat, ut in retibus.

щодо цього питання: предметом може бути сама надія (*spes*); річ, яка з'явиться в майбутньому; або надія на отримання речі, або сама майбутня річ, залежно від результату; договір, спрямований на отримання речі, якої на момент укладення ще не існує, взагалі не повинен кваліфікуватися як договір купівлі-продажу [2, с. 408].

Можна припустити, що предметом договору *emptio spei* була не сама річ, а можливість її отримання чи надія, то треба буде визнати, що ціна, яку сплачує покупець, сплачується не за майбутній товар, а саме за можливість його отримати. Тоді треба вважати, що обов'язок сплатити ціну за річ буде навіть, якщо річ з'явиться у розпорядженні, але її не буде передано. Однак ж і в «звичайному» договорі купівлі-продажу, в якому річ існує під час його укладання, але момент обов'язку щодо передання речі відтерміновано у часі, покупець сплачує ціну за річ, а не за «можливість його отримати з настанням певного строку». Різниця лише в тому, що строк передання речі у «звичайній» купівлі-продажу неминуче настане, а умова появи майбутньої речі перебуває під ризиком ненастання.

Таким чином, предметом договору *emptio spei* була саме майбутня річ, навіть за умови її «нульової» кількості або ризику не появи. Але, на відміну від продажу майбутніх речей (*emptio rei speratae*), у договорі купівлі надії (*emptio spei*) ризик повною мірою покладался на покупця, оскільки можливість продавця вплинути на появу майбутньої речі була мінімальною. Лише умисна недобросовісна поведінка продавця могла вплинути на невиконання договору.

Список використаних джерел

1. Szarecka B., *Z problematyki umów aleatoryjnych w prawie rzymskim : emptio rei speratae i emptio spei. Studia Iuridica Lublinensia*. 2003. No. 2. P. 165-174.
2. Wyrwińska K., *Kazus złotego trójnoga a przedmiot sprzedaży w kontrakcie "emptio spei"*. *Zeszyty Prawnicze UKSW*. 2011. No. 11.1. P. 403-419.
3. Zimmermann R. *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Cape Town : Juta & Co, Ltd, 1992. 1241 p.

Зінич Любомир Васильович

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри конституційного, міжнародного та
адміністративного права Прикарпатського
національного університету імені Василя
Стефаника*

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПІВ СВОБОДИ ДОГОВОРУ ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ УМОВ ЛІЦЕНЗІЙНОГО ДОГОВОРУ

Право сторін вільно узгоджувати умови договору та обирати ті умови, які були б взаємовигідні та відповідали інтересам обох сторін, є фундаментальними засадами договірних відносин. У ліцензійному договорі реалізація зазначених принципів дозволяє визначити умови щодо мінімальних гарантованих платежів, механізмів вирішення спорів, технічної підтримки та супроводу під час використання об'єктів інтелектуальної власності та інші умови. Ці умови забезпечують справедливий розподіл економічної вигоди між сторонами, мінімізують ризики та максимально адаптують умови договору до специфічних потреб та інтересів сторін.

Слід зазначити, що цивільне законодавство встановлює певні обмеження свободи договору в інтересах захисту слабшої сторони та публічних інтересів, що є проявом балансу між свободою та справедливістю.

У загальнотеоретичному аспекті свобода договору проявляється у декількох взаємопов'язаних положеннях [1, С. 62]. Перший прояв принципу свободи договору - це свобода в укладенні договору, що означає відсутність будь-якого примусу щодо укладення договору. Другий прояв свободи договору - це свобода вибору, який саме договір укласти, передбачений чинним законодавством. Третій прояв - це вільний вибір контрагента. Це означає, що сторони можуть самостійно обирати, з ким саме вони бажають укласти договір, виходячи з критеріїв, які вважають важливими для себе. Четвертий прояв - це вільний вибір умов договору: сторони самостійно визначають зміст договору. Цей аспект свободи договору забезпечує гнучкість договірних відносин та адаптацію їх до конкретних обставин і потреб сторін.

Для ліцензійного договору принцип свободи договору означає вибір особливих умов, оскільки ліцензійний договір має свою специфіку, зумовлену особливостями об'єктів інтелектуальної власності та необхідністю забезпечення балансу інтересів сторін. До прикладу, свобода вибору виду ліцензії дозволяє сторонам обрати найбільш прийнятний для них варіант - виключну, невиключну або інший вид ліцензії. Це дає можливість сторонам регулювати обсяг прав, що передаються ліцензіату або, наприклад, ступінь збереження контролю ліцензіара над об'єктом інтелектуальної власності.

Цивільне законодавство встановлює істотні умови ліцензійного договору [2], зокрема вид ліцензії, сферу використання об'єкта права інтелектуальної власності, розмір, порядок та строк виплати плати за використання об'єкта інтелектуальної власності. При цьому сторони мають право включити будь-які інші умови на власний розсуд за взаємною домовленістю, що є також проявом принципу свободи договору. У випадках, коли у ліцензійному договорі відсутні умови про способи використання об'єктів інтелектуальної власності, договір вважається укладеним на такі способи використання, які можна вважати необхідними для досягнення наміру сторін, визначеного при укладенні договору.

Потрібно зазначити, що свобода договору, хоч і є фундаментальним принципом, не є безмежною. Законодавство встановлює певні обмеження цієї свободи з метою захисту публічних інтересів та запобігання зловживанням. Загалом ці обмеження можуть стосуватися форми договору, його змісту, порядку укладення та інших аспектів.

Принцип справедливості в договірних відносинах реалізується через встановлення збалансованих прав та обов'язків сторін, створення механізмів отримання співмірної винагороди. У контексті ліцензійних договорів принцип справедливості відіграє важливу роль, особливо, зокрема, при визначенні ціни ліцензії за використання об'єктів інтелектуальної власності. Ціна ліцензії виконує компенсаційну функцію для правовласника та інвестиційну функцію для ліцензіата, адже ціна є інвестицією в можливість використання об'єкта інтелектуальної власності для отримання прибутку. Зважаючи на це, ціна визначається з багатьох факторів, серед яких: економічна та технічна цінність об'єкта; час і капіталовкладення, необхідні для освоєння ліцензії та організації виробництва продукції за нею; сукупність прав, що передаються ліцензіату; обсяг технічної документації і ноу-хау, що передається за договором; технічна допомога, що надається при освоєнні ліцензії; строк дії договору; вид і порядок здійснення ліцензійних платежів [3, С. 29].

Важливим у цьому зв'язку є визначення чітких та зрозумілих прав та обов'язків сторін ліцензійного договору. Зокрема, основними обов'язками ліцензіара є: передати ліцензіату об'єкт інтелектуальної власності, включаючи передачу всієї необхідної інформації та технічної документації, що забезпечує його використання відповідно до погоджених умов; забезпечити ліцензіату безперешкодне використання цього об'єкта в обумовлених межах; не розголошувати зміст предмета ліцензії; не передавати об'єкт права інтелектуальної власності третім особам.

Одним з найважливіших аспектів принципу справедливості у ліцензійному договорі є також чітке визначення відповідальності сторін за порушення умов договору. Це дозволяє забезпечити захист інтересів добросовісної сторони та заохочувати належне виконання зобов'язань.

Важливою гарантією реалізації принципу справедливості в ліцензійному договорі є чітке й зрозуміле формулювання умов договору, щоб уникнути неоднозначного тлумачення.

У науці цивільного права питанням, яке викликає жваві дискусії, є критерії визначення справедливості умов цивільно-правового договору загалом [4, С. 51] та ліцензійного договору зокрема. Серед яких законодавство та судова практика виділяють такі: 1) добросовісність і розумність умов; 2) відсутність дискримінаційних положень; 3) узгодженість із законодавством та міжнародними стандартами; 4) пропорційність обмежень прав сторін.

Добросовісність та розумність розуміються як відсутність надмірного навантаження для однієї зі сторін. Наприклад, непропорційні роялті, необґрунтовані штрафи або надто тривалі терміни дії ліцензії – усі ці умови вказують на ймовірність несправедливих умов договору. Відсутність дискримінаційних умов договору є наступним пунктом, який є проявом справедливості договору. Договір не повинен містити заборон на укладення договорів з іншими правовласниками або обмеження справедливої конкуренції. Він повинен містити чіткі й однозначні умови, оскільки неясні або двозначні умови можуть призвести до спорів і поставити одну зі сторін у невигідне становище. Таким чином, сторони заохочуються діяти вільно. Критерій відповідності законодавству України та міжнародним вимогам є умовою законності й дійсності ліцензійного договору. Несумісність із вимогами цивільного законодавства щодо предмета, форми та способів укладення договору тягне за собою його недійсність. Пропорційність обмежень прав сторін означає, що договір не повинен накладати нерозумні обмеження на ліцензіата або ліцензіара. Це яскравий прояв принципу справедливості в договірних відносинах.

Практична реалізація принципів свободи договору та справедливості в ліцензійних договорах вимагає вжиття певних заходів: 1) детально окреслити економічні й технічні переваги об'єкта інтелектуальної власності щодо якого укладається ліцензійний договір; 2) точно визначити сферу застосування об'єкта; 3) встановити чіткі правила для розрахунку та сплати ліцензійних платежів; 4) детально регламентувати права та обов'язки сторін.

Отже, слід зазначити, дотримання принципів свободи договору та справедливості при укладенні ліцензійних договорів сприяє розвитку інноваційної діяльності, стимулює творчість та забезпечує справедливу винагороду для авторів та користувачів об'єктів інтелектуальної власності. Ці принципи, застосовані в цивільних правовідносинах, дозволяють врахувати інтереси сторін та забезпечити доступ суспільства до результатів творчої та інтелектуальної діяльності на справедливих умовах.

Ключовими елементами реалізації цих принципів у ліцензійних договорах є такі умови, як свобода вибору виду ліцензії, сфери використання об'єкта інтелектуальної власності, справедливе визначення ціни ліцензії, чітке визначення прав та обов'язків сторін і вирішення спорів.

Список використаних джерел:

1. Єфремова І.І., Ломакіна І.Ю. Принцип свободи договору і рівності сторін у договірному праві України та ЄС. Вісник НТУУ «КПІ» Політологія.

Соціологія. Право. №2 (54) (2022). С.60-66. URL: <https://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/264404> (дата звернення: 05.03.2025 р.).

2. Цивільний кодекс України. Закон України від 16.01.2003. №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 07.03.2025 р.).

3. Spulber, Daniel F., *Patent Licensing and Bargaining with Innovative Complements and Substitutes* (August 3, 2016). *Northwestern Law & Econ Research Paper* No. 16-12, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2818008> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2818008>

4. Тобота Ю.А. *Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві: монографія* / Ю.А. Тобота; Харків. нац. пед. ун-т. ім. Г.С. Сковороди. - Харків: ХНПУ, 2020. - 140 с.

Полтавський Олег Володимирович

кандидат юридичних наук, доцент, докторант,
НДІ приватного права і підприємництва імені
академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,

КОМЕРЦІЙНЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО У ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В праві України термін «комерційне посередництво» найчастіше пов'язується із агентськими відносинами, які закріплені відповідним агентським договором. Зокрема, відповідно до ст. 295 Господарського кодексу України [1] (надалі – ГК України), агентська діяльність визначається як комерційне посередництво, яке є підприємницькою діяльністю і полягає у наданні комерційним агентом послуг суб'єктам господарювання при здійсненні ними господарської діяльності шляхом посередництва від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє.

Вчені, які досліджували інститут посередництва, по різному формулювали його загальні положення, але ж такі основні ознаки, як те, що посередницька діяльність відноситься до послуг та сприяє встановленню зв'язків між суб'єктом, якого представляє посередник та третьою особою, визначали практично усі. Так, В. А. Васильєва визначала посередництво як правовий інститут, що регулює відносини у сфері надання послуг і спрямований на сприяння у встановленні правових зв'язків між клієнтами шляхом здійснення посередником правомірних дій юридичного і/або фактичного характеру [2, с. 44]. Г. І. Сальнікова вважала, що посередництво – це підприємницька діяльність юридичних і фізичних осіб (посередників), спрямована на сприяння вступу клієнта у правовідносини з третіми особами шляхом вчинення посередником дій юридичного і фактичного характеру, як від свого імені, так і від імені, за рахунок і в інтересах клієнта [3, с.с. 4–6, 10–11].

Слід також зазначити, що оскільки посередництво є послугою, її корисний ефект полягає не в певному відчутному матеріалізованому

результаті, а в самому наданні послуги [4, с.572], в даному випадку в наданні послуги посередником. Діяльність посередника носить підприємницький характер, тому його можливо називати саме комерційним посередником. Таким же самим слід визначити і характер послуг, що надає комерційний посередник, який вчиняє дії юридичного і фактичного характеру від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє.

Тобто, *комерційне посередництво* це підприємницька діяльність, яка здійснюється комерційним агентом (комерційним посередником) і спрямована на сприяння вступу суб'єкта господарювання у правовідносини з третіми особами шляхом вчинення комерційним посередником дій юридичного і фактичного характеру від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє.

Торговельно-посередницька діяльність як особливий вид підприємницької діяльності на ринку товарів та послуг наразі закріплена у Главі 30 ГК України, в якій вказані основні положення правового регулювання торговельної діяльності та регламентовано правові механізми її здійснення. Крім ГК України порядок здійснення торговельної діяльності регламентується також низкою нормативно-правових актів, в яких передбачено вимоги до порядку продажу товарів у різних сферах торговельної діяльності, наприклад «Правила торгівлі на ринках» (затверджені Наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної податкової адміністрації України, Державного комітету стандартизації, метрології та сертифікації України від 26 лютого 2002 року № 57/188/84/105) [5], «Правила роздрібної торгівлі продовольчими товарами» (затверджені Наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 11 липня 2003 року № 185) [6], «Правила роздрібної торгівлі непродовольчими товарами» (затверджені Наказом Міністерства економіки України від 19 квітня 2007 року № 104) [7].

Законодавець відносить комерційне посередництво у здійсненні торговельної діяльності до однієї із форм господарсько-торговельної діяльності. Зокрема, господарсько-торговельна діяльність може здійснюватися суб'єктами господарювання в таких формах: матеріально-технічне постачання і збут; енергопостачання; заготівля; оптова торгівля; роздрібна торгівля і громадське харчування; продаж і передача в оренду засобів виробництва; комерційне посередництво у здійсненні торговельної діяльності та інша допоміжна діяльність по забезпеченню реалізації товарів (послуг) у сфері обігу.

Враховуючи визначення комерційного посередництва, яке було викладено раніше, спеціальним суб'єктом у комерційному посередництві у здійсненні торговельної діяльності є комерційний посередник, або комерційний торговельний посередник, який діє на підставі відповідного договору на оформлення торгових посередницьких відносин.

Прикладом торговельного посередника є маклер, якій на підставі договору здійснює на професійній основі та в інтересах інших осіб

посередництво при укладенні договору купівлі-продажу товарів або цінних паперів. Маклер також може виступати як посередник на валютній біржі, консультант у сфері фінансів або страховий посередник. Вони діють незалежно і самостійно, та не маючи доручення, сприяють сторонам в укладенні договорів. Можливо сказати, що маклерство є посередництвом у більш вузькому розумінні цього слова. Діяльність маклерів безпосередньо не створює правових наслідків ні для них самих, ні для осіб, в інтересах яких вони діють. Метою діяльності маклера є створення умов для укладення договору між сторонами або інше сприяння в укладенні договорів безпосередньо між учасниками торговельного обороту. Отже, маклери не вчиняють юридично значимих дій, вони не вступають в договірні відносини із третіми особами.

До господарсько-торговельної діяльності відноситься, серед інших видів торгівлі і біржова торгівля. Біржове посередництво на товарних біржах здійснюється виключно біржовими посередниками - брокерами. Брокерською діяльністю, як правило, визнається діяльність зі здійснення господарсько-правових угод з цінними паперами від імені та за рахунок клієнта, а також від власного імені, але за рахунок клієнта на підставі оплатних господарських договорів з клієнтом. Біржова торгівля здійснюється шляхом укладення біржових угод біржовим посередником як від імені клієнта та за його рахунок, так і від власного імені, але за рахунок клієнта (брокерська діяльність). Така «посередницька» діяльність біржового брокера, що здійснюється ним від імені клієнта, також відповідатиме всім ознакам комерційного посередництва [8, с. 141].

Слід зазначити, що господарсько-торговельна діяльність опосередковується *господарськими договорами поставки, контракції сільськогосподарської продукції, енергопостачання, купівлі-продажу, оренди, міни (бартеру), лізингу та іншими договорами*. Звісно, договір купівлі-продажу є найбільш розповсюдженим договором у сфері господарсько-торговельної діяльності, але ж ще є низка певних договорів, які супроводжують або забезпечують подальше укладання договору купівлі-продажу. Іншими словами, виконавці за такими договорами здійснюють *допоміжну діяльність, яка забезпечує реалізацію продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання шляхом надання відповідних послуг суб'єктам торговельної діяльності*. Зокрема це такі посередницькі договори, як договір комісії, договір консигнації, агентський договір та інші. Отже, комерційними посередниками в торговельної діяльності серед інших, можуть відповідно виступати комісіонер, консигнатор та агент.

Дії, які вчиняють вищезазначені комерційні торговельні посередники як правило, мають змішаний характер. До них входить сукупність юридичних та фактичних дій (юридичних та фактичних послуг), які має здійснити торговельний посередник для виконання умов посередницького договору. Вчинення фактичних дій не призводить до юридичних наслідків, у той час як вчинення юридичних такі наслідки спричинює. Фактичне

торговельне посередництво – це дії, спрямовані на організацію, підготовку майбутньої угоди. До фактичних дій відносять: ведення переговорів, аналіз попиту і пропозиції на ринку на певний товар тощо, а до юридичних – укладення угоди (як від свого імені, так і від іншого).

Згідно змісту агентського договору, комерційний агент одержує агентську винагороду за посередницькі операції, що здійснені ним в інтересах суб'єкта, якого він представляє, у розмірі, передбаченому договором. Аналогічно і торговельний посередник отримує право на оплату його послуг після виконання дій, визначених договором на оформлення комерційного торговельного посередництва, або на інших умовах, передбачених цим договором.

Таким чином, *комерційне посередництво* у торговельної діяльності це підприємницька діяльність, яка здійснюється комерційним торговельним посередником на платній основі на підставі договору і спрямована на сприяння вступу суб'єкта торговельної діяльності у правовідносини з третіми особами для забезпечення реалізації товарів (послуг) у сфері обігу шляхом вчинення комерційним торговельним посередником дій юридичного і фактичного характеру від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта торговельної діяльності, якого він представляє.

Список використаних джерел:

1. *Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 462.*
2. *Васильєва В. А. Цивільно-правове регулювання діяльності з надання посередницьких послуг: Монографія. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2006. 346 с.*
3. *Сальнікова Г. І. Правове регулювання посередництва у підприємницькій діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2003. 23 с.*
4. *Дзера О.В., Кузнєцова Н.С., Луць В.В. та інші. Зобов'язальне право: теорія і практика: навч. посібник для студентів юрид. вузів і фак. ун-тів / за заг. ред. О.В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 1998. 912 с.*
5. *Про затвердження правил торгівлі на ринках: наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної податкової адміністрації України, Державного комітету стандартизації, метрології та сертифікації України від 26.02.2002 р. № 57/188/84/105. Офіційний вісник України. 2002. № 13 (12.04.2002). Ст. 681.*
6. *Про затвердження правил роздрібної торгівлі продовольчими товарами: наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 11.07.2003 року № 185. Офіційний вісник України. 2002. № 30 (08.08.2003). Ст. 1581.*
7. *Про затвердження правил роздрібної торгівлі непродовольчими товарами: наказ Міністерства економіки України від 19.04.2007 року № 104. Офіційний вісник України. 2007. № 86 (23.11.2007). Ст. 3183.*

8. Рєзнїкова В.В., Россильна О.В. Посередництво і представництво в господарському праві та процесі України: навч. посіб. К.: Видавництво Ліра-К, 2016. 216 с.

Селіванова Ірина Анатоліївна

кандидат юридичних наук, доцент, науковий
співробітник НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України

ДОГОВІР З НАЦІОНАЛЬНОЮ СЛУЖБОЮ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ ЯК ДЕРЖАВНИЙ ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ МЕДИЧНИМ ОБСЛУГОВУВАННЯМ

Медична реформа впроваджена Законом України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» [1] та Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я» [2]. Окрім надання більшої господарської свободи закладам охорони здоров'я – суб'єктам державного та комунального секторів економіки, реформою запроваджено договірний порядок розподілу бюджетних коштів серед надавачів медичних послуг різних форм власності, в тому числі і лікарів – підприємців.

Договір з Національною службою здоров'я України іменується *договором* про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій (далі – *договір з НСЗУ*). Програма державних гарантій медичного обслуговування населення (програма медичних гарантій) - програма, що визначає перелік та обсяг медичних послуг, медичних виробів та лікарських засобів, повну оплату надання яких пацієнтам держава гарантує за рахунок коштів Державного бюджету України згідно з тарифом, для профілактики, діагностики, лікування та реабілітації у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами [1, ст.2].

Впровадивши такий договір в українське законодавство та практику, держава отримала ефективний засіб забезпечення населення медичним обслуговуванням (медичними послугами, медичними виробами та лікарськими засобами). Адже такий договір виконує ряд публічних функцій, через які держава впливає на всю медичну систему країни. Так, договір з НСЗУ, по-перше, детермінує та ініціює автономізацію закладів охорони здоров'я державного та комунального секторів економіки. Урядом затверджено Вимоги до надавачів послуг з медичного обслуговування населення, з яким головними розпорядниками бюджетних коштів укладаються договори про медичне обслуговування [3], відповідно до яких надавач послуг має бути зареєстрований як юридична особа (крім державної або комунальної установи) або як фізичної особи – підприємця. Отже, для укладання договору з НСЗУ і

відповідно отримання фінансових ресурсів на здійснення медичної практики надавач не може залишатись у формі бюджетної установи.

Договір добре спрацював в комунальному секторі економіки - автономізація таких медичних закладів повністю завершена, наразі вони майже стовідсотково існують в організаційній формі комунального некомерційного підприємства, у тому числі спільного комунального підприємства, що діє на договірних засадах спільного фінансування (утримання) відповідними територіальними громадами - суб'єктами співробітництва. А от в державному секторі економіки договір з НСЗУ не зміг спрацювати, як в комунальному секторі. Так, державні медичні установи, засновниками яких є Міністерство охорони здоров'я України, Національна академія медичних наук України, Державне управління справами, фактично не автономізовані. і фінансуються за старим, бюджетним принципом. В 2023 році єдиний з них, Національний інститут раку, було реорганізовано у державне некомерційне підприємство. Для всіх інших таких медичних закладів Уряд зробив виключення, відповідно до якого в 2025 році вони можуть укладати договір з НСЗУ, залишаючись бюджетною установою. Впродовж року вони мають отримати досвід роботи в нових умовах та автономізуватись [4]. І от 28.08.2025 має бути введений в дію Закон, яким створення юридичних осіб в організаційно-правовій формі державного некомерційного підприємства забороняється [5, ст. 13]. Це означає, що автономізація державних медичних бюджетних установ, які згідно з законом підлягали автономізації [2, Прикінцеві положення], буде призупинена на невизначений строк.

По-друге, через договір з НСЗУ реалізується договірний порядок розподілу частини бюджетних коштів, виділених державою на забезпечення медичного обслуговування населення. Так, основним джерелом фінансування медичної системи залишаються кошти Державного бюджету України, отримані із загальнодержавних податків. Виділені бюджетом кошти розподіляються через механізм стратегічної закупівлі Національною службою здоров'я України *прозора визначеного обсягу* екстреної, первинної, спеціалізованої, паліативної медичної допомоги та реабілітації у сфері охорони здоров'я, медичної допомоги дітям та медичної допомоги при вагітності та пологах та лікарських засобів.

Втім, треба уточнити, що така закупівля не передбачає задоволення всіх потреб всього населення у медичному обслуговуванні. Не всього населення – бо не всі державні медичні заклади, які мають свою базу пацієнтів, фінансуються за рахунок коштів за договором з НСЗУ. Так, не мають права укладати такі договори заклади охорони здоров'я Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної пенітенціарної служби України, а також інші заклади охорони здоров'я відповідно до переліку, затвердженого Кабінетом Міністрів України, які не підлягають автономізації [2, Прикінцеві положення]. Їх діяльність фінансується за старим принципом перерозподілу бюджетної субвенції, яка в коштах, виділених НСЗУ, не враховується. Чому закупівля медичних послуг, медичних виробів та

лікарських засобів шляхом укладання договору з НСЗУ забезпечує не всі потреби населення? Тому що можливості НСЗУ закуповувати та оплачувати їх обмежуються тими коштами, які виділено з державного бюджету. Так, відповідно до вимог Закону обсяг коштів Державного бюджету України, що спрямовуються на реалізацію програми медичних гарантій, щорічно визначається в Законі України про Державний бюджет України як частка валового внутрішнього продукту (у відсотках) у розмірі не менше 5 відсотків валового внутрішнього продукту України. Видатки на програму медичних гарантій є захищеними статтями видатків бюджету. [1, ст. 4]. На жаль, ця норма не була виконана жодного разу з моменту прийняття в 2017 році Закону, що її встановив.

І насамкінець, по-третє, через механізм оцінки можливостей суб'єктів господарювання щодо надання медичних послуг за програмою медичних гарантій, моніторингу виконання умов такого договорів та застосування санкцій за їх невиконання НСЗУ здійснює державний комплексний вплив на стан матеріального забезпечення медичних закладів, які укладають договір с НСЗУ, та належне виконання ними взятих за договором обов'язків щодо медичного обслуговування населення. Так, з метою забезпечення належної підготовки до укладення договорів НСЗУ проводить аналіз наявного у суб'єктів господарювання медичного обладнання, персоналу, ліцензій, дозвільних документів, необхідних для надання медичних послуг, а також можливості залучення до надання медичних послуг підрядників [6, п. 1]. Також, відповідно до покладених на неї завдань, НСЗУ здійснює моніторинг, тобто комплекс заходів щодо збору та аналізу інформації стосовно виконання надавачем умов договорів про медичне обслуговування населення та про реімбурсацію у порядку, встановленому законодавством [7, п. 1]. НСЗУ має право відмовитися від договору в односторонньому порядку у випадку виявлення порушень, зокрема, виявлення невідповідності надавача вимогам, або систематичного (більше трьох разів протягом строку дії цього договору) порушення надавачем своїх обов'язків щодо внесення до системи медичної документації та інформації, зокрема про зміну режиму роботи надавача, адреси місця надання медичних послуг, графіка надання медичних послуг надавачем, графіка роботи працівників надавача, які надають медичну допомогу, обладнання [8, п. 59].

Договір з НСЗУ має яскраво виражений господарсько правовий характер. У надавачів послуг – суб'єктів державного та комунального секторів економіки фактично відсутня свобода укладання такого договору, адже він є одним з головних джерел фінансування їх діяльності. Припинення договору для цих закладів означає припинення діяльності, якщо засновник (територіальна громада чи державний орган) не зможуть забезпечити фінансування з інших джерелу. Умови такого договору, в тому числі об'єм, кількість та ціна визначаються імперативно НСЗУ. Договір укладається за типовою формою, коли сторони не можуть відступати від його змісту, але мають право конкретизувати його умови [9, ст. 179]. Фактично договір з НСЗУ відіграє роль державного замовлення. Відповідно до норм Господарського кодексу України державне замовлення є засобом державного регулювання

економіки шляхом формування на договірній (контрактній) основі складу та обсягів продукції (робіт, послуг), необхідної для пріоритетних державних потреб, розміщення державних контрактів на поставку (закупівлю) цієї продукції (виконання робіт, надання послуг) серед суб'єктів господарювання, незалежно від їх форми власності. Поставки продукції для пріоритетних державних потреб забезпечуються за рахунок коштів Державного бюджету України та інших джерел фінансування, що залучаються для цього, в порядку, визначеному законом [9, ст. 13]. Єдиною перешкодою для визнання договору з НСЗУ державним замовленням є відсутність в переліку пріоритетних державних потреб медичного обслуговування населення, як власне відсутній і сам перелік таких потреб.

Список використаних джерел:

1. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України № 2168-VIII від 19.10.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2168-19>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я: Закон України № 2002-VIII від 06.04.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2002-19>
3. Вимоги до надавача послуг з медичного обслуговування населення, з яким головними розпорядниками бюджетних коштів укладаються договори про медичне обслуговування населення : постанова Кабінету Міністрів України від 28 березня 2018 р. № 391. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-2018-%D0%BF#Text>
4. Деякі питання залучення державних установ до реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення : постанова Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2024 р. № 1295 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1295-2024-%D0%BF#n12>
5. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України № 4196-IX від 09.01.2025 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4196-20>
6. Порядок укладення, зміни та припинення договору про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій : постанова Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 р. № 410 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 27 листопада 2019 р. № 1073) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410-2018-%D0%BF#n15>
7. Положення про Національну службу здоров'я України : постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1101. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-%D0%BF?find=1&text=%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3#w1_3
8. Типова форма договору про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій : постанова Кабінету Міністрів України від

25 квітня 2018 р. № 410 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 27 листопада 2019 р. № 1073)

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410-2018-%D0%BF#n15>

9. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/436-15/conv>

Сигидин Мар'яна Михайлівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
цивільного права Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

КОРПОРАТИВНИЙ ДОГОВІР В ПРАВІ КРАЇН ЄВРОПИ ТА США

Інститут корпоративного договору відомий правовим системам європейських країн уже досить давно, з огляду на що практика застосування цієї договірної конструкції за кордоном є досить поширеною. Тому доцільним було б розглянути іноземні законодавчі та доктринальні підходи до розуміння понять «корпоративний договір» чи «акціонерна угода».

В Об'єднаному Королівстві нормативно-правовим актом, що регулює укладення акціонерних угод, є Закон про компанії 2006 р. (*Companies Act, 2006*). Згідно з положеннями цього закону акціонерна угода (*shareholder's agreement*) – це договір, який укладається або тільки між акціонерами (всіма або деякими з них), або між компанією і акціонерами (всіма або деякими з них) [1]. Відповідно до положень британського законодавства акціонерною угодою можуть бути передбачені умови щодо внесення вкладів, корпоративного управління і порядку голосування з певних питань, розпорядження акціями, а також вирішення спорів між акціонерами [2]. В англійській юридичній літературі зазначається, що предмет регулювання корпоративного договору охоплює широке коло питань. Можна виокремити такі групи умов договору, що становлять його предмет: 1) питання, які належать до регламентації напрямів діяльності компанії; 2) розподіл вкладів засновників у статутний капітал; 3) визначення обсягу прав, які надаються з акцій, складу акціонерів; 4) питання корпоративного управління (зокрема, регламентація необхідної кількості голосів для прийняття того чи іншого питання; порядок розв'язання тупикових ситуацій); 5) фінансові питання - регламентація положень внутрішніх документів компанії стосовно виплати дивідендів, порядку підготовки бізнес-планів тощо [3, с. 86].

У законодавстві США склалося два порядки нормативного закріплення інституту корпоративних договорів. Суть першого порядку полягає в тому, що ряд штатів (Делавер, Гаваї, Огайо, Теннесі, Мічиган) імплементували правила *Model Business Corporation Act* тільки щодо договорів про заснування голосуючих трастів і акціонерних договорів щодо голосування. Другий підхід відображений у корпоративному законодавстві штатів Айдахо, Небраска,

Міннесота, Юта, Вайомінг, згідно з яким корпоративний договір регулює також і положення щодо порядку корпоративного управління. Внаслідок такої законодавчої політики тема корпоративних договорів у юридичній науці і судовій практиці США перестала бути актуальною вже у другій половині ХХ століття. Сучасна судова практика майже не містить прецедентних положень. Крім того, корпоративні договори в публічних компаніях США, на відміну від приватних, практично не застосовуються через те, що права міноритарних акціонерів захищені законодавством, що виключає необхідність вдаватися до таких договірних механізмів, як корпоративний договір [3, с. 86].

Згідно з положеннями Зобов'язального закону Швейцарії акціонерний договір – це договір між двома чи декількома акціонерами, який регулює порядок реалізації права голосу та встановлює обмеження на відчуження акцій, а також передбачає прийняття акціонерами додаткових обов'язків в інтересах товариства. Як вказують дослідники, згідно з положеннями швейцарського законодавства в силу неможливості поширення дії корпоративних договорів на товариство, акціонери вправі укладати лише угоди про голосування і розпорядження правами на акції, тобто зобов'язально-правові угоди. Також важливо зауважити, що стосовно корпоративних договорів в Швейцарії застосовуються положення про договір простого товариства, закріплені у ст. 557 Зобов'язального закону [4, с. 29-30].

У Німеччині судова практика спочатку складалася не на користь визнання корпоративних договорів дійсними. В основі рішень судів була покладена суперечність самій ідеї корпорації як «незалежної юридичної особи». Однак згодом суди починають визнавати їх дійсними, проте як звичайний цивільно-правовий договір, що не має юридичної сили щодо дійсності рішень загальних зборів [5, с. 87]. На сьогодні у німецькій бізнес-практиці набули поширення такі види корпоративних договорів: 1) угоди про голосування, (*Stimmbindungsvertrag*), які передбачають порядок голосування учасників цих угод на загальних зборах акціонерів; 2) угоди про обмеження прав розпорядження акціями (*Poolvertrag*), у рамках яких акціонери зобов'язуються зберігати належну їм кількість акцій і не продавати акції без згоди інших учасників угоди, або без надання переважного права на придбання акцій. Угоди *Poolvertrag* також можуть містити зобов'язання про попереднє узгодження позиції пулу для спільного голосування на загальних зборах; 3) угоди про голосування заставодержателя акціями, що знаходяться у заставі, від імені заставодавця [6]. Таким чином, у Німеччині можливість укладання корпоративних договорів обумовлена загальноправовим принципом свободи договору, проте в контексті визначення змісту договору цей принцип зазнає певних обмежень.

У німецькому секторі середнього бізнесу у сімейних компаніях дуже часто зустрічаються корпоративні договори, які спрямовані на запобігання фрагментації корпоративних відносин. Інвестори, зокрема, використовують корпоративні договори, щоб забезпечити свій вплив на існуючих акціонерів чи керівництво або забезпечити виконання певних цілей. З іншого боку, зобов'язання щодо голосування при призначенні членів правління (керівних

директорів, консультативної ради та членів наглядової ради) часто мають характер захисту меншості, якщо група акціонерів може призначити представника до консультативної ради чи правління.

За польським законодавством відносини щодо корпоративних договорів прямо не регламентуються. Угода акціонерів допускається за принципом свободи договору згідно з Цивільним кодексом, який рівною мірою стосується корпорацій. Існують певні положення Кодексу торговельних товариств Польщі, які обмежують вищезазначену свободу договору. Корпоративний договір загалом не вимагає будь-якої спеціальної форми чи нотаріального посвідчення, може бути укладений безстроково або на визначений термін. На практиці сторони зазвичай укладають акціонерну угоду на певний термін, зокрема на період до зміни акціонерної структури, крім того, акціонерні угоди зазвичай містять положення, яке регулює можливість дострокового розірвання. Однак у випадку товариства з обмеженою відповідальністю (*spółka z ograniczoną odpowiedzialnością*), якщо угода акціонера передбачає зобов'язання передати акції (наприклад, опціон або обов'язкова передача як забезпечення від порушення акціонерної угоди), тоді акціонерна угода повинна бути укладена з нотаріально засвідченими підписами, щоб такі положення були юридично виконаними [7].

Типовими для корпоративних договорів в Польщі є *drag-along*, *tag-along*, *lock-up*, *call option* умови корпоративного договору. Все більш поширеними стають *drag-along* умови. Їх зміст полягає в тому, що у разі бажання продати акції потенційному зовнішньому інвестору, який часто зацікавлений у придбанні 100% акцій, особа, яка досягла домовленості з інвестором про відчуження власних активів може вимагати від інших акціонерів продажу своїх акцій на аналогічних умовах. В свою чергу *tag-along* умова – це свого роду зворотний механізм, який дозволяє акціонерам вимагати від того, хто залучив зовнішнього інвестора, змусити цього інвестора зробити пропозицію щодо придбання їхніх акцій на ідентичних умовах.

Lock-up умова (положення про блокування) в угодах акціонерів не дозволяють певним акціонерам розпоряджатися своїми акціями протягом певного періоду часу. Метою таких застережень є отримання від інвестора гарантії того, що певна особа залишиться в компанії протягом визначеного строку. Найчастіше такий пункт стосується засновників компанії або ключових співробітників, які також є власниками її акцій.

Call option надає потенційному покупцеві право вимагати виконання певної операції. У разі виконання *Call option* покупець зможе придбати акції у їх продавця за певною ціною та в певний час, при цьому останній зобов'язаний передати акції покупцеві на вимогу або після виконання певних умов, зазначених у корпоративному договорі.

Висновки. Таким чином, корпоративний договір отримав законодавче врегулювання переважно в країнах англо-американської правової системи та в країнах, де суттєве значення відіграє іноземний інвестиційний капітал. Поряд з тим в договірній практиці в переважній більшості країн Європи корпоративний договір є часто застосовуваним. Прослідковується тенденція розширення кола

корпоративних правовідносин, що регулюються корпоративним договором – від регулювання виключно здійснення права голосу до врегулювання всього спектру корпоративних прав.

Список використаних джерел

1. *Companies Act 2006* [Закон про компанії]. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/contents> (дата звернення: 15.03.2025).
2. *Thomas K.R., Ryan C. The Law and Practice of Shareholders' Agreements.* London, 2007. URL: <http://www.isbnplus.com/9780406982520> (дата звернення: 15.03.2025).
3. Дорошенко Л. Корпоративні договори в національному праві та в праві країн англо-американської правової системи. Підприємництво, господарств і право. 2019. С.83-90.
4. Сигидин М.М. Корпоративний договір: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Івано-Франківськ, 2016. 236 с.
5. Манжосова О. В. Тенденції розвитку корпоративного договору в цивільних правовідносинах. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2018. № 2. С. 84-93.
6. Зарубіжні моделі корпоративних договорів. URL: www.commerciallaw.com.ua/attachments/article/278.pdf (дата звернення: 15.03.2025).
7. *Rafał Rapala, Dominik Karkoszka, Share transfer restrictions in shareholders' agreements.* URL: <https://www.kochanski.pl/en/share-transfer-restrictions-in-shareholders-agreements/> (дата звернення: 15.03.2025).

Сіщук Ліліана Василівна

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
завідувач Лабораторії корпоративного права імені
академіка Володимира Луця, Науково-дослідний
інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ДОГОВОРИ NDA І NSA ТА ЇХ ВПЛИВ НА УПРАВЛІННЯ У КОМПАНІЯХ

Зі стрімким розширенням ІТ індустрії в Україні питання захисту цього виду бізнесу та інформації, що продукується у цій сфері, зумовило вимогу створити гнучкі засоби для надання гарантій щодо розвитку інформаційних технологій в умовах сучасних викликів. Значним кроком на законодавчому рівні у даному напрямку стало прийняття Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», у якому закладено організаційні, правові та фінансові засади функціонування правового режиму Дія Сіті, що супроводжується створенням сприятливих умов для ведення інноваційного

бізнесу, розбудовою цифрової інфраструктури, залученням інвестицій і талановитих спеціалістів.

Для стимулювання ділової взаємодії учасників ІТ ринку, що полягає у розширенні створення компаній, зареєстрованих, як правило, у організаційно-правовій формі товариств з обмеженою відповідальністю, у реєстрації правового статусу фізичної особи – підприємця з метою легалізованого надання послуг в ІТ сфері та розробки ІТ продукції, у розвитку маркетингу ІТ послуг на вітчизняному та іноземному ринках з метою розширення спектру дії продуктових і сервісних (аутсорсингових й аутстафінгових) компаній запроваджено можливість реєструватися резидентом Дія Сіті для набуття правового режиму Дія Сіті.

У ст. 1 Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» міститься визначення правового режиму Дія Сіті, як сукупності правових норм, якими визначаються права та обов'язки особи, що виникають, змінюються та припиняються у зв'язку із зверненням про набуття, набуттям та втратою статусу резидента Дія Сіті, а також особливості регулювання відносин за участю резидента Дія Сіті і щодо участі у його статутному капіталі [1]. Відповідно, резидентом Дія Сіті може бути будь-яка юридична особа, що набула цей статус і перебуває у ньому. У ІТ сфері, як правило, такими юридичними особами, що реєструються для набуття статусу резидента Дія Сіті, є товариства з обмеженою відповідальністю у зв'язку із легкістю створення нових стартапів на ІТ платформі Дія Сіті, хоча з тих компаній, що працюють вже давно і в більшості на іноземних ринках, резидентом Дія Сіті може бути й акціонерне товариство або юридична особа в іншій організаційно-правовій формі, оскільки законом обмежень з цього питання не передбачено.

У той же час, оскільки резидентом Дія Сіті є юридичні особи – ІТ компанії, то їх працівниками є гіг-спеціалісти, якими виступають фізичні особи, які за гіг-контрактом є підрядником та/або виконавцем. З гіг-спеціалістами резиденти Дія Сіті укладають гіг-контракти, що являють собою цивільно-правовий договір, за яким гіг-спеціаліст зобов'язується виконувати роботи та/або надавати послуги відповідно до завдань резидента Дія Сіті як замовника, а резидент Дія Сіті зобов'язується оплачувати виконані роботи та/або надані послуги і забезпечувати гіг-спеціалісту належні умови для їх виконання та/або надання, а також соціальні гарантії, передбачені у Розділі V Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» [1]. Для того, щоб можна було віднести цивільно-правовий договір до гіг-контракту, що регулюється розділом V вказаного вище Закону, принципово, мають бути дотримані в обов'язковому порядку дві умови: 1) у цивільно-правовому договорі має прямо зазначатися, що такий договір є гіг-контрактом (в іншому випадку це буде звичайний цивільно-правовий договір про надання послуг); 2) такий договір не зумовлює здійснення підприємницької чи іншої господарської діяльності гіг-спеціаліста.

Щодо другої умови, що має важливе значення при укладенні гіг-контракту, то варто зазначити наступне. Оскільки гіг-спеціалістом виступає фізична особа, то вказаній особі варто розмежовувати свій статус фізичної

особи – підприємця, яка надає послуги на ІТ ринку, в тому числі на замовлення ІТ-компаній, сплачує податки та інші обов'язкові платежі і виступає самостійним суб'єктом підприємницької діяльності, та свій статус гіг-спеціаліста, який укладає договір про надання послуг в ІТ компанії, що, фактично, означає входження у штат компанії її працівником з особливим статусом гіг-спеціаліста, якому компанія зобов'язана надати всі соціальні гарантії та сплачувати обов'язкові платежі державі. З даного приводу варто зазначити, що з новим поштовхом розвитку ІТ ринку на початку 2019 року активно зростає попит на реєстрацію ІТ-спеціалістів у формі фізичної особи – підприємця, який самостійно працює з клієнтами на вітчизняних та іноземних онлайн біржах праці з надання ІТ-послуг. Однак останній рік показав тенденцію до переходу цих осіб у статус гіг-спеціаліста, який укладає гіг-контракт з ІТ компанією, отримує соціальний пакет гарантій та реєструє припинення свого статусу фізичної особи – підприємця.

У зв'язку з описаною вище ситуацією на ІТ ринку праці договори NDA та NSA мають велике значення для ІТ компаній, що укладають все нові гіг-контракти з талановитими спеціалістами та експертами у цій сфері. Оскільки, з однієї сторони, ІТ компанія зацікавлена у прийнятті на роботу фахівця, який може своєю інтелектуальною продуктивністю створити ефективні результати для компанії при розробці ІТ продуктів, а з іншої сторони, ця ж компанія має отримати гарантії про нерозголошення та неконкуренцію у майбутньому від осіб, які стають гіг-спеціалістами цієї компанії.

Як відомо, за договором про нерозголошення фахівець або інша особа зобов'язується не розголошувати комерційну таємницю та/або іншу конфіденційну інформацію резидента Дія Сіті або стосовно резидента Дія Сіті, що передбачено ч. 1 ст. 26 Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» [1]. Договір NDA у ІТ сфері є інструментом для будь-якої компанії, що не допускає витоку комерційної таємниці та/або конфіденційної інформації своїми співробітниками, що укладається у письмовій формі, може бути безвідплатним та передбачати виплату компенсації у разі його порушення. Договір NDA може укладатися окремо від інших договорів при прийнятті на роботу у компанію або ж бути частиною гіг-контракту, про що фахівець (гіг-спеціаліст) повідомляється компанією та приймає відповідне рішення під час укладення та підписання відповідного договору. Істотними умовами договору про нерозголошення є строк, протягом якого фахівець або інша особа зобов'язується не розголошувати інформацію з обмеженим доступом резидента Дія Сіті та обсяг інформації, на яку поширюється зобов'язання про нерозголошення.

На практиці частими є ситуації, коли елементи договору NDA мають місце при підписанні гіг-контракту і коли договір NDA укладається у процесі роботи щодо нових обсягів інформації, з якими особа має працювати, але ця інформація не була включена до попередніх договорів. Залежно від формату діяльності компанії пропонується укладати договори NDA щодо кожного нового проєкту та розробки, якими раніше ні компанія, ні її співробітники не займалися, але вони виникли у процесі адекватного супроводу цих проєктів та

розробок, або ж є нова інформація і нові формати проєктів, що зумовлені диверсифікацією діяльності компанії.

Щодо договору про утримання від вчинення конкурентних дій, то за таким договором фахівець зобов'язується утримуватися від вчинення конкурентних дій щодо резидента Дія Сіті, що передбачено ч. 2 ст. 27 Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» [1]. Договір NCA є відплатним та вчиняється в письмовій формі, а його істотними умовами є строк зобов'язання, що припиняється не пізніше спливу 12 місяців з дня припинення трудових, цивільно-правових чи господарсько-правових відносин між фахівцем та резидентом Дія Сіті, територія, на яку поширюється дія зобов'язання, вичерпний перелік видів діяльності, що вважаються конкуруючою діяльністю, та/або осіб, які здійснюють конкуруючу діяльність, матеріальні блага, які фахівець отримує у відплату за зобов'язання утримуватися від вчинення конкурентних дій. Актуальність укладення договору NCA для ІТ компаній, особливо на вітчизняному ІТ ринку, полягає у тому, щоб фахівці, які працюють у компанії, не здійснювали цю ж діяльність самостійно, як фізичні особи – підприємці, або шляхом переманювання і перепродажу ідей іншим компаніям, що надають схожі послуги чи розроблять схожу продукцію у ІТ сфері. Договір NCA теж може укладатися у формі окремого документа або у формі елементу гіг-контракту, за яким між фахівцем та компанією виникли трудові відносини зі спеціальним правовим регулюванням, що вказує на специфіку правового статусу ІТ компанії та її правового режиму.

З урахуванням зазначеного, важливо звернути увагу на те, що саме договори NDA та NCA відіграють ключове значення при здійсненні управління ІТ компанією, оскільки їх укладення є гарантією стабільності функціонування та розвитку нових ідей у розробці ІТ продукції, наданні ІТ-послуг і в той же час висвітленні в соціальних медіа та на ІТ платформах того обсягу інформації про діяльність компанії, що необхідна для отримання нових клієнтів і нових інвесторів. Адже нерозголошення інформації про діяльність компанії та її розробки, а також відсутність загрози конкуренції між компанією та її фахівцем дозволяють розвивати ділову репутацію, довіру та прибутковість компанії у світлі нових горизонтів, особливо, якщо йде мова про розвиток ІТ бізнесу не тільки на вітчизняному ринку, але й на міжнародній арені надання послуг та створення нових технологічних розробок.

Список використаних джерел:

1. *Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15. 07. 2021 р. № 1667-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, №№ 6-7, ст.18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>*

Стефанишин Наталія Михайлівна

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри цивільного права Прикарпатського
національного університету імені Василя
Стефаника*

ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА СЛУЖБОВІ ТВОРИ

Абсолютно усталеною та обґрунтованою є теза про те, що договір є універсальною правовою конструкцією для врегулювання приватноправових суспільних відносин. З врахуванням того, що відносини в сфері права інтелектуальної власності складають предмет цивільного права договір також слугує правовою підставою виникнення та розподілу прав інтелектуальної власності на службові твори.

У статті 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» законодавець надає легальне визначення поняття службовий твір - твір, створений працівником у зв'язку з виконанням обов'язків за трудовим договором (контрактом) [1]. Отже, стає зрозумілим, що службовий твір – це об'єкт авторського права, що створюється у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту), що є його кваліфікуючою ознакою. З врахуванням зазначеного, аргументованою є теза про можливість застосування статті 429 ЦК України для врегулювання відносин в сфері права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту), як загальної правової норми [2].

Важливо зазначити те, що створення службового твору може відноситися до основної трудової функції працівника, або ж, в процесі виконання своїх трудових обов'язків працівник може створити службовий твір, проте, це не входить в основну трудову функцію останнього. Адже, з фактом створення службового твору пов'язується виникнення особистих немайнових та майнових прав інтелектуальної власності, і, на нашу думку, важливим є питання належності таких прав первинному (автору) чи похідному (роботодавцю) суб'єкту авторських правовідносин. Окрім того, актуальним є питання створення службового твору кількома особами (співавторами) та належності їм комплексу особистих немайнових та майнових прав інтелектуальної власності.

Згідно частини 1 статті 437 ЦК України – авторське право виникає у його автора в момент створення твору [2], в тому числі, й службового твору.

Бланкетна норма статті 438 ЦК України – особисті немайнові права автора «відсилає» до загальних положень статті 423 ЦК, у якій визначаються особисті немайнові права інтелектуальної власності, а ч.2 ст.423 – особисті немайнові права інтелектуальної власності належать творцеві об'єкта права інтелектуальної власності. У випадках, передбачених законом, особисті

немайнові права інтелектуальної власності можуть належати іншим особам [2]. З врахуванням даної правової норми, можемо припустити, що до таких випадків належить комплекс особистих немайнових прав інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт. У випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати юридичній або фізичній особі, де або у якої працює працівник [2]. Проте, таких випадків законодавець не визначає ні в ЦК ні в Законі України «Про авторське право і суміжні права».

Окрім того, у статті 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» зазначається, особисті немайнові права належать лише автору та не можуть бути передані (відчужені) іншим особам і не переходять у спадщину [1]. З аналізу вказаних правових положень прослідковується невідповідність змісту правових норм, що, на нашу думку, потребує дій законодавця щодо їх узгодженості та приведення у відповідність.

Стосовно майнових прав інтелектуальної власності на службові твори, то, відповідно до частин 2,3 статті 429 ЦК - майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту), належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якої він працює, спільно, якщо інше не встановлено ЦК або договором.

Особливості здійснення майнових прав інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, можуть бути встановлені законом [2].

З врахуванням положень статті 429 ЦК законодавець доповнив статтю 440 ЦК, зокрема, у ч.3 ст.440 зазначається, майнові права інтелектуальної власності на твір, створений у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту), переходять до юридичної або фізичної особи, де або у якої працює автор, з моменту створення службового твору у повному складі, якщо інше не передбачено договором чи законом [2]. Зміст правової норми ч.3 ст.440 ЦК дублюється й у ч.2 ст.14 Закону України «Про авторське право і суміжні права», що, на нашу думку, є недоцільним. Адже, у правозастосуванні немає практичного значення дублювання правових норм, що досить часто має місце у праві інтелектуальної власності загалом.

Цікавим є питання належності майнових прав інтелектуальної власності на комп'ютерні програми, адже, відповідно до ч.3 ст.433 ЦК України – комп'ютерні програми охороняються як літературні твори [2]. І, звісно ж, комп'ютерні програми можуть створюватися в процесі виконання трудового договору (контракту) і набувати правової природи службового твору. В такому разі, підлягатимуть застосуванню положення ст.429, ч.3 ст.440 ЦК, ч.2 ст.14 Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Проте, проаналізувавши норми Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» вбачаємо, що законодавець надає

можливість створювати, в тому числі, й комп'ютерні програми на підставі гіг-контракту, що, на нашу думку, поєднує в собі ознаки цивільно-правового договору та елементи трудового договору, адже на гіг-спеціаліста поширюються низка гарантій визначених ст.ст.21,22,23 вказаного Закону [3].

Відповідно до п.1ч.1с.1 Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» гіг-контракт - цивільно-правовий договір, за яким гіг-спеціаліст зобов'язується виконувати роботи та/або надавати послуги відповідно до завдань резидента Дія Сіті як замовника, а резидент Дія Сіті зобов'язується оплачувати виконані роботи та/або надані послуги і забезпечувати гіг-спеціалісту належні умови для виконання робіт та/або надання послуг, а також соціальні гарантії, передбачені розділом V цього Закону [3]. Проте, із змісту статті 24 Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» вбачається, що майнові права інтелектуальної власності на комп'ютерну програму створену на підставі гіг-контракту належать роботодавцю, що суперечить положенням статей 429, ч.3 ст.440 ЦК, ч.2 ст.14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» та потребує їх узгодженості.

З врахуванням вище викладеного, можемо зробити висновок про те, що службові твори є самостійним об'єктом авторського права а їх єдиною кваліфікуючою ознакою є створення останніх у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту). Авторське право на службові твори пов'язується з моментом їх створення, а правові положення щодо комплексу особистих немайнових та майнових прав інтелектуальної власності на службові твори потребують узгодженості та приведення у відповідність.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. №2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>
3. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021 р. №1667-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>

Сурженко Ольга Анатоліївна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри цивільного права Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДОГОВІР ПОРУКИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА ПОРУЧИТЕЛЯ

Договір поруки покликаний забезпечити виконання основного договору і завжди є договором акцесорним або акцесорним зобов'язанням. Він породжує

зобов'язальні правовідносини, що складаються між кредитором по основному зобов'язанню та поручителем. Саме вони є сторонами договору поруки.

Оскільки змістом будь-яких правовідносин є права та обов'язки його сторін, то сторони договору поруки наділені правами та обов'язками так само, як і сторони основного договору, який забезпечується порукою. Адже ці два договори – основний і акцесорний (поруки) є самостійними договорами і відповідні зобов'язання є окремими.

Водночас відповідно до частини першої статті 553 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. З цього слідує, що поручитель має виконати обов'язок боржника, якщо останній його не виконав.

Як саме відповідає поручитель – визначається у частині першій статті 554 ЦК України: у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники.

Як наслідок, постає питання про те, чи має поручитель «окремий» обов'язок, відмінний від обов'язку боржника за кредитним договором, чи все-таки обов'язок поручителя та боржника є солідарним і слід вести мову про один обов'язок?

Це має не стільки теоретичне значення, скільки практичне, адже якщо обов'язок поручителя окремий, то й його виконання або припинення іншим чином, на різних підставах мають тягнути різні правові наслідки для зобов'язання, забезпеченого порукою.

Аналіз правовідносин, що складаються при поруці свідчить про своєрідний правовий стан поручителя. Це знаходить свій прояв у такому:

- поручитель є суб'єктом правовідносин поруки з власним обов'язком – погасити борг за боржника;

- при невиконанні боржником свого обов'язку поручитель стає боржником в основному зобов'язанні або сам – якщо до нього звертається кредитор за погашенням всього боргу, або разом із боржником, тобто солідарно. Тоді в основному зобов'язанні складається множинність осіб з боку боржника. В цих випадках поручитель «переходить» до іншого зобов'язання – основного, забезпеченого порукою – і стає його стороною. Відтак, відбувається заміна сторони в зобов'язанні. Як наслідок – у поручителя не може бути іншого обов'язку, аніж той, який мав боржник;

- при виконанні поручителем свого обов'язку сплатити борг за боржника він стає кредитором в основному зобов'язанні в порядку суброгації, що передбачає частина друга статті 556 ЦК України. Тобто поручитель ще раз змінив свій статус у правовідносинах і з боржника перетворився на кредитора. При цьому боржник за основним зобов'язанням залишається тим самим. Відповідно, поручитель вже не має жодних обов'язків, а наділений лише правом як кредитор. Тож він опинився в несиналагматичному договорі на боці управомоченої особи.

Виходячи з наведеного, поручитель має власний обов'язок – сплатити борг за боржника, що зливається з обов'язком боржника, оскільки те саме, що й боржник за основним зобов'язанням має робити й поручитель.

Втім слід зробити застереження – цей обов'язок сплатити борг становить лише грошове зобов'язання. Навіть якщо обов'язок боржника за договором становив виконання певних дій, то на стадії порушення умов договору про його належне виконання, тобто нездійснення таких дій, цей обов'язок боржника перетворюється на грошове зобов'язання сплатити певну суму коштів, передбачену договором. Поручитель не виконує за боржника інших дій, до яких останній зобов'язувався.

Все це свідчить про рухливість зобов'язання, його динаміку, що демонструє зміни: (а) його предмета (замість виконання певних дій – сплата коштів, якщо це не грошове зобов'язання, що існувало як таке з самого початку, наприклад, кредитний договір); (б) виду (замість синалагматичного – протилежне йому одностороннє зобов'язання); (в) суб'єктного складу – множинність на боці боржника або взагалі заміна боржника як сторони зобов'язання. При цьому поручитель спочатку стає однією стороною договору (боржником), а потім іншою (кредитором).

Таким чином, поручитель не має «окремого» обов'язку, відмінного від обов'язку боржника за основним договором на стадії його невиконання або неналежного виконання боржником. Обов'язок боржника та поручителя сплатити борг є солідарним. Це один і той же обов'язок. Разом із тим договором поруки може передбачатися відповідальність поручителя за несвоєчасне виконання ним обов'язку погашення боргу за боржника.

Схаб-Бучинська Тетяна Ярославівна

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри цивільного права Прикарпатського
національного університету імені Василя
Стефаника*

ДОГОВІР ЕКВАЙРИНГУ: ПРОБЛЕМИ УКЛАДЕННЯ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Швидкий розвиток новітніх, в тому числі фінансових технологій та платіжної інфраструктури спричинив значне поширення безготівкових розрахунків, які здійснюються за допомогою платіжних карток, як засобів оплати за товари, роботи та послуги. Тобто підприємець встановлюючи на торговельних точках платіжні термінали та їх різновиди, а саме POS – обладнання чи PIN-PAD (за наявності), а також з використанням смартфона або пристрою типу стікера, смартгодинника, браслета чи брелка, в який вмонтовано NFC-модуль чи смарт-картку, що є носієм персоніфікованого платіжного додатку Емітента дає можливість покупцям оплачувати за покупки з допомогою платіжних карт, не використовуючи готівкові кошти. Однак, для даного безготівкового розрахунку підприємець повинен укласти договір із

банком. І це договір еквайрингу, який з кожним днем набуває дедалі більшого поширення та практичного застосування. Його укладення є необхідною умовою для забезпечення можливості приймання електронних платіжних засобів у сфері торгівлі та надання послуг.

Однак, досліджуючи тему проведення розрахунків з еквайрингу, та укладення договору еквайрингу між банком – еквайром та підприємцем спостерігається ряд недоліків, які призводять до недостатньої правової захищеності підприємців, адже банки-еквайри часто нав'язують умови договорів, які є не вигідними для підприємців, особливо щодо комісійних зборів та відповідальності за шахрайські операції; а також присутні ризики, пов'язані з поверненням платежів (чарджбек), адже відсутнє детальне законодавче регулювання механізму повернення платежів, що створює додаткові загрози для інтернет-магазинів.

Тому метою даного дослідження є аналіз конструкції договору еквайрингу, виявлення проблем при укладенні та виконанні даного договору, та пошук пропозицій, які б вдосконалили законодавство при здійсненні розрахунків з підприємцями за операціями, що здійснюється з використанням банківських карток.

Досліджуючи договірну конструкцію еквайрингу хотілося б, в першу чергу, проаналізувати поняття та основні характеристики даного договору. Однак, відразу стикаємося із першими труднощами, адже через відсутність уніфікованої правової бази, українське законодавство не містить чіткого визначення договору еквайрингу, що призводить до різночитання та складнощів при його укладенні. Тому сформулювати визначення договору еквайрингу ми можемо лише виходячи із поняття «еквайринг», «еквайринг платіжних інструментів».

Так, згідно із Законом України «Про платіжні послуги» «еквайринг платіжних інструментів» (далі - еквайринг) - платіжна послуга, що полягає у прийнятті платіжних інструментів, результатом якої є переказ коштів отримувачу та/або видача коштів у готівковій формі [1].

Згідно п. 44 ст. 4 Розділу 1 Директиви (EU) № 2015/2366 Європейського парламенту від 25.11.2015 «еквайринг платіжних операцій» означає платіжну послугу, яку надає надавач платіжних послуг, що укладає договір із отримувачем платежу, та яка полягає у прийнятті та опрацюванні платіжних операцій, у результаті чого відбувається переказ коштів отримувачу платежу [2].

Так, на думку О. О. Нестеренко еквайринг – це банківська послуга, яка дає змогу торговельним підприємствам приймати в оплату за свої товари банківські платіжні картки [3, с. 138].

Так як еквайринг – це банківська послуга, яка передбачає здійснення розрахункового та інформаційного обслуговування організацій по платіжним операціям за допомогою платіжних карт на обладнанні, встановленому банком, а сторонами договору еквайрингу є банк-еквайр та підприємець, то договір еквайрингу це договір, за яким одна сторона банк-еквайр, що має ліцензію на надання такої послуги та є надавачем платіжних послуг, здійснює

обслуговування підприємця по платіжним операціям за допомогою платіжних карт на спеціальному платіжному пристрої, а підприємець, шляхом приєднання до договору, погоджується з усіма умовами визначеними еквайром та зобов'язується сплачувати комісійну винагороду за виконання розрахунків за операціями, які здійснюються в залежності від схеми обслуговування, яка затверджується банком.

Так, договір еквайрингу є різновидом банківських договорів, що регулює відносини між банком-еквайром і підприємцем (магазином). На думку, Л. Панової договір еквайрингу є одним із видів договорів, який спрямований на організацію дистанційного обслуговування користувачів [4, с.50]. Виходячи із цього твердження вважаю, що договір еквайрингу та розрахунки з еквайрингу мали би, в першу чергу, чітко регулюватися положеннями Цивільного кодексу України. Але постає питання, яку главу даного кодифікованого акту доповнити положеннями про договір еквайрингу? Так, на перший погляд виникає думка, що варто було б доповнити Главу 72 «Банківський рахунок» параграфом 4. Адже, договір еквайрингу має тісний зв'язок із банківським рахунком, так як еквайринг фінально передбачає зарахування коштів на рахунок підприємця (одержувача). Також, операція з еквайрингу фактично є «продовженням» діяльності за банківським рахунком. Як і за договором банківського рахунку, еквайринг передбачає ведення обліку транзакцій, руху коштів, обов'язок фінансової установи діяти в інтересах клієнта. Тому введення окремого параграфа 4 могло б систематизувати правовідносини у даній сфері. Однак, еквайринг — це не тільки банківський рахунок, і не лише утримання коштів на рахунку. Це ще й надання послуг, адже еквайр технічно обслуговує операції. Тому додавання договору еквайрингу в Главу 72 може «розмити» чіткість цієї глави, яка зосереджена на класичних банківських рахунках і розрахунках. Також, договір еквайрингу має іншу правову природу. На мою думку, варто виділяти договір еквайрингу як окремий самостійний вид договірних зобов'язань, наприклад, в окремій главі, після Глави 72 «Банківський рахунок», де еквайринг був би описаний чітко, із визначенням специфіки розрахунків, обов'язків сторін та розподілу ризиків.

Досліджуючи основні характеристики договору еквайрингу варто зазначити, що предметом цього договору є організація та забезпечення приймання платіжних карток, передача даних про здійснені операції та забезпечення зарахування відповідних сум на рахунок підприємця. Еквайр бере на себе обов'язок обробляти транзакції, вести розрахунки з емітентами платіжних карток через відповідні платіжні системи та забезпечувати безперебійну технічну підтримку обладнання для здійснення платежів.

За юридичними ознаками договір є двостороннім, адже обидві сторони еквайр та підприємець наділені правами та обов'язками; відплатним, оскільки підприємець сплачує винагороду еквайринговій установі; та консенсуальним, адже вважається укладеним з моменту досягнення згоди з усіх істотних умов договору. Важливим є те, що договір еквайрингу має ознаки змішаного договору, адже поєднує елементи договору про надання послуг, агентського договору та договору банківського рахунку. Також, це є договір приєднання,

адже, підприємець підписує заяву про приєднання до Договору надання послуг еквайрингу, і зобов'язується йти на умови викладені саме банком, що призводить в непоодиноких випадках до порушення прав слабшої сторони, якою виступає підприємець. Однак, проблеми недостатності правової захищеності підприємців, та ризики, пов'язані з поверненням платежів (чарджбеків) є темою наступних досліджень.

Тому, так як договір еквайрингу є важливим інструментом у сфері електронної комерції законотворці повинні закріпити положення в окремій главі Цивільного кодексу України «Договір еквайрингу», де б подавалося чітке визначення даному договору, визначалися права та обов'язки сторін, відповідальність за неналежне виконання зобов'язань за договором та підстави припинення договору.

Список використаних джерел:

1. *Про платіжні послуги: Закон України від 5.11.2024 № 4017-IX. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> (дата звернення: 21.03.2025).*
2. *Директива Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2015/2366 від 25 листопада 2015 року про платіжні послуги на внутрішньому ринку, про внесення змін до Директив 2002/65/ЄС, 2009/110/ЄС та 2013/36/ЄС і Регламенту (ЄС) № 1093/2010 та про скасування Директиви 2007/64/ЄС URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_030-15#Text (дата звернення: 21.03.2025).*
3. *Нестеренко Особливості обліку продажу товарів із застосуванням торговельних платіжних терміналів. Торгівля, комерція, підприємництво: збірник наукових праць. Львів: Львівська комерційна академія, 2014. Вип. 16. 228 с.*
4. *Панова Л. Деякі питання правової природи договору еквайрингу. Підприємництво, господарство і право. № 7. 2018. С. 47-53. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/7/8.pdf>*

Тарасенко Леонід Леонідович

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри інтелектуальної власності,
інформаційного та корпоративного права,
Львівський національний університет імені Івана
Франка

ДОГОВІР ПРО ПЕРЕДАННЯ МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ОКРЕМІ ЗАУВАГИ

Договірні конструкції щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності є доволі різними. Так, ЦК України передбачає можливість розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності

здійснюється на підставі таких правочинів: 1) ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності; 2) ліцензійний договір; 3) договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності; 4) договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності; 5) інший правочин щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності.

Одним з таких договорів є договір про передання майнових прав інтелектуальної власності. Правове регулювання договірних відносин щодо передання майнових прав інтелектуальної власності є достатнім, але окремі положення потребують деталізації або доповнення. Так, цьому договору присвячено статтю 1113 ЦК України. У спеціальному законодавстві маємо лише ст. 49 Закону України «Про авторське право і суміжні права», яка конкретизує положення ЦК України щодо таких договорів, за якими передаються майнові авторські чи суміжні права. Натомість законодавство у сфері промислової власності (Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», Закон України «Про охорону прав на промисловий зразок», Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» та інші) містить лише згадки в спеціальних законах про можливість укладення такого договору, не визначаючи його особливості щодо конкретних об'єктів права промислової власності, що, очевидно, є недоліком правового регулювання.

У частині 1 ст. 1113 ЦК України наведено визначення договору про передання майнових прав інтелектуальної власності: за цим договором одна сторона (особа, що є суб'єктом майнових прав на об'єкт права інтелектуальної власності) передає другій стороні частково або у повному складі ці права відповідно до закону та на визначених договором умовах. Ця норма була конкретизована законодавцем у ч. 1 ст. 49 Закону України «Про авторське право і суміжні права», в якій вказано, що суб'єкт авторського права або суміжних прав може передати (відчужити) свої майнові права на об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав будь-якій іншій особі у повному складі на території всіх держав світу або частково на окремі способи використання на території окремих держав світу, або на всі способи використання на території окремих держав світу. У разі передання (відчуження) майнових прав на об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав частково майнові права в обсязі, не передбаченому у договорі, є такими, що не передані (не відчужені).

Вважаємо таку конкретизацію слушною, оскільки справді договір про передання майнових прав інтелектуальної власності є подібним за правовою природою до договору купівлі продажу, оскільки за цими договорами йдеться про відчуження майна, майнових прав. Водночас на відміну від договору купівлі продажу за договором про передання майнових прав інтелектуальної власності можна відчужити як всі виключні майнові права інтелектуальної власності, так і їх частину. Це свідчить про можливість «розщеплення» майнових прав і відчуження лише окремих з них. Зокрема, Закон України «Про авторське право і суміжні права» у ч. 1 ст. 12 передбачає, що способами використання твору є: відтворення; включення до складеного твору; включення

до іншого твору, крім складеного твору; розповсюдження примірників твору; імпорт примірників твору; здавання в найм або в позичку примірників твору; публічне виконання, публічний показ, публічне демонстрування, публічне сповіщення, інтерактивне надання доступу публіці та інші способи доведення до загального відома публіки; переклад; переробка, адаптація, аранжування та інші подібні зміни твору; інші способи використання. Майнове право на використання об'єкту авторського права будь-яким з цих способів може бути відчужено окремо. Наприклад, поширеною є практика відчуження майнових авторських прав на використання твору у цифровому середовищі (в мережі Інтернет загалом, чи на окремих цифрових платформах). Тому особа, яка набуває певні майнові авторські права, отримує за договором певний обсяг майнових прав на об'єкт авторського права чи суміжних прав (і цей обсяг прав вказується у договорі).

Також на відміну від договору купівлі продажу договір про передання майнових прав інтелектуальної власності може бути безоплатним. У Законі України «Про авторське право і суміжні права» про це прямо зазначено, зокрема, як вбачається з ч. 2 ст. 48 цього закону у будь-якому договорі щодо розпоряджання майновими правами на об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав визначаються: розмір чи спосіб визначення плати (винагороди) або зазначення про безвідплатний характер договору. У загальних положеннях про договори щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності (глава 75 ЦК України) такої норми немає, однак у даному випадку слід застосовувати положення ч. 5 ст. 626 ЦК України, в якій вказано, що договір є відплатним, якщо інше не встановлено договором, законом або не впливає із суті договору. Тому у договорі сторони можуть самостійно вказати про його безвідплатність.

У ч. 1 ст. 1113 ЦК України законодавець також конкретизує, що предметом договору про передання майнових прав не можуть бути об'єкти і майнові права, яких не існувало на момент укладання договору. Ця норма є слушною, оскільки справді не можна передати те, чого немає на момент укладання договору. Непоодинокую є договірною практика укладення договорів про передання майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти, яких юридично ще не існує, зокрема, йдеться про договори предметом яких є майнові права на торговельні марки, промислові зразки, інші об'єкти промислової власності, які юридично не виникли, оскільки, для прикладу, позначення як потенційна торговельна марка, чи дизайн виробу як потенційний промисловий зразок лише є об'єктом заявки, яка подана в УКРНОІВІ і знаходиться там на розгляді. Натомість права на зареєстрований промисловий зразок діють від дати, що настає за датою державної реєстрації промислового зразка, за умови сплати збору за підтримання їх чинності (ч. 1 ст. 20 Закону України «Про охорону прав на промисловий зразок») або ж набуття права на торговельну марку засвідчується свідоцтвом (ч. 3 ст. 5 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»).

Звертаємо увагу на форму договору про передання майнових прав інтелектуальної власності. Зокрема, такий договір укладається у письмовій

формі, і у разі недодержання письмової (електронної) форми договору такий договір є нікчемним (ч. 2 ст. 1107 ЦК України). Водночас аб. 3 ч. 2 ст. 1107 ЦК України передбачає виняток з цього правила: законом можуть бути встановлені випадки, в яких договір щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності може укладатись усно. Однак щодо договору про передання майнових прав інтелектуальної власності таких винятків справедливо немає. Єдина згадка про можливість укладення договору щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності в усній формі міститься у ч. 2 ст. 48 Закону України «Про авторське право і суміжні права», в якій вказано, що договір про використання твору в періодичних виданнях (газетах, журналах, електронних засобах масової інформації тощо) може укладатися в усній формі (вважаємо цю норму спірною та такою, що потребує конкретизації, оскільки у разі виникнення спору щодо правомірності використання твору на підставі усної згоди автора (суб'єкта майнових авторських прав) саме редакція газети, журналу тощо повинна довести належними доказами отримання згоди автора на публікацію в усній формі, що може бути особливо складно у разі наявності заперечень автора).

Відповідно до ч. 2 ст. 1113 ЦК України умови договору про передання майнових прав інтелектуальної власності на інший строк, ніж визначено законом, або що погіршують становище творця відповідного об'єкта або його спадкоємців порівняно із становищем, передбаченим цим Кодексом та іншим законом, чи обмежують право творця на створення інших об'єктів, є нікчемними. Ця норма спрямована на охорону прав творця та його спадкоємців.

Важливо також те, що укладення договору про передання майнових прав інтелектуальної власності (незалежно від об'єкту права інтелектуальної власності, майнові права на який передаються) не впливає на ліцензійні договори, які було укладено раніше.

Майнові права інтелектуальної власності переходять до набувача за договором про передання майнових прав інтелектуальної власності з моменту його укладення, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 4 ст. 1113 ЦК України). На практиці інколи сторони у такому договорі роблять прив'язку щодо моменту передачі прав, наприклад, таким моментом може бути опублікування інформації про передачу прав за договором у Бюлетені «Промислова власність». Але така практика є поодинокую, і вона притаманна відчуженню прав на об'єкти промислової власності (трапляється рідко).

Також законодавець вказує у ч. 4 ст. 1113 ЦК України, що майнові права інтелектуальної власності, набуття яких відповідно до положень цього Кодексу чи іншого закону пов'язується із їх державною реєстрацією, переходять до набувача за договором про передання майнових прав інтелектуальної власності з моменту такої державної реєстрації. Водночас станом на сьогодні законодавство про авторське право і законодавство у сфері промислової власності не містить таких випадків, які пов'язують державну реєстрацію договору з моментом переходу прав за ним до набувача. Однак з цього приводу слід звернути увагу на нещодавню Постанову Верховного Суду від 13.03.2025 р. У ній надано тлумачення ч. 2 ст. 1114 ЦК України. Так, відповідно до ч. 2 ст.

1114 ЦК України факт передання виключних майнових прав інтелектуальної власності, які відповідно до цього Кодексу або іншого закону є чинними після їх державної реєстрації, підлягає державній реєстрації. Верховний Суд з цього приводу зазначає, що факт зміни суб'єкта майнових прав на торговельну марку на підставі договору про передання виключних майнових прав обов'язково має реєструватися у відповідному реєстрі у порядку, встановленому законодавством України. Такі правила застосовуються щодо майнових прав на торговельну марку. Державний реєстр відображає факт зміни суб'єкта прав, що має вагоме значення в разі виникнення необхідності забезпечення захисту права інтелектуальної власності; у частині другій статті 1114 ЦК України вказується про державну реєстрацію факту передачі майнових прав, і це доволі своєрідна правова конструкція, яка очевидно відрізняється від державної реєстрації правочинів (стаття 210 ЦК України) та від державної реєстрації речових прав (частина четверта статті 334 ЦК України). Погоджуємося з Верховним Судом, що обов'язковість реєстрації факту передання виключних майнових прав інтелектуальної власності не належить до вимог щодо форми договору про передання майнових прав інтелектуальної власності, тому її відсутність не є підставою його недійсності, і договір вважається дійсним, якщо він укладений у письмовій формі і підписаний сторонами. Водночас Верховний Суд у вказаній Постанові зазначає, що державна реєстрація факту передання виключних майнових прав інтелектуальної власності призначена для посвідчення й надання юридичного значення факту передачі прав, тому до моменту державної реєстрації майнові права інтелектуальної власності в набувача не виникають. На правах наукової дискусії зазначаємо, що висновок Верховного Суду вважаємо дискусійним, оскільки, зважаючи на позицію Верховного Суду, з одного боку – договір про передачу прав інтелектуальної власності є чинним, але з другого боку – права у набувача не виникають. Чому не виникають ці права? Виникає питання, а хіба норма ЦК України визначає правові наслідки нереєстрації факту передання виключних майнових прав інтелектуальної власності? Ні, не визначає жодних правових наслідків. Відтак Верховний Суд перебирає на себе функції законодавця, надаючи розширене тлумачення ч. 2 ст. 1114 ЦК України. Позиція Верховного Суду, безумовно, заслуговує на увагу. Але слід зважати на те, що є договір, який є чинним з моменту досягнення згоди по всіх істотних умовах, і який укладено в належній (письмовій) формі. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» (як інше законодавство у сфері промислової власності, а не лише ЦК України), не прив'язує момент виникнення прав набувача за договором до факту державної реєстрації. Спеціальне законодавство чітко вказує, що «сторона договору має право на інформування невизначеного кола осіб про передачу права власності на торговельну марку або видачу ліцензії на використання торговельної марки. Таке інформування здійснюється шляхом публікації в Бюлетені відомостей в обсязі та порядку, встановлених НОІВ, з одночасним внесенням їх до Реєстру» (ч. 9 ст. 16 Закону України "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг"). В Бюлетені публікується інформація про ФАКТ передачі прав за договором. І це і є правовий наслідок державної

реєстрації ФАКТУ передачі прав. Тому вважаємо, що факт передачі прав за договором хоча і підлягає державній реєстрації, однак він не впливає на момент набуття майнових прав інтелектуальної власності набувачем за договором.

Список використаних джерел:

1. Постанова КЦС ВС від 13.03.2025 р. у справі № 757/49581/23-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126020997>

Гаполяк Тарас Володимирович

*аспірант кафедри цивільного права
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

ДО ПИТАННЯ ПРО ІСТОТНІ УМОВИ УСТАНОВЧОГО ДОГОВОРУ КОМАНДИТНИХ ТА ПОВНИХ ТОВАРИСТВ

У доктрині цивільного права існують різні підходи до класифікацій умов договору, найбільш поширеною є класифікація на: істотні, випадкові та звичайні умови договору [1, с. 67]. Законодавець у ч. 2 ст. 638 ЦК України наводить три групи істотних умов цивільно-правового договору: умови про предмет договору; умови, які визначені законом як істотні чи є необхідними для договорів даного виду; всі ті умови, щодо яких за заявою однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Ч. 2 ст. 88 ЦК України встановлює три умови до установчих договорів господарських товариств: зобов'язання учасників створити товариство, порядок спільної діяльності учасників щодо створення товариства, умови передання товариству майна його учасників. Інші додаткові вимоги до змісту засновницького договору містяться у спеціальному законі та у цьому Кодексі.

Спеціальні вимоги до змісту засновницького договору повного товариства містяться у ст. 120 ЦК України, ст. 4 та ст. 66 Закону України «Про господарські товариства», до командитного товариства у ст. 134 ЦК України, ст. 76 ЗУ «Про господарські товариства». Системний аналіз ч. 2 ст. 88 ЦК, 120, 134 ЦК України, ст. ст. 4, 66, 76 Закону України «Про господарські товариства» дозволяє виділити певні групи істотних умов засновницького договору повного товариства, до характеристики яких перейдемо далі.

Умови про зобов'язання засновників створити товариство та умови про порядок спільної діяльності засновників щодо створення товариства, умови передання товариству майна. Умова про зобов'язання учасників створити товариство є вираженням спільного волевиявлення засновників на створення юридичної особи (ч. 2 ст. 88 ЦК України). Засновницький договір господарського товариства вважається укладеним з моменту досягнення сторонами істотних умов договору (ч. 1 ст. 638 ЦК України). Окремо у засновницькому договорі визначаються умови про порядок ведення спільної діяльності учасників щодо створення товариства. До такої діяльності, серед іншого можна віднести: укладення договорів щодо оренди приміщень,

вчинення реєстраційних дій, інших організаційних функцій, тощо. Засновники можуть погодити, що кожен із них уповноважений вчиняти ті чи інші дії на етапі створення товариства або ж можуть обрати одну чи декілька уповноважених осіб. Аналогічно, у засновницькому договорі може бути передбачено положення про порядок прийняття рішень щодо вчинення дій: шляхом більшості голосів, шляхом досягнення спільної згоди всіх засновників і т.д. Таким чином, не зважаючи на те, що державна реєстрація господарського товариства ще не відбулася, після підписання засновницького договору сторонами, останній вважається укладеним і з цього моменту кожен із засновників бере на себе зобов'язання про створення товариства. Наведена особливість установчого договору стала підставою для віднесення засновницького договору до різновиду договорів про спільну діяльність [3, с. 49]. У законодавстві зарубіжних країн існує практика до розмежування зобов'язання засновників створити господарське товариство і здійснення організаційних дій для його створення та самого установчого договору на підставі якого функціонує юридична особа. У США засновники товариства укладають засновницький договір (memorandum of association), який опосередковує відносини між засновниками та статут, який визначає основи діяльності товариства [4]. Подібна практика спостерігається і в естонському законодавстві [5], де додатком до установчого договору є статут (ст. ст. 138, 243 Комерційного Кодексу Естонії).

Умови про строк дії господарського товариства. Засновницьким договором може бути передбачено, що товариство діє до певного строку з вказівкою на дату чи певну подію. У випадку, якщо у засновницькому договорі не визначено строку дії товариства, останнє вважається таким, що утворено на невизначений строк.

Умови про складений капітал, розмір та порядок зміни часток учасників. Господарські товариства є самостійними суб'єктами господарювання, яким притаманна ознака майнової відокремленості, повні та командитні товариства мають власний складений капітал товариства, який формується за рахунок внесків засновників та вкладників (для КТ) товариства. Згідно ч. 2 ст. 120 ЦК України до засновницького договору товариства повинна бути включена умова про розмір та склад складеного капіталу товариства. Особливістю засновницького договору КТ у порівнянні з ПТ є те, що до першого ставиться вимога про погодження умови про визначання сукупного розміру вкладів вкладників в установчому договорі (ч. 2 ст. 134 ЦК України), сукупний розмір часток вкладників у майні товариства, склад та порядок внесення вкладів вкладниками (ч. 2 ст. 76 ЦК України). При цьому, сукупний розмір вкладників КТ не може перевищувати 50% складеного капіталу товариства (ч. 3 ст. 135 ЦК України).

Умови про порядок участі учасників у справах товариства та управління товариством. Згідно статті 67 ЗУ «Про господарські товариства» у засновницькому договорі має бути визначено форму участі учасників у справах товариства. У цьому аспекті слід звернути увагу на те, що у відповідності до ч. 1 ст. 122 ЦК України кожний учасник повного товариства правомочний діяти

від імені товариства, якщо у товариства не вказано, що всі учасники повного товариства ведуть справи спільно чи що ведення справ доручено окремим учасникам. У свою чергу, норми спеціального Закону передбачають, що ведення справ повного товариства здійснюється за загальною згодою всіх учасників товариства (ст. 68 ЗУ «Про господарські товариства»). Згідно ч. 2 ст. 68 ЗУ «Про господарські товариства» ведення справ повного товариства може здійснюватися: всіма учасниками або ж одним чи декількома учасниками, які діють від імені товариства на підставі доручення. Важливо, що таке доручення має бути підписане рештою учасників товариства. Повноваження учасника на ведення справ повного товариства припиняється повністю чи частково: у зв'язку з припиненням товариства, відмови від доручення, скасування доручення на вимогу принаймні одного з учасників.

У командитному товаристві правом на управління справами товариства наділені виключно повні учасники товариства (стаття 81 ЗУ «Про господарські товариства»). Більше того, згідно ч. 3 статті 81 Закону вкладники не мають права перешкоджати діям учасникам з повною відповідальністю у здійсненні управління справами КТ. Тому, хоч для засновницького договору застосовується принцип свободи договору (стаття 6 ЦК України) сторони договору не можуть передбачити можливість вкладників брати участь в управлінні справами товариства». Однак, згідно ч. 2 статті 136 ЦК України вкладники КТ правомочні діяти від імені командитного товариства на підставі довіреності. Законом не ставиться вимоги до виду довіреності, яка може видаватися вкладникам: генеральна, разова, спеціальна. Отже, у засновницькому договорі командитного товариства доцільно також передбачити умови про порядок видачі довіреності вкладникам.

З наведеного можна зробити висновок про імперативне втручання законодавця у порядок спільної діяльності учасників, управління ними справами товариства. Для порівняння із досвідом зарубіжних країн, згідно § 109 ТК ФРН правовідносини учасників між собою визначаються, у першу чергу, договором товариства, а відповідні положення Торговельного кодексу застосовуються лише в тій мірі, у якій договором про товариство не визначено інше [6, с. 66]. Вважаємо, що даний підхід є позитивним та заслуговує на увагу вітчизняного законодавця.

Умови щодо розподілу прибутку та збитків повного товариства. За загальним правилом, прибуток і збитки ПТ розподіляються між учасниками товариства відповідно до їх часток у складеному капіталі, однак засновницьким договором може бути визначено інший порядок розподілу (ч. 1 ст. 123 ЦК України). Варто зауважити, що не допускається позбавлення учасника ПТ права на участь у розподілі прибутків та збитків товариства. У КТ права вкладників на отримання частини прибутку залежить від їх частки у складеному капіталі товариства, а порядок отримання частини прибутку залежить від умов засновницького договору /меморандуму.

Умови про зміни у складі учасників повного товариства. Відповідно до ч. 2 ст. 66 ЗУ «Про господарські товариства порядок входження нових засновників ПТ та КТ визначається у засновницькому договорі на розсуд

засновників, однак фізична чи юридична особа може бути учасником тільки одного повного товариства. Можливість виключення учасника повного товариства передбачена ст. 128 ЦК України, ст. 72 ЗУ «Про господарські товариства». Так, підставою для виключення з членів ПТ чи КТ може бути не виконання або неналежне виконання учасником товариства обов'язків, які покладені на нього або перешкоджання досягнення цілей товариства. Однак, на відміну від виключення учасників ТОВ та ТДВ, де Законом передбачено, що виключення учасників здійснюється на підставі рішення загальних зборів товариства, норми законодавства про КТ та ПТ відсилають до засновницького договору, у якому має бути визначено умови та порядок виключення учасника товариства з товариства. Не зважаючи на недостатнє законодавче врегулювання, дана умова засновницького договору є важливою, оскільки у випадку порушення порядку виключення учасника з товариства може бути підставою для оскарження рішення в суді. (ч. 2 ст. 128 ЦК України).

Умови про порядок ліквідації і реорганізації товариства. У даному випадку застосуванню підлягають загальні норми цивільного законодавства про реорганізацію та ліквідацію юридичних осіб. У засновницькому договорі може бути визначено порядок прийняття рішення про ліквідацію/реорганізацію ПТ, необхідну кількість голосів учасників, обов'язки учасників пов'язані із вчиненням ліквідаційних чи реорганізаційних дій, тощо.

Висновки. На основі аналізу наведених норм чинного законодавства можна зробити висновок, що на законодавчому рівні вимоги до істотних умов установчого договору ПТ та КТ є поверхневими у порівнянні із вимогами до змісту установчих документів інших організаційно-правових форм юридичних осіб: (акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю).

Норми чинного законодавства позбавлені системності у регулюванні вимог до умов установчого договору, у нормативно-правових актах немає чіткого переліку істотних умов засновницького договору повних та командитних товариств, що ускладнює застосування даного інституту приватного права на практиці. З огляду на процеси рекодифікації цивільного законодавства України [7], ліквідації ГК України, вважаємо за доцільне передбачити у спеціальному законі консолідований перелік істотних умов засновницького договору: *умови про зобов'язання засновників створити товариство та умови про порядок спільної діяльності засновників щодо створення товариства, умови передання товариству майна; умови про вид товариства, предмет, цілі діяльності та найменування господарського товариства; умови про строк дії господарського товариства; умови про складений капітал, розмір та порядок зміни часток учасників, сукупного розміру вкладів вкладників в установчому договорі; умови про порядок участі учасників у справах товариства та управління товариством; умови щодо розподілу прибутку та збитків повного товариства; умови про зміни у складі учасників повного товариства; умови про порядок ліквідації і реорганізації товариства;*

До установчого договору можуть бути включені і інші умови, які не суперечать законодавству України. Погодження сторонами істотних умов установчого договору є ключовим аспектом для визнання такого договору укладеним, здійснення на підставі нього державної реєстрації господарського товариства, адже протилежне буде підставою для відмови у державній реєстрації юридичної особи.

Список використаних джерел:

1. Падучак Б. М. Деякі аспекти істотних умов договорів про трансфер технологій. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2014. Вип. 1. Том 2 С. 65-71.

2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 станом на 03.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/436-15>

3. Шпомер А., Левченко М. Правові засади установчих документів суб'єктів господарювання. Підприємництво, господарство і право. 2020. №. 1 С. 48-52. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/1/10.pdf>

4. Companies Act 2006. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/contents> (дата звернення: 02.01.2023).

5. Äriseadustik. Vastu võetud 15.02.1995. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/128122011050> (дата звернення: 10.01.2023).

6. Грудницька С.М., Шеремет О.С. Правове регулювання організації і діяльності підприємств та їх об'єднань у формі повних товариств. Чернігівський державний інститут економіки і управління МОН України. Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2007. 160 с

7. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с. URL: <https://pravo.ua/wp-content/uploads/2021/01/Projekt-Koncepcii-onovlennja-Civilnogo-kodeksu-Ukraini.pdf>

Давидович Андрій Віталійович

аспірант кафедри цивільного права
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

МІСЦЕ МАЙБУТНЬОГО ОБ'ЄКТА НЕРУХОМОСТІ У СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Більш ніж два роки тому Верховна Рада України прийняла Закон України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» (надалі – Закон № 2518-IX), дозволивши учасникам цивільних відносин укласти на ринку первинної нерухомості договори відносно майбутнього об'єкта нерухомості (надалі – МОН) [1].

Майбутній об'єкт нерухомості слід найменувати особливим різновидом об'єктів цивільних прав, який не отримав прямого закріплення у статті 177

Цивільного кодексу України [2], а також благом, яке здатне задовольняти різноманітні потреби зацікавлених суб'єктів.

До сьогодні кількість спеціалізованих досліджень присвячених МОН, є незначною, а тому особливої уваги заслуговує вивчення правової природи цього об'єкта, з'ясування його ознак та місця у правовій системі.

Традиційно усі об'єкти цивільних прав розподіляють за матеріальним критерієм на матеріальні, тобто ті, які мають уречевлену форму, та нематеріальні, для яких не притаманне фізичне існування. Другим важливим класифікаційним критерієм вважається економічний, на підставі якого виокремлюють майнові блага, себто ті, що мають економічну вартість і можуть перебувати у ринковому обороті, та немайнові блага, які не підлягають комерційному обігу та пов'язані переважно з особистими нематеріальними інтересами. У наведеній класифікації матеріальна чи нематеріальна природа об'єкта не враховується. Їй відведено самостійне значення, а тому помилково проводити ототожнення цього поділу з поділом об'єктів за критерієм матеріальності, на що звертає увагу І. Я. Бабецька [3, 144].

Згідно із позицією С. І. Шимон диференціація об'єктів за критерієм майновості слугує окресленню кола тих благ, які наділені ознаками оборотоздатності. Вчена вважає, що в основу видового поділу об'єктів цивільних прав має бути покладено саме критерій «майновості» блага, однак наголошує на необхідності його застосування поряд із критерієм «матеріальності» блага, адже цього вимагає завершеність структуризації системи об'єктів цивільних прав [4, 845].

Нормативна дефініція МОН дає підстави стверджувати про його належність до нематеріальних об'єктів. Фізична форма не є визначальною для нього. Будучи зафіксованим у проєктній документації, він є уособленням майна, що лише буде створено, та після прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта стане самостійним об'єктом нерухомого майна.

Досліджуваний об'єкт може оцінюватися у грошовому еквіваленті, здатен бути об'єктом майнового права, виступати об'єктом цивільного обороту, а отже його належність до майнових об'єктів цивільних прав є беззаперечною.

Майновий характер МОН не суперечить його нематеріальній правовій природі, адже, як вдало зазначає О. В. Даниленко, в наш час існують певні блага, котрі можуть не існувати в матеріальному світі, але мати майновий зміст та підлягати вартісній оцінці [5, 157].

На майнову цінність цього об'єкта вказують законодавчі формулювання. Зокрема, у Законі № 2518-IX МОН розглядається як об'єкт, за який покупець сплачує встановлену у договорі купівлі-продажу вартість; інформація про ціну якого в обов'язковому порядку публікується на веб-сайтах замовника, девелопера будівництва, управителя фонду фінансування будівництва тощо [1]. Окрім цього, Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» передбачає відображення у Державному реєстрі прав відомостей про ціну МОН, які надаються обмеженому колу суб'єктів, а саме власнику, органам державної влади, органам місцевого

самоврядування для здійснення ними повноважень, визначених законом (статті 12, 13) [6].

Цікаво, що визначення ринкової вартості МОН може проводитися у порядку, передбаченому Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», адже відповідно до статті 3 цього Закону МОН належить до переліку майна, що може оцінюватися [7]. Отже, складений суб'єктом оціночної діяльності звіт про оцінку майна, який реєструється в Єдиній базі даних звітів про оцінку, може слугувати однією із передумов для відображення у договорі купівлі-продажу ціни МОН.

Ще однією опцією для оцінки вартості МОН є автоматичне визначення оціночної вартості за допомогою модуля електронного визначення оціночної вартості Єдиної бази даних звітів про оцінку, що впливає зі статті 172.3 Податкового кодексу України (надалі – ПК України) [8]. На практиці, наведений спосіб спочатку стикнувся із технічною неможливістю функціонування. Фонд державного майна України, який є держателем, розпорядником та адміністратором Єдиної бази даних звітів про оцінку, повідомляв про відсутність програмної реалізації оцінки майбутнього об'єкта нерухомості через відсутність фінансування і недосконалість правового регулювання, зазначивши, що вживатиме заходів задля усунення цієї проблеми. З метою тимчасового урегулювання проблеми було рекомендовано використовувати існуючі програмні ресурси з певними уточненнями [9].

Об'єкти, що мають вартісну природу, логічно підпадають під податкове регулювання. Оскільки досліджуване благо наділене майновими якостями, то щодо нього впроваджено режим оподаткування операцій із продажу чи обміну. Так, дохід, отриманий платником податків від продажу протягом звітного (податкового) року майбутнього об'єкта нерухомості, підлягає оподаткуванню за ставкою у розмірі 18 відсотків, а у разі, якщо його отримано від продажу протягом звітного (податкового) року майбутнього об'єкта нерухомості, який отримано платником податку у спадщину, – за ставкою у розмірі 5 відсотків (пункт 172.2 статті 172 ПК України) [8].

Введення об'єкта у сферу дії податкового законодавства, додатково підтверджує тезу про його майновість, адже податкові відносини, які є предметом правового регулювання, за своєю правовою природою мають владно-майновий характер [10, 41], тобто їх об'єктом є саме майнові блага фізичних і юридичних осіб.

Підсумовуючи викладене вище, доходимо висновку, що у системі об'єктів цивільних прав майбутньому об'єкту нерухомості відведено окреме місце серед нематеріальних та майнових об'єктів. Така класифікаційна належність ґрунтується на нормативних приписах та відображає правову природу МОН.

Список використаних джерел:

1. Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому: Закон України № 2518-IX від № 2518-IX. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-20#Text>

2. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

3. Бабецька І. Я. Цифрові речі як об'єкти цивільних прав. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. 2024. № 17 (29). С. 142-149.

4. Шимон С. І. Майнові права в системі об'єктів цивільних правовідносин та цивільного обороту. Форум права. 2011. № 4. С. 841-846.

5. Даниленко О. В. Об'єкти цивільних прав: системний підхід до інтерпретації. Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав : матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (Харків, 16 грудня 2020 р.). – Харків, 2020. – 324 с. С. 154-158.

6. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України № 1952-IV від 01.07.2004 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>

7. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України № 2658-III від 12.07.2001 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text>

8. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

9. Фонд державного майна України. Щодо визначення вартості майбутніх об'єктів нерухомості, що належать фізичним особам. Офіційний сайт Міністерства Юстиції України. URL: <https://www.spfu.gov.ua/ua/content/spf-estimate-basereport.html>

10. Хатнюк Н. С. Система податкових правовідносин: проблеми теорії та практики правового забезпечення: монографія. Київ: Видавництво Людмила, 2018. 464 с.

Іщук Денис Васильович

аспірант кафедри цивільного права
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

ОКРЕМІ АСПЕКТИ УКЛАДЕННЯ КРЕДИТНОГО ДОГОВОРУ

Загальний порядок укладення цивільно-правових договорів, який поширюється й на укладення кредитного договору, встановлений у гл. 53 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [10]. Відповідно до ч. 1 ст. 638 ЦК України договір є укладеним, якщо сторони досягли згоди з усіх істотних умов договору. Кредитний договір укладається шляхом звернення однієї

сторони із пропозицією укласти договір (оферти) і прийняття цієї пропозиції (акцепту) другою стороною. Сторонами кредитного договору є банк або інша фінансова установа (кредитодавець) та позичальник. Із пропозицією укласти кредитний договір може звернутися як кредитодавець, так і позичальник.

Пропозиція укласти кредитний договір повинна відповідати всім вимогам, які пред'являються до оферти. З положень ч. 1 ст. 641 ЦК України випливають вимоги, яким повинна відповідати оферта: 1) має містити істотні умови майбутнього договору; 2) повинна виражати готовість оферента укласти договір, якщо така пропозиція буде прийнята; 3) має бути адресована конкретній особі або невизначеному колу осіб. Якщо інформація у пропозиції не відповідає цим вимогам, то така пропозиція не буде офертою.

Відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 638 ЦК України істотними умовами кредитного договору є: 1) умови про предмет договору; 2) умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду; 3) усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Важливо зазначити, що в ЦК України відсутня спеціальна норма, яка встановлює істотні умови кредитного договору. Немає єдності щодо цього питання й в доктрині цивільного права, оскільки думки науковців з приводу істотних умов кредитного договору, як правильно зауважує А. Ю. Бабаскін, істотним чином різняться [1, с. 86].

Найпершою істотною умовою кредитного договору є умова про предмет. Проаналізувавши легальну дефініцію кредитного договору можна зробити висновок, що предметом кредитного договору є грошові кошти (кредит) як в національній, так і в іноземній валюті, які кредитодавець надає позичальникові, а останній їх повинен повернути. З огляду на те, що розмір та умови видачі кредиту встановлюються договором, деталізація предмету кредитного договору відбувається шляхом визначення розміру кредиту, валюти кредиту та виду кредиту за способом надання. З урахуванням того, що за користування кредитом позичальник сплачує кредитодавцю проценти, до істотних умов, які є необхідними для кредитного договору, на нашу думку, слід віднести всі ті, які стосуються сплати процентів та строк повернення кредиту. Умови щодо сплати процентів визначаються з урахуванням положень ст. 1056¹ ЦК України. Отже, пропозиція укласти кредитний договір буде офертою, якщо у ній міститимуться умови про розмір та валюту кредиту, вид кредиту за способом надання, умови, які стосуються сплати процентів та строк повернення кредиту.

У ст. 641 ЦК України розмежовуються поняття «пропозиція укласти договір (оферта)» та «запрошення робити пропозиції укласти договір». Особливістю «запрошення робити пропозиції укласти договір» є те, що, по-перше, запрошення завжди адресовано невизначеному колу осіб; по-друге, запрошення не містить істотних умов договору або може містити лише окремі з них. Запрошенням робити пропозиції укласти кредитний договір є реклама або будь-яка інша пропозиція, на яку не поширюються вимоги, встановлені для оферти. Слід погодитися з С. М. Лепех, яка такі заявки пропонує розглядати лише як заклик до оферти. Аналогічно, на думку науковця, слід кваліфікувати і більшість рекламних оголошень типу: банк видає кредити під низькі відсотки;

кредити у іноземній та національній валюті; коротко- та довгострокові кредити; кредити під низькі відсотки для розвитку підприємництва і т.п. [4, с. 98]. Особа, яка відгукнеться на запрошення і звернеться до банку чи іншої фінансової установи для укладення кредитного договору і буде виступати оферентом.

Залежно від способу адресування оферти та кількості осіб, яким її адресовано, С. О. Бородовський зазначає, що «оферта може носити приватний або публічний характер» [2, с. 73]. Поділяємо висловлене С. О. Бородовським розуміння публічної оферти як зверненої до необмеженого кола осіб пропозиції про укладення договору, що містить всі істотні умови майбутнього договору, виражає згоду оферента бути пов'язаним її умовами та вимагає повного і безумовного акцепту» [2, с. 72]. На нашу думку, публічний характер оферти буде мати місце у тому випадку, коли вона розміщена у відкритому доступі, наприклад, в мережі Інтернет на сайті кредитодавця або в інших інформаційно-комунікаційних системах, та звернена до невизначеного кола осіб. Якщо оферта носить публічний характер, то оферентом до укладення кредитного договору виступає саме кредитодавець. Акцептантом публічної оферти буде кожен, хто її прийме. Відповідь особи, якій адресована пропозиція укласти кредитний договір, про її прийняття (акцепт) повинна бути повною і безумовною (ч. 1 ст. 642 ЦК України). Якщо ж оферта має приватний характер, то оферентом може бути як кредитодавець, так і позичальник.

Основними ознаками кредиту є строковість, платність і зворотність [3, с. 913]. Відповідно до положень ст. 49 Закону України «Про банки та банківську діяльність» банк зобов'язаний при наданні кредитів дотримуватись основних принципів кредитування, у тому числі перевіряти кредитоспроможність позичальників та наявність забезпечення кредитів, дотримуватись встановлених Національним банком України вимог щодо концентрації ризиків [3]. Тому, якщо банк розміщує публічну оферту, то у ній повинні зазначатися вимоги щодо платоспроможності позичальника. Договір, який буде укладатися на підставі публічної оферти, відповідно до ст. 633 ЦК України, є публічним. Умови публічного договору встановлюються однаковими для всіх споживачів, крім тих, кому за законом надані відповідні пільги. Якщо позичальник відповідає всім вимогам кредитора, йому без поважних причин не може бути відмовлено в укладенні кредитного договору. Ця норма поширюється на позичальників, які підпадають під поняття «споживач» у розумінні Закону України «Про захист прав споживачів» [9]. Водночас такий договір є договором приєднання (ст. 634 ЦК України) і, відповідно, позичальник може лише приєднатися до запропонованих банком умов.

Незалежно від суми кредиту, кредитний договір укладається у письмовій формі. Недотримання письмової форми кредитного договору має наслідком його нікчемність. Сьогодні укладення кредитних договорів може здійснюватися за допомогою інформаційно-комунікаційних систем. У такому разі, з урахуванням положень абз. 2 ч. 2 ст. 639 ЦК України, письмова форма кредитного договору вважається дотриманою.

Укладення кредитного договору в електронній формі із застосуванням інформаційно-комунікаційних систем регулюється Законом України «Про

електронну комерцію» [8] і також включає дві стадії - оферту і акцепт (ст. 11 зазначеного Закону). Відповідь на оферту може бути надана шляхом: 1) надсилання електронного повідомлення особі, яка зробила пропозицію укласти електронний договір; 2) заповнення формуляра заяви (форми) про прийняття такої пропозиції в електронній формі; 3) вчинення дій, що вважаються прийняттям пропозиції укласти електронний договір, якщо зміст таких дій чітко роз'яснено в інформаційній системі, в якій розміщено таку пропозицію, і ці роз'яснення логічно пов'язані з нею. У першому і другому випадках відповідь на оферту повинна бути підписана акцептантом у порядку, що визначений у ст. 12 Закону України «Про електронну комерцію». Для підписання електронного договору може бути використаний електронний підпис відповідно до вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» [6] та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [7], але за умови використання засобу електронного підпису усіма сторонами електронного правочину або електронний підпис одноразовим ідентифікатором відповідно до положень Закону України «Про електронну комерцію».

За письмовою згодою, яка містить зразки відповідних аналогів власноручних підписів, електронний договір може бути підписаний сторонами шляхом використання аналога власноручного підпису – факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного або іншого копіювання, іншого аналога власноручного підпису.

Кожний примірник кредитного договору, укладеного шляхом обміну електронними повідомленнями, з накладеними на нього електронними підписами кредитодавця і позичальника, за правовими наслідками прирівнюється до договору, укладеного в письмовій формі і є оригіналом такого документа.

Отже, для укладення кредитного договору в електронній формі необхідно пройти ідентифікацію особи та зробити електронний підпис через смс-повідомлення або через підтвердження, яке надходить у формі листа на електронну пошту позичальника, або у застосунку банку, наприклад, «Приват24».

Підсумовуючи, можна зазначити, що укладення кредитного договору, незалежно від того, відбувається воно у звичний (очний) спосіб чи з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем включає дві стадії оферту і акцепт. Оферта може носити як приватний, так і публічний характер. На сьогодні кредитний договір може укладатися у письмовій і в електронній формах.

Список використаних джерел:

1. Бабаскін А. Ю. *Істотні умови кредитного договору за цивільним законодавством України. Правова держава. 2017. № 28. С. 85-90. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/325742.pdf>*

2. Бородовський С. О. Укладення, зміна та розірвання договору у цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Івано-Франківськ, 2005. 211 с.
3. Договірне право України. Особлива частина: навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В.Дзера, Н.С.Кузнєцова та ін.; за ред. О.В.Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2009. 1200 с.
4. Лепех С. М. Кредитний договір: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2004. 204 с.
5. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. (Дата оновлення: 10.01.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.
6. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV. (Дата оновлення: 31.12.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.
7. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII. (Дата оновлення: 18.12.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.
8. Про електронну комерцію: Закон України від 3 вересня 2015 року № 675-VIII. (Дата оновлення: 01.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>.
9. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII. (Дата оновлення: 24.12.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.
10. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV (Дата оновлення: 10.01.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Мохнюк Максим Вікторович

аспірант Волинського національного університету
імені Лесі Українки

ЦИФРОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК НОВА ФОРМА ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Цифрові технології змінюють цивільні правові відносини, вимагаючи сучасних нормативних актів, які адаптують традиційне цивільне право до цифрових взаємодій, посилюють правовий захист та сприяють обігу власності через цифрові платформи як у США, так і в Європі [1].

Цифрове середовище породжує різні типи правовідносин, які можна поділити на приватні та публічні цифрові відносини. Приватні цифрові відносини охоплюють взаємодію між фізичними особами або юридичними особами, які взаємодіють через договори, майнові права та трудові відносини, що здійснюються за допомогою цифрових платформ. Публічні цифрові

відносини охоплюють державу або публічних суб'єктів, таких як цифрове управління та надання державних послуг через цифрові засоби.

Приватні цифрові відносини характеризуються використанням цифрових платформ для транзакцій, комунікації та інших форм взаємодії. Ці відносини регулюються принципами цивільного права, включаючи договірне право, право власності та деліктне право. Однак цифрове середовище створює нові виклики, такі як необхідність формування нових правових рамок для регулювання цифрових активів, смарт-контрактів та електронної комерції. Цифрові речі, такі як цифрові активи та онлайн-акаунти, не є цілковито новими об'єктами цивільних прав, а є традиційними об'єктами, що існують завдяки цифровим технологіям.

Публічні цифрові відносини охоплюють державу або публічних суб'єктів та характеризуються використанням цифрових технологій для управління, державного адміністрування та надання державних послуг. Цифрове середовище трансформувало публічні цифрові відносини, підвищивши ефективність і прозорість управління. Водночас виникають проблеми, пов'язані із захистом приватності, персональних даних та регулюванням цифрових платформ.

Правові рамки, що регулюють цифрові взаємодії, постійно розвиваються з метою вирішення викликів, що виникають у цифровому середовищі. Ці рамки включають як традиційні правові принципи, так і нові правові норми, спеціально створені для цифрової епохи.

Традиційні правові принципи, такі як принцип добросовісності, продовжують застосовуватись у цифровому середовищі. Проте їх застосування може вимагати адаптації до специфічних особливостей цифрових взаємодій. Принцип добросовісності залишається важливим інструментом регулювання цивільних відносин у цифровому середовищі, проте його реалізація може потребувати коригування з урахуванням вищих стандартів надання інформації та складнощів онлайн-взаємодій.

Нові правові норми розробляються з метою вирішення специфічних викликів цифрового середовища. Ці норми включають регулювання цифрових платформ, цифрових активів і цифрових прав. Цифрове право формується як нова форма правового регулювання, що зосереджується на використанні цифрових технологій та захисті цифрових прав [2].

Цифрове середовище трансформує цивільні правові відносини в Європі та США, сприяючи електронним договорам, посилюючи захист споживачів та впроваджуючи складності через онлайн-платформи, що вимагає реформ у договірному праві для вирішення таких питань, як відповідність та зобов'язання в цифрових транзакціях.

Існуючі правові рамки ще не повністю адаптувалися до специфічних особливостей віртуального простору, таких як анонімність, глобальний характер і динамічна структура. Нові правові рамки потрібні для вирішення унікальних викликів цифрового середовища та забезпечення захисту цифрових прав.

Захист цифрових прав є критично важливим викликом у цифровому середовищі. Цифрові права, такі як право на приватність і захист персональних даних, є необхідними для забезпечення цілісності цифрових взаємодій. Захист цифрових прав потребує розвитку правових структур і механізмів, які сприятимуть усуненню перешкод та створенню комфортного регуляторного середовища для цифрової економіки [3].

Цифрові технології трансформували юридичну комунікацію, підвищуючи ефективність та доступність цивільних правовідносин у США та Європі, а також представляють такі виклики, як ризики кібербезпеки та етичні дилеми, які необхідно вирішити для підтримки професіоналізму.

Регулювання цифрових платформ є ще одним значним викликом у цифровому середовищі. Цифрові платформи стали потужними посередниками у цифрових взаємодіях, викликаючи занепокоєння щодо їхнього впливу на конкуренцію, приватність і свободу вираження поглядів. Регулювання цифрових платформ потребує збалансованого підходу, який би враховував ці питання, водночас сприяючи інноваціям та економічному зростанню.

Довіра та безпека є необхідними умовами для ефективного функціонування цифрових взаємодій. Довіра є критичним компонентом цифрового середовища, що забезпечує організацію взаємодії в сучасних умовах. Розвиток середовища цифрової довіри потребує правових та технологічних механізмів, спрямованих на забезпечення безпеки цифрових взаємодій і захист цифрових прав [4].

Цивільна відповідальність відіграє ключову роль у цифровому середовищі, забезпечуючи механізм для усунення шкоди та забезпечення відповідальності. Цивільна відповідальність за моральну шкоду в цифрову епоху розширилась, охоплюючи нові види шкоди, такі як кібербулінг, наклеп та витоки даних.

Таким чином, цифрове середовище запровадило нову форму взаємодії у цивільних правовідносинах, що характеризується використанням цифрових технологій і платформ. Це створило нові виклики та можливості для цивільного права, вимагаючи адаптації традиційних правових принципів та розробки нових правових рамок. Захист цифрових прав, регулювання цифрових платформ, забезпечення довіри та безпеки є необхідними умовами для забезпечення цілісності й ефективності цифрових правовідносин. У міру подальшого розвитку цифрового середовища правова система повинна залишатися гнучкою і реагувати на нові реалії цифрової епохи.

Правова система повинна увійти в кіберпростір, щоб регулювати та захищати інтереси держави й громадян у цифровому середовищі. Це вимагає переосмислення традиційних правових концепцій і розвитку нових правових інститутів для вирішення складнощів цифрової епохи.

Список використаних джерел

1. Malofy, K., & Kipiyak, O. (2024). Use of digital technologies in civil legal relations. 75–80.

2. Ennan, R. E. (2024). *Digitalization of Law and formation of Digital Law. Naukovij Visnik Uzhgorods'kogo Nacional'nogo Universitetu*, 1(83), 200–205.

3. Arroyo i Amayuelas, E., & Schulze, R. (2021). *Relaciones contractuales en la era digital*. 24, 1.

4. Kashaka, D. N. (2024). *The Evolution of Legal Communication in the Digital Age. NEWPORT INTERNATIONAL JOURNAL OF CURRENT ISSUES IN ARTS AND MANAGEMENT*, 5(3), 22–25.

Романюк Олексій Васильович

аспірант кафедри цивільного права
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

ПЕРЕДУМОВИ ЗАКРІПЛЕННЯ ДОГОВОРУ ПЛАТІЖНОГО РАХУНКУ В ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Становлення інституту договору платіжного рахунку в національному законодавстві відбувалося поступово та охоплює тривалий період розвитку банківської та платіжної систем України. 7 грудня 2000 року було прийнято Закон України «Про банки і банківську діяльність», яким за банками на підставі ліцензії НБУ, зокрема, було закріплено виключне право на відкриття і ведення банківських рахунків фізичних і юридичних осіб [1]. Спеціальним нормативно-правовим актом, який визначив загальні засади функціонування платіжних систем та загальний порядок переказу грошей в Україні був Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» від 5 квітня 2001 року, який втратив чинність у 2021 році. Закон у ст. 7 визначав, що поточний рахунок відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей та для здійснення усіх видів операцій за цим рахунком відповідно до умов договору та вимог законодавства України [2]. За час дії цього Закону у нього більше двадцяти разів вносилися зміни, які були обумовленими, зокрема, трансформацією економічних відносин та технічним прогресом. Проаналізувавши у 2002 році положення глави 33 «Розрахункові та кредитні відносини» (ст.ст. 380-385) чинного на той час Цивільного кодекс України 1963 року, О.С. Близнюк прийшов до висновку, що ці норми мають загальний характер і не відповідають вимогам сьогодення. Кодекс не передбачає договору банківського рахунку взагалі, і як окремого виду договорів, зокрема [3, с. 176-178].

Зміни відбулися лише з прийняттям 16 січня 2003 р. чинного Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), де у главі 72 нормативне закріплення отримала конструкція договору банківського рахунку. Вподовж тривалого часу договір банківського рахунку слугував єдиною основою правового регулювання відносин між фінансовими установами та клієнтами щодо проведення розрахункових операцій. Відповідно до положень ст. 1066 ЦК

України за договором банківського рахунку банк зобов'язується приймати і зараховувати на рахунок, відкритий клієнтові, грошові кошти, що йому надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування і видачу відповідних сум з рахунку та проведення інших операцій за рахунком [4].

Розвиток цифрових технологій та поява нових фінансових інструментів суттєво вплинули на формування правового регулювання платіжних відносин. Традиційна концепція банківського рахунку, орієнтована переважно на готівкові операції та класичні безготівкові розрахунки, виявилася недостатньо гнучкою для інтеграції інноваційних фінансових продуктів. Виникнення електронних грошей, цифрових валют, мобільних платежів та інших альтернативних платіжних методів потребувало розширення нормативного інструментарію регулювання розрахункових відносин. Договір платіжного рахунку постав як універсальний правовий засіб організації різноманітних форм розрахунків, здатний охопити як традиційні, так і новітні платіжні технології.

Лібералізація фінансового ринку України та розширення кола суб'єктів, уповноважених надавати платіжні послуги, створили передумови для реформування законодавства про платіжні рахунки. Якщо раніше право відкривати та обслуговувати рахунки належало виключно банківським установам, то з прийняттям Закону України «Про платіжні послуги» відбулося розширення суб'єктного складу надавачів фінансових послуг. Відповідно до статті 10 зазначеного Закону право на відкриття та обслуговування рахунків отримали банки, небанківські надавачі платіжних послуг, оператори поштового зв'язку, які мають право на надання платіжних послуг [5]. Множинність суб'єктів надання послуг з обслуговування рахунків зумовила необхідність уніфікації підходів до правового регулювання відповідних договірних відносин та створення універсальної договірної конструкції – договору платіжного рахунку. Тому, одночасно із прийняттям Закону України «Про платіжні послуги» главу 72 ЦК України було доповнено §3 «Платіжний рахунок», якою регламентовано відносини між небанківськими надавачами платіжних послуг та користувачами платіжних послуг. У ст. 1076⁹ закріплено дефініцію договору платіжного рахунку.

Аналіз положень Закону України «Про платіжні послуги» свідчить про зміну концептуального підходу до розуміння сутності рахунку та договірних відносин щодо його відкриття та обслуговування. Законодавчо закріплено визначення платіжного рахунку як рахунку, який відкривається надавачем платіжних послуг користувачу на договірних засадах виключно для виконання платіжних операцій відповідно до умов договору та вимог законодавства України. Таким чином, відбулося розмежування понять банківського та платіжного рахунків, встановлення спеціального правового режиму для останнього. Платіжний рахунок характеризується функціональною спрямованістю на виконання платіжних операцій, широким колом суб'єктів надання відповідних послуг, а також особливим порядком відкриття, ведення та закриття.

Національний банк України, відповідно до покладених на нього функцій регулятора платіжного ринку, деталізував порядок відкриття та закриття рахунків користувачам надавачами платіжних послуг шляхом прийняття Постанови Правління НБУ від 29 липня 2022 року № 162 [6]. Зазначений нормативний акт встановив уніфіковані правила відкриття та закриття платіжних рахунків, визначив перелік документів, необхідних для укладення договору платіжного рахунку, встановив вимоги до форми та змісту договору. Регламентація процедурних аспектів укладення, виконання та припинення договору платіжного рахунку сприяла формуванню цілісного нормативного комплексу, який забезпечує правову визначеність у відповідній сфері договірних відносин. Тобто, формування нормативних підвалин для договору платіжного рахунку було обумовлено також низкою об'єктивних передумов соціально-економічного, правового та технологічного характеру.

Інтеграція України до європейського фінансового простору також відіграла важливу роль у закріпленні договору платіжного рахунку в національному законодавстві. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами зумовило необхідність адаптації вітчизняного законодавства до права ЄС, зокрема у сфері регулювання платіжних послуг. Євроінтеграційні зобов'язання стали каталізатором реформування законодавства про платіжні рахунки та впровадження в національну правову систему нормативних конструкцій, гармонізованих із правом Європейського Союзу.

Закон України «Про платіжні послуги» закріпив принцип прозорості умов договору платіжного рахунку, встановивши вимоги до надання інформації користувачам платіжних послуг. Відповідно до статті 30 зазначеного Закону надавач платіжних послуг зобов'язаний надавати користувачу до укладення договору інформацію про умови надання платіжних послуг, включаючи розмір комісійних винагород, порядок зміни умов договору, процедуру його розірвання. Запровадження інформаційних обов'язків надавача платіжних послуг спрямоване на забезпечення усвідомленого вибору користувачами платіжних послуг контрагента за договором платіжного рахунку та підвищення рівня захисту споживачів фінансових послуг.

Законодавче закріплення договору платіжного рахунку супроводжувалося встановленням спеціальних гарантій захисту прав користувачів платіжних послуг. Закон України «Про платіжні послуги» передбачив механізми судового та позасудового вирішення спорів між надавачами та користувачами платіжних послуг, закріпив право користувача на відшкодування збитків, завданих неналежним виконанням договору платіжного рахунку, встановив відповідальність надавача платіжних послуг за порушення умов договору. Посилення захисту прав слабшої сторони договірних відносин свідчить про соціальну спрямованість нормативного регулювання договору платіжного рахунку та відображає загальну тенденцію гуманізації договірного права.

Отже, формування нормативної бази договору платіжного рахунку відбулося на тлі загальної модернізації цивільного законодавства України, спрямованої на підвищення ефективності правового регулювання майнових відносин та забезпечення сталого економічного розвитку. Вагому роль у цьому процесі відіграли диджиталізація фінансового сектору та євроінтеграційні процеси України. Законодавче закріплення договору платіжного рахунку стало відповіддю на виклики глобального фінансового ринку та інструментом адаптації національної правової системи до міжнародних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. Дата оновлення: 10 січня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2121-14#Text>.
2. Про платіжні системи та переказ грошей в Україні: Закон України № 2316-III від 5 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14/ed20220801#Text> (втрата чинності – 01.08.2022 р.)
3. Близнюк О. С. Правова природа договору банківського рахунку. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2002. № 2. С. 176-178.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. (із змінами) № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
5. Про платіжні послуги: Закон України від 30.06.2021 р. (із змінами) 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#n1249>.
6. Про затвердження Інструкції про порядок відкриття та закриття рахунків користувачам надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків: Постанова Правління Національного Банку України від 29.07.2022 р. (із змінами) № 162. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0162500-22#Text>

ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ:

**«ДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗА
УЧАСТЮ СПОЖИВАЧІВ»**

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА УЧАСТЮ СПОЖИВАЧІВ

Актуальність проблем договірних відносин за участю споживачів пояснюється як недостатньою розробленістю у цивільному праві загальнотеоретичних засад таких відносин, так і необхідністю дотримання найважливіших принципів ринкової економіки, не останнє місце серед яких займають права та інтереси споживачів. Споживачі здійснюють свої права з набуття різноманітної продукції – бажано безпечної і такої, що відповідає усім вимогам якості, мають значення також тенденції посилення цивільно – правового захисту прав фізичних осіб – споживачів як слабкої сторони договірних споживчих відносин.

Актуальність теми цих тез пояснюється, окрім зазначеного вище, також необхідністю забезпечення у демократичному суспільстві рівності прав і свобод людини; запитом на встановлення гармонійного балансу інтересів учасників такого роду відносин, потребою у системній програмі держаного контролю і нагляду за дотриманням якості і безпеки продуктів харчування, господарчих та інших товарів, вимогою кожного члена суспільства забезпечити інформований вибір у сфері споживання. Підкреслимо також важливість європейського принципу захисту слабкої сторони споживчих відносин і процедури досудового розгляду спорів у сфері споживання.

Стаття 2 Конституції України наголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Звідси - важливість системного підходу до проблеми договірного регулювання споживчих відносин і захисту прав споживачів.

Серед актуальних питань також: наслідки порушення умов споживчих договорів; завдання майнової та (або) моральної шкоди; вибір споживачем ефективного засобу захисту і способу цивільно – правового захисту; ефективний правовий механізм такого захисту прав споживачів та ряд інших не менш важливих. Практика суду у справах про захист прав споживачів, а саме: про неналежне виконання умов договору, про надання недоброякісної продукції, про порушення строків виконання обов'язків та ряд ін.

Робота з оновлення вітчизняного цивільного законодавства України потребує нині приведення його у відповідність до сучасних економічних, суспільно – політичних, інформаційних, технологічних перетворень, які відбуваються у світі, важливим завданням залишається адаптація законодавства України із законодавством країн ЄС і у питаннях договірних відносин за участю споживачів.

Актуальність проведених у незалежній Україні дисертаційних досліджень з проблематики споживчих відносин, включаючи договірні: Г.Б. Яновицької «Цивільно – правові засоби захисту прав споживачів в Україні» (2021 р.), Г.А. Осетинської «Цивільно – правовий захист прав споживачів за законодавством України» (2006 р.); О.П. Письменної «Правовідносини, що виникають у зв'язку з порушенням прав споживачів, внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг)» (2007 р.); М.М. Гудими «Захист прав споживачів за договором про надання туристичних послуг» (2012 р.); Г.О.Ільченко «Цивільно – правовий захист прав споживачів страхових послуг» (2016 р.) та ряду ін.

Г.Б. Яновицька безспідставно вважає, що «...багато труднощів пов'язано із правильним застосуванням норм законодавства щодо захисту прав споживачів в частині наслідків порушення умов того чи іншого споживчого договору; завдання майнової та моральної шкоди; вибору споживачем ефективного способу захисту...а відтак, має існувати ефективний правовий механізм їх захисту» [1, С.25].

Доктринальні визначення поняття споживчих правовідносин. Найбільш повно розуміти їх як специфічні договірні умови, а також за певних умов - правові звичаї, як такі суспільні відносини, які врегульовані у законодавстві і виникають між фізичною особою (споживачем), який набуває або має намір набути товар (або роботи чи послуги) з метою задовольнити свої особисті, побутові тощо потреби шляхом укладання відповідного договору із суб'єктом підприємницької діяльності, а саме продавцем, виконавцем, виробником, імпортером, чи із так званою самозайнятою особою.

Важливі проблеми, які потребують всебічного обговорення і спільної позиції вітчизняних науковців для мети рекодифікації ЦК України: особливості диференціації на доктринальному і законодавчому рівнях споживчих договорів про надання послуг; структуризація споживчих договорів за предметною ознакою; важливість з'ясування ознак, які властиві споживчим договорам (наприклад, особливий суб'єктний склад); дискусії щодо рівня публічності споживчого договору; питання приєднання до умов договору, запропонованих суб'єктом підприємницької діяльності; вплив такої ознаки як оплатність на сутність споживчих договірних відносин; консенсуальний характер подібних договорів, інформаційна складова характеристики предмета договору за участі споживача – фізичної особи.

Проблеми щодо моделі поведінки фізичних осіб, які здійснюють суб'єктивні цивільні права у сфері споживання товарів, робіт, послуг; концепція захисту прав споживачів як складової поняття охорони цивільних прав, що охоплює сукупність приватноправових і публічно - правових засобів потребують додаткового обговорення, так само як і доктринальна позиція щодо особливостей договірної та недоговірної відповідальності у разі порушення прав споживачів. Подальше удосконалення існуючого механізму застосування штрафних санкцій в договірних споживчих відносинах і особливості компенсації моральної шкоди, завданої споживачу внаслідок порушення його суб'єктивних цивільних прав.

Питання класифікації та характеристики правової природи споживчих договорів на прикладах публічних договорів та договорів приєднання; підстави розірвання споживчого договору та внесення змін до нього у разі істотної зміни обставин.

В юридичній літературі простежується як мінімум три підходи до розуміння поняття «засіб» захисту: 1) юридичні заходи, за допомогою яких задовольняються інтереси особи, та забезпечується досягнення поставлених цілей (радянський період); 2) юридично значущі дії, тобто активна поведінка особи, що направлена на реалізацію поставленої цілі, що не суперечать приписам законодавства та моральним засадам суспільства і альтернативне двом попереднім; 3) правові явища, що знаходять вираз в інструментах і діяннях, за допомогою яких задовольняються інтереси та цілі особи (М.Н.Марченко). Кожному із наведених пояснень притаманний елемент як правового, так і філософського бачення. В ряді випадків засоби захисту класифікуються на: явища-регулятори; явища правової форми; явища правової діяльності; явища суб'єктивної сторони правової дійсності тощо.

Законодавство у сфері захисту прав споживачів спрямовано на захист фізичної особи – споживача як слабшої сторони, але норми ЦК України, які опікуються правами як фізичних, так і юридичних осіб, навряд чи спрямовані на те, щоб розрізняти в даному разі цих суб'єктів з точки зору захисту їх прав у сфері набуття або наміру набутти товар (роботи, послуги) для задоволення власних потреб шляхом укладання відповідного договору. Це питання залишається дискусійним в теорії приватного права. Серед питань, що обговорюються в літературі - які саме цілі може переслідувати фізична особа, окрім особистих, укладаючи споживчий договір. Проблеми, пов'язані з особливостями правового статусу суб'єктів споживчих відносин в окремих видах договорів у сфері житлово – комунальних послуг, найму та ряді ін.

Важливість пріоритету норм ЦК України перед нормами Закону України «Про захист прав споживачів» – зокрема, у положеннях договорів, які прописуються сторонами таких договорів не однаково – це впливає на судову практику і стосується, зокрема, питань істотних і не істотних умов договору, оскільки серед цивілістів більш вірною вважається думка про те, що норми Закону України «Про захист прав споживачів» необхідно узгодити із конкретними нормами і загальними засадами ЦК України.

Самозахисту слід відвести більш важливу роль у захисті прав споживачів, зокрема, у сучасних реаліях розвитку інформаційних технологій - у сфері електронних послуг, де використовуються криптовалюти, в умовах все більш активного впровадження досягнень робототехніки. Ці питання все частіше постають у споживчій сфері.

Проблема співвідношення норм інформаційного законодавства (зокрема, Закону України «Про рекламу», «Про інформацію» та положень ЦК України про право фізичних та юридичних осіб на інформацію) з нормами спеціального законодавства про захист прав споживачів; роль інформаційної складової у договорах між споживачами і виробниками, продавцями, пропозиції з

доповнення ЦК України положеннями про поліпшення стану обізнаності споживачів, їх належне інформування щодо якостей товару, робіт, чи послуги в процесі укладання споживчих договорів.

Список використаних джерел:

1. Яновицька Г. Б. *Цивільно – правові засоби захисту прав споживачів в Україні. Дис... докт. юр. наук. за спеціальністю 12.00.03., Львівський національний університет, Львів, 2021. – 439 с.*

Гришко Уляна Петрівна

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри цивільного права Прикарпатського
національного університету імені Василя
Стефаника*

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ ДРОПШИПІНГУ

Розвиток електронної комерції, особливо в період пандемії COVID, привів до появи нової форми інтернет- торгівлі товарами – дропшипінгу. Чинне законодавство закріплення терміна «дропшипінг» не містить. На практиці дропшипінгом вважають такий вид підприємницької діяльності, за якого посередник (дроппіпер) займається реалізацією товарів від постачальника чи безпосереднього виробника.

«Дропшипінг» визначають - як схему торгівлі, за якої роздрібну торгівлю провадять зі складу постачальника. Тобто, продавець (посередник) – інтернет-магазин, отримавши замовлення на постачання товару, спрямовує його постачальнику (виробнику, дистриб'ютору, оптовику тощо), який здійснює постачання товару кінцевому споживачеві від імені роздрібного торговця [1]. При цьому покупець може навіть і не знати, що фактичним продавцем товару є не дроппіпер.

Враховуючи те, що законодавство не містить такої специфічної форми договірних відносин, як дропшипінг, тому поширеними між дроппіпером та його головними контрагентами (виробниками, оптовими продавцями тощо) є посередницькі договори: комісії, доручення, агентські тощо. Враховуючи те, що дроппіпер здійснює торгівлю через власний інтернет-магазин від свого імені, то такі договірні відносини оформляються договором комісії, згідно з яким комісіонер-дроппіпер зобов'язується укласти договори купівлі-продажу з покупцями від свого імені, але за рахунок комітента, а комітент — відправляти товар покупцеві. Щодо конструкцій агентського договору чи договору доручення, то посередник має здійснювати діяльність від імені принципала — суб'єкта, торговельні інтереси якого він представляє (ч. 1 ст. 295 ГКУ та ч. 1 ст. 1000 ЦКУ) [2].

Таким чином, дропшипінг - це тристороння модель, в якій беруть участь постачальник, посередник і покупець. Продавець (посередник) здійснює

створення сайту інтернет-магазину, прийом замовлень. Постачальник - виробництво та/або доставку продукції безпосередньо покупцю. Покупець отримує товар та зобов'язаний оплатити його. Особливості договірних відносин у моделі дропшипінгу є і те, що товар не переходить у власність посередника, між виробником і посередником (дропшипером) договір купівлі-продажу не укладається. Право власності на товар переходить одразу від постачальника/виробника до покупця і уся відповідальність щодо товару покладається на виробника.

Відповідно до статті 6 Закону України «Про захист прав споживачів» продавець (виробник, виконавець) зобов'язаний передати споживачеві продукцію належної якості, а також надати інформацію про цю продукцію [3]. Аналіз статті 15 даного Закону вказує і на те, що споживач має право не тільки отримати всю належну інформацію про продукцію, але і про правовий статус дропшипера, виробника/постачальника. Як зазначає, Бронат Ю.В., на практиці під час реалізації товару такі посередники (дропшипери) не повідомляють покупців про свій правовий статус, обсяг персональної відповідальності та коло питань у межах відповідальності саме виробника/постачальника. Така ситуація призводить до того, що покупець під час купівлі товару може бути введений в оману щодо правового характеру правочину, який укладається між ним та іншою стороною, котру покупець і вважає виробником [4].

Веб - сайт продавця, який здійснює електронну комерцію повинен містити контактну інформацію про постачальника послуг і чітко вказувати будь-які договірні процедури та умови договору. Крім того, відповідно до ст. 5(1)(с) Директиви про права споживачів [5] інтернет-магазини також повинні інформувати споживачів про додаткові витрати на доставку, якщо товар імпортується до Європейського Союзу. Однак, наразі не існує зобов'язання для інтернет-магазинів інформувати споживачів про те, що замовлення відправляється безпосередньо від виробника.

Ще одне важливе право споживача, яке підлягає зловживанню з боку посередника (дропшипера) це – право споживачів на відмову від договору протягом 14 днів з моменту доставки замовлення і право на відшкодування у разі невідповідності товару, протягом двох років з моменту доставки. Відповідно до ст. 3 Директиви про несправедливі умови договорів [6] дропшиппери не можуть виключати або обмежувати гарантійні права споживача або право на відмову від договору. Однак, на практиці часто трапляється так, що дропшиппери не приймають відмову споживача від договору або гарантійну вимогу і бажання повернути замовлення, а натомість пропонують лише зниження ціни. Тому, така практика не відповідає чинному законодавству.

Зобов'язання щодо відповідальності посередника (дропшипера), передбачені також Директивою про несправедливі умови договорів, відповідно до якої, інтернет-магазини не можуть використовувати стандартні умови, які виключають відповідальність інтернет-магазину за шкоду, заподіяну продукцією, яку він продає споживачам, наприклад проблеми зі здоров'ям, спричинені продукцією (Додаток до ст. 3 (3) Директиви)[6]. Дропшиппери, як

продавці товарів, несуть пряму відповідальність перед споживачами і не можуть перенаправити її до виробника. Це також стосується інфлюенсерів, які продають товари за допомогою дроппінгу в соціальних мережах.

Крім того, Директива про недобросовісну комерційну практику забороняє практику, що вводить в оману, наприклад, надання неправдивої інформації про товар, про якість товару, наслідки його використання або географічне розташування його виробника (ст. 6 Директиви). Інтернет-магазинам також не дозволяється використовувати агресивну практику, яка може вплинути на вибір споживача (ст. 8 Директиви) [7].

Отож, наразі відсутні ефективні механізми захисту прав споживачів в договірних відносинах з посередниками (дропперами) і не встановлені дієві санкції за порушення норм щодо укладення дистанційних договорів в інтернет мережі. Для дропперів, які не дотримуються зобов'язань щодо прав споживачів на інформацію та безпеку продукції, слід запровадити стримуючі санкції.

Зростаюча кількість інтернет-магазинів, що працюють за принципом дроппінгу, створює певні проблеми у належному здійсненні прав споживачів. І тільки нормативне закріплення санкцій та форм відповідальності сприятиме реалізації прав споживачів і захисту їх від ризиків, пов'язаних з дроппінгом.

Список використаних джерел:

1. Дроппінг: правові аспекти.
<https://ips.ligazakon.net/document/BZ015376>
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>
4. Бронат Ю.В. Державне регулювання відносин дроппінгу в Україні Таврійський науковий вісник. 2022. № 3. С.8-14.
5. Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on consumer rights, amending Council Directive 93/13/EEC and Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 85/577/EEC and Directive 97/7/EC of the European Parliament and of the Council. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/83/oj>
6. Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair terms in consumer contracts. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1993/13/oj/eng>
7. Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council ('Unfair Commercial Practices Directive'). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32005L0029>

ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ:

**«КОНЦЕПЦІЯ ЦИВІЛЬНО-
ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ В ІНШИХ
ГАЛУЗЯХ ПРАВА»**

Боднар Тетяна Валеріївна

*доктор юридичних наук, професор, член.-кор.
НАПрН України, професор кафедри цивільного
права Київського національного університету імені
Тараса Шевченка*

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

В 2024 році нотаріуси України посвідчили близько 2,8 тисячі шлюбних договорів, що майже на 7% більше, аніж у 2023 році, та приблизно на 75% – аніж у 2022-му.

Шлюбний договір – це правовий інструмент, що дозволяє захистити майнові права та інтереси подружжя та уникнути суперечок у майбутньому. Це не про недовіру, а про мудре планування спільного життя [1].

Проблематика шлюбного договору, включаючи питання порядку укладання, змісту, обмежень договірної свободи припинення та визнання договору недійсним, досліджувалася багатьма українськими науковцями, проте окремі проблемні аспекти не знайшли свого висвітлення в науковій літературі.

Зупинимося на них докладніше.

1. Як встановлено ч. 1 ст. 92 Сімейного кодексу України (далі – СК України), шлюбний договір може бути укладено особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжям.

Згідно зі ст. 94 СК України шлюбний договір у будь-якому разі підлягає нотаріальному посвідченню. Проте якщо його укладено нареченими до реєстрації шлюбу, він набирає чинності у день реєстрації шлюбу. Якщо ж шлюбний договір укладено подружжям, він набирає чинності у день його нотаріального посвідчення.

Оскільки шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки, то доходимо висновку, що чинність шлюбного договору якнайтісніше пов'язана з шлюбом, а точніше – з його реєстрацією. Втім, це не означає неможливості чинності шлюбного договору або окремих його умов після припинення шлюбу, оскільки шлюбним договором, як зазначено в ч. 2 ст. 96 СК України може бути встановлена його чинність і після припинення шлюбу. На наш погляд, мова може йти про майнові права та обов'язки подружжя як батьків, про права та обов'язки подружжя по утриманню, про поділ майна колишнього подружжя.

СК України не встановлює, потягом якого строку зберігається чинність шлюбного договору після розірвання шлюбу, оскільки загальний строк дії шлюбного договору, а також *строки дії його окремих умов щодо прав та обов'язків* (саме така конструкція пропонується нами замість вжитої в ч. 1 ст. 96 СК України конструкції «строки тривалості окремих прав та обов'язків») встановлюються в договорі.

Водночас вважаємо, що чинність шлюбного договору після припинення шлюбу залежить від підстав його припинення. Так, у разі якщо шлюб припинився внаслідок смерті одного з подружжя або оголошення його померлим, взаємні права та обов'язки подружжя припиняються (за аналогією з ст. 608 Цивільного кодексу України «Припинення зобов'язання смертю фізичної особи»), проте, навіть у цьому випадку, на нашу думку, може зберігатися умова щодо права та обов'язки одного з подружжя як батька/матері. використання належного подружжю або одному з них майна для забезпечення потреб їхніх дітей, а також інших осіб.

Загалом же чинність шлюбного договору чи його окремих умов може зберігатися у разі припинення шлюбу внаслідок його розірвання.

2. Інакше має вирішуватися питання щодо чинності шлюбного договору у разі визнання шлюбу недійсним незалежно від виду недійсного шлюбу – абсолютно недійсного шлюбу, шлюбу, який визнається недійсним за рішенням суду чи шлюбу, який може бути визнаний недійсним за рішенням суду.

Статтею 103 СК України передбачено, що шлюбний договір на вимогу одного з подружжя або іншої особи, права та інтереси якої цим договором порушені, може бути визнаний недійсним за рішенням суду з підстав, встановлених Цивільним кодексом України (далі – ЦК України).

Водночас, доля шлюбного договору у разі визнання шлюбу недійсним сімейним законодавством не визначена. Зважаючи на те, що шлюбний договір, по-перше, якнайтісніше пов'язаний з шлюбом, оскільки сторонами його є або наречені, або подружжя, по-друге, шлюбним договором встановлюється правовий режим майна, який у разі визнання шлюбу недійсним суттєво може змінитися відповідно до ч.ч. 2-5 ст. 45 СК України, визнання шлюбу недійсним має слугувати підставою недійсності шлюбного договору.

Питання лише в тому, чи настає недійсність шлюбного договору автоматично, чи він має бути визнаний недійсним за рішенням суду за позовом одного чи обох з колишнього подружжя – сторін шлюбного договору. А як бути у разі якщо жодна з сторін шлюбного договору чи заінтересовані особи, чий права порушені шлюбним договором, не звернуться до суду з відповідним позовом?

В такому разі оптимальним розв'язанням цієї проблеми було б, на нашу думку, автоматичне визнання шлюбного договору недійсним, що і доцільно було б закріпити в ст. 45 СК України, в якій йдеться про правові наслідки недійсності шлюбу, доповнивши її частиною 7 такого змісту: *«Шлюбний договір, загальний строк дії якого, а також строки дії його окремих умов щодо прав та обов'язків є чинними на момент визнання шлюбу недійсним, є недійсним».*

3. Стаття 93 СК України досить загально визначає зміст шлюбного договору, встановлюючи в ч. 1, що шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки, а також, що шлюбним договором можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків (ч. 2 ст. 93 СК України).

Більш докладно предмет шлюбного договору розкрито в ст.ст. 97-99 СК України. Так, згідно з ст. 97 СК України якими в шлюбному договорі може бути визначене майно, яке дружина, чоловік передає для використання на спільні потреби сім'ї, а також правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу.

Сторони можуть домовитися про непоширення на майно, набуте ними за час шлюбу, положень ст. 60 СК України і вважати його спільною частковою власністю або особистою приватною власністю кожного з них. Сторони можуть домовитися про можливий порядок поділу майна, у тому числі і в разі розірвання шлюбу.

У шлюбному договорі сторони можуть передбачити використання належного їм обом або одному з них майна для забезпечення потреб їхніх дітей, а також інших осіб.

Сторони можуть включити до шлюбного договору будь-які інші, крім зазначених в ст. 97 СК України, умови щодо правового режиму майна, якщо вони не суперечать моральним засадам суспільства)

В шлюбному договорі може бути визначено порядок користування житлом (ст. 98 СК України), а також право на утримання (ст. 98 СК України).

Дещо вужчий, і при цьому виключний, перелік умов, які можуть бути включені до шлюбного договору встановлений п.п. 2.8 Глави 5 Розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (далі – Порядок) [2]. Зокрема, він не включає право на утримання.

У зв'язку з цим з метою приведення положень п.п. 2.8 Глави 5 Розділу II Порядку у відповідність до ст.ст. 97-99 СК України вважаємо за доцільне доповнити зазначений підпункт тими умовами, які не увійшли до визначеного ним переліку можливих умов шлюбного договору.

Разом з тим, реалізація положень СК України та Порядку щодо *визначення та зміни правового режиму майна* на практиці ускладнюється відсутністю в чинному цивільному та сімейному законодавстві дефініції «правовий режим майна» і його елементів, а також існуванням дискусій з цього приводу в науковій літературі.

Навряд чи можна погодитися з розумінням зміни правового режиму майна (п.п. 2.8 Глави 5 Розділу II Порядку), набутого у шлюбі, у разі визначення його як особистого майна одного із подружжя або у разі поширення на особисте майно одного із подружжя режиму спільного майна подружжя. Як встановлено ч. 1 ст. 355 ЦК України, майно, що є у власності двох або більше осіб (співвласників), належить їм на праві спільної власності (спільне майно). Тобто, йдеться не про режим спільного майна, а про належність такого майна на праві спільної часткової або на праві спільної сумісної власності (ч. 2 ст. 355 ЦК України).

4. Встановивши в ч. 1 ст. 101 СК України недопустимість односторонньої відмови від шлюбного договору, законодавець в ч. 2 зазначеної статті передбачив, що подружжя має право відмовитися від шлюбного договору шляхом подання заяви нотаріусу про відмову від договору. Така «двостороння відмова від шлюбного договору» є нічим іншим, як розірванням договору за

взаємною згодою сторін, яке має вчинятися у такій самій формі, в якій було вчинено шлюбний договір. Звідси – звернення із заявою до нотаріуса, про відмову від шлюбного договору, який було нотаріально посвідчено.

Звертає на себе увагу, що продублювавши в п.п. 2.6 Глави 5 Порядку норму ч. 1 ст. 101 СК України про те, що одностороння відмова від шлюбного договору не допускається, Порядок, разом з тим, не передбачив, що подружжя має право відмовитися від шлюбного договору, а також, що в такому разі, за вибором подружжя, права та обов'язки, встановлені шлюбним договором, припиняються з моменту його укладення або в день подання нотаріусу заяви про відмову від нього.

Оскільки ні процедура подання подружжям заяви про відмову від шлюбного договору, ні порядок вчинення нотаріусом дій щодо такої заяви не отримали нормативного врегулювання, вважаємо за доцільне заповнити цю прогалину, доповнивши Порядок відповідними положеннями, які б регулювали зазначену процедуру.

Список використаних джерел:

1. *Мін'юст: Шлюбний договір – захист прав та інтересів подружжя.*
URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/miniust-shliubnyi-dohovir-zakhyst-prav-ta-interesiv-podruzzhzia>
2. *Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5.*
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12?find=1&text=відмов+догов#Text>

Гнатів Оксана Михайлівна

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри цивільного права та процесу Львівського
національного університету імені Івана Франка*

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ ТА ДОГОВІРНІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Приватне і публічне право не можуть існувати як ізольовані системи. Вони знаходяться у взаємовпливі. Це вплив відбувається по-різному. Так, у приватному праві чіткого законодавчого регулювання зазнають цивільні договірні відносини за участю державних органів та органів місцевого самоврядування. Так, ми можемо спостерігати оновлення правового регулювання відносин у сфері комерційної приватизації, оренди державного і комунального майна. Запровадження автоматизованих систем із авторизованими електронними майданчиками для укладення договорів у конкурентних умовах допомагає у захисті інтересів не лише публічних утворень, а й суб'єктів приватного права. У Верховній Раді України уже подано

законопроект щодо оновлення правового регулювання відносин у сфері публічних закупівель з метою наближення законодавства України до нормативної бази в Європейського Союзу. Більш того, суб'єкти приватного права висловлюють наміри брати участь у публічних закупівлях як замовники з метою економії коштів під час воєнного стану, зокрема. Це також свідчить про той факт, що авторизовані електронні майданчики забезпечують конкуренцію і дозволяють громадянському суспільству виявляти порушення у сфері публічних закупівель.

Другий аспект взаємодії публічного права з приватним є те, що підставою відшкодування збитків у договірних цивільних зобов'язаннях може бути невиконання публічних обов'язків. Таким прикладом може слугувати справа № 910/3338/21. Цінним у вказаній справі є висновок Касаційного господарського суду ВС, що обов'язок продавця зареєструвати податкову накладну є публічно-правовим за своєю правовою природою, однак його невиконання може бути підставою для відшкодування завданих контрагенту збитків. Виходячи із цього, вчинення продавцем дій, спрямованих на захист своїх прав щодо реєстрації податкових накладних (оскарження рішень про відмову у реєстрації податкових накладних, звернення відповідних рішень до виконання, у т. ч. примусового), є підставою для звільнення від відшкодування, завданих контрагенту, збитків.

Водночас, публічне право зазнає впливу приватного права. Так, у публічному праві заявилося поняття адміністративного договору. Крім договору, предметом якого є делегування повноважень, є й інші види договорів у публічному праві, зокрема за участю фізичних осіб. Йдеться про договір про добровільну участь у системі пенсійного страхування, а також так звані «охоронні» договори у сфері охорони культурної спадщини. Вони укладаються не лише із суб'єктами публічної влади, а й є підставою покладення на фізичних і юридичних осіб обов'язків у сфері публічного права.

Також із приватного права у публічне прийшло поняття послуг. Станом на сьогодні уже нікого не здивуєш наданням адміністративних послуг, соціальних послуг тощо. Водночас, у публічному праві немає стандартів надання послуг. Видається, поняття «якісно наданої послуги» повинно поширюватися і на публічні послуги. Більш того, вимоги до публічних послуг слід запозичити із договірного цивільного права та практики його застосування. Особливо важливими ці критерії є у сфері надання соціальних послуг, оскільки переважно йдеться про одержувачів послуг, які потребують особливої турботи. Окрім вимог, щодо якості слід також покласти на надавачів публічних послуг обов'язок щодо надання повної інформації щодо послуги. Цей аспект є важливим з огляду на те, що неякісно надана публічна послуга може бути підставою для відшкодування, завданої шкоди органами публічної влади у порядку, встановленому гл. 82 Цивільного кодексу України.

За цих умов спори щодо відшкодування шкоди, завданої неякісною публічною послугою повинні розглядатися у порядку цивільного або господарського судочинства. Це забезпечить доступ до правосуддя, зокрема для фізичних осіб, які хочуть захистити свої права.

Необхідність взаємодії публічного і приватного права для забезпечення правової визначеності як елемента принципу верховенства право гарантує якісно новий механізм правового регулювання відносин, які виникають і продовжують розвиватись в Україні. Водночас, практика Верховного Суду може виявити особливості такої взаємодії для врахування їх у процесі прийняття нових законодавчих актів.

Логвінова Марія Володимирівна

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри судочинства Прикарпатського
національного університету імені Василя
Стефаника, адвокатка*

ДОГОВОРИ ПРО ЗДІЙСНЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ ТА ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ

Сучасна джерельна база демонструє послідовну розробку доктринальних підходів до контрактуалізації сімейного права, висвітлюючи теоретичні інновації, юридичні тенденції та нормативну критику. Синтез поглядів як теоретиків, так і практиків, дає уявлення про готову модель договору не тільки як регулятора сімейних правовідносин, а й як інструмента збалансування приватного регулювання з гарантіями державної сімейної політики.

Різновекторність сімейно-договірних конструкцій, яку сьогодні можна спостерігати у нотаріальній діяльності та в матеріалах судової практики, обумовлена диспозитивністю сімейного законодавства (ч. 2 ст. 7, ст. 9 Сімейного кодексу України⁹) та свободою договору. Серед поіменованих договірних конструкцій в сімейному праві¹⁰ питання участі у вихованні дитини може бути врегульовано або договором про те, з ким із подружжя будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей (ч.1 ст. 109 СК), або договором щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини (ч. 4 ст.157 СК). До речі, судді Верховного Суду¹¹ у справах про розірвання договору про участь у вихованні та утриманні дітей висловлюють позицію, що договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини, є схожим з договором,

⁹ Далі по тексту – СК

¹⁰ Шлюбний договір (гл. 10 СК); договір про порядок користування майном, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності (ст. 66); договір про поділ майна, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності (ст. 69); договір подружжя про надання утримання (ст. 78); договір про припинення права на утримання (ст. 89); договір між батьками про сплату аліментів на дитину (ст. 189); договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо) (ст. 190).

¹¹ Далі по тексту – ВС

укладення якого передбачається ст. 109 СК, тому до нього можуть бути застосовані положення вказаної статті. Істотними умовами такого договору є умови про участь у забезпеченні умов життя дитини тим з батьків, хто буде проживати окремо, а також умови про здійснення ним права на особисте виховання дітей. Також до цього договору можуть бути застосовані загальні положення зобов'язального та договірнього права, які містяться у Цивільному кодексі України і не суперечать загальним засадам регулювання та суті сімейних відносин. [1]

Водночас різниця між двома на перший погляд дотичними договірними конструкціями зумовлена наступними факторами:

(1) **суб'єктний склад** – договір, передбачений ч.1 ст. 109 СК, укладається **виключно** подружжям; договір, закріплений ч.4 ст.157 СК, стосується інших випадків, коли один із батьків проживатиме окремо від дитини. [2] Системний аналіз СК дозволяє стверджувати, що суб'єктами договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини, можуть бути:

(а) *подружжя*, за умови якщо мати або батько з поважних причин не проживає спільно з дитиною (ч.2 ст.3 СК). В цьому контексті зауважу, що в умовах повномасштабного вторгнення росії та запровадження воєнного стану до причин, які дозволяють вважати подружжя сім'єю незважаючи на відсутність їх спільного проживання, можна віднести військову службу одного з подружжя-батьків;

(б) *колишнє подружжя* як батьки спільної дитини;

(в) *батьки, які спільно проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою*. Ч. 2 ст. 9 СК закріплює право осіб, які проживають однією сім'єю, на договірне регулювання сімейних (родинних) відносин, що дозволяє стверджувати, що батьки, які не зареєстрували шлюб в органах ДРАЦСу, можуть укладати відповідний договір;

(г) *особи, які мають спільну дитину*, але не перебувають у шлюбі між собою і не проживали спільно однією сім'єю.

До речі, в науковій літературі висловлюється думка про право неповнолітньої особи, яка досягла чотирнадцяти років, разом із батьками бути учасником такого договору [3, С. 165];

(2) **передумови укладення договору** – договір, врегульований ч.1 ст. 109 СК, укладається подружжям *під час розірвання шлюбу*; договір, прописаний в ч.4 ст.157 СК, стосується *інших випадків, коли один із батьків проживатиме окремо від дитини*;

(3) **форма договору** – договір про проживання та виховання дитини (ч. 1 ст. 109 СК) укладається в *письмовій формі*, договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків (ч. 4 ст.157 СК) – у *письмовій формі з нотаріальним посвідченням*.

Об'єднує аналізовані договірні конструкції відсутність нормативної регламентації вимог щодо їх змісту. Видається, що з позицій паритетності недоречним вбачається детальне регулювання ряду сімейно-договірних конструкцій (шлюбний договір (гл. 10 СК), договір про припинення права на

аліменти у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (ст. 190 СК), на противагу тим, яких законодавець просто поіменував. Такий підхід призводить до дискусій в частині правильної реалізації норм закону на практиці, зокрема ч.1 і ч.2 ст. 109 СК. Так, при розірванні шлюбу в порядку ст. 109 СК в силу ч. 1 подружжя разом із заявою про розірвання шлюбу подає до суду договір про те, з ким із подружжя будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей, а в силу ч. 2 – нотаріально посвідчений договір між подружжям про розмір аліментів. Поки з приводу правильного тлумачення цієї норми точаться доктринальні дискусії (а саме – чи подавати до суду два окремих договори, чи один спільний, якої форми), судова практика демонструє більш конструктивний підхід. Передусім судді концентрують увагу на тому, чи положення договору, передбаченого ст. 109 СК, сформульовані узагальнено чи конкретно; чи предметно визначена участь у забезпеченні умов життя дитини того із батьків, хто буде проживати окремо; які конкретно способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину тим з них, хто проживає окремо від дитини; порядок, умови та форми (грошова і/або натуральна) надання утримання одним із батьків. [4]

Щодо договору про здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з батьків, хто проживає окремо від дитини, то з матеріалів судової практики вбачається різне найменування цієї договірної конструкції – договір про визначення місця проживання дітей та здійснення батьківських прав та обов'язків [5], договір щодо здійснення батьківських прав, визначення місця проживання та утримання дитини [6], договір щодо виконання батьківських прав, визначення місця проживання дитини [7], договір про участь у вихованні та утриманні дітей. [1] Безпосередній аналіз судових рішень у справах договірного регулювання участі у вихованні дитини тим з батьків, хто проживає окремо від неї, демонструє правотворчу ініціативу суддів у питаннях сторін договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків, його змісту, початку дії, строку дії, зміни умов договору та його розірвання.

Так, в постановках ВС розкриваються:

(а) істотні умови договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з батьків, хто проживає окремо від дитини. Зокрема, істотними умовами такого договору є умови про участь у забезпеченні умов життя дитини тим з батьків, хто буде проживати окремо, а також умови про здійснення ним права на особисте виховання дітей. Також до цього договору можуть бути застосовані загальні положення зобов'язального та договірного права, які містяться у ЦК України і не суперечать загальним засадам регулювання та суті сімейних відносин. (постанови ВС від 13.03.2024 р. у справі № 361/8526/21, від 22.05.2024 р. у справі № 754/3063/22) [1; 5];

(б) підстави для зміни та розірвання договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків. За загальним правилом, зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 1 ст.651 ЦК). Про таку зміну або

розірвання договору сторони вправі домовитися у будь-який час на свій розсуд. Договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору (ч.2 ст. 651 ЦК) (постанови ВС від 15.03.2023 р. у справі № 750/1786/21, від 13.03.2024 р. у справі № 361/8526/21, від 22.05.2024 р. у справі № 754/3063/22) [1; 5; 6];

(с) форми відповідальності за невиконання договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із них, хто проживає окремо від дитини, тим з батьків, хто проживає з дитиною. Зокрема, кожен з батьків у разі ухилення іншого від виконання договору може захистити порушені права дитини на виховання та спілкування з батьками, вимагаючи від того з батьків, хто ухиляється від виконання договору, відшкодувати матеріальну та моральну шкоду дитині та вимагати примусового виконання договору.

В контексті досліджуваної проблематики, слід наголосити й на тому, що враховуючи положення ч. 2 ст. 155 СК, відповідно до якої батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини, та той факт, що договір стосуються дітей, визначальним принципом при укладенні договорів про здійснення батьківських прав та виконання обов'язків є максимально можливе врахування інтересів дитини (ч. 8 ст. 7 СК, ст. 11 Закону України «Про охорону дитинства», рішення ЄСПЛ «Хант проти України» від 07.12.2006 р., заява № 31111/04). Свого часу ВС КЦС вказав, що узагальнений та формальний підхід у справах зі спорів щодо участі батьків у вихованні та спілкуванні з дитиною є неприпустимим, оскільки сама наявність спору з цього приводу є суттєвим інструментом впливу, особливо у відносинах між колишнім (фактичним) подружжям, який може використовуватися не в інтересах дитини. [8] До того ж, відповідно до ст. 15 Закону України «Про охорону дитинства» дитина, яка проживає окремо від батьків або одного з них, має право на підтримання з ними регулярних особистих стосунків і прямих контактів. Водночас мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини (ст.141 СК).

Керуючись принципами найкращого забезпечення інтересів дитини та однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини, актуальним видається не тільки закріплення правової можливості укладення договорів про здійснення батьківських прав та виконання обов'язків, а й нормативне врегулювання змісту договору, особливостей його укладення, внесення змін, розірвання. Очевидно, що з метою забезпечення виконання вищезгаданих принципів сімейного законодавства 22.11.2024 р. на розгляд парламенту був поданий законопроект «Про внесення змін до статті 157 Сімейного кодексу України щодо укладення договорів про здійснення батьківських прав та виконання обов'язків». [9] Відповідно до законопроекту, в

ч. 4 ст. 157 СК пропонується внести наступні зміни: «Батьки мають право укласти договір про здійснення батьківських прав та виконання обов'язків щодо дитини, в тому числі щодо визначення місця проживання дитини, утримання дитини кожним з батьків, прав та виконання обов'язків щодо дитини того з батьків, хто проживає окремо та того з батьків, з ким проживає дитина. Умови договору не можуть порушувати права дитини, які встановлені цим Кодексом». Видається, що згаданий законопроект слід розглядати як перший крок на шляху до нормативного вдосконалення договірного регулювання участі у вихованні дитини тим з батьків, хто проживає окремо від дитини.

Підсумовуючи вищезазначене, слід констатувати наступне:

(1) наявність кількох різновидів договорів, пов'язаних з регулюванням здійснення батьківських прав та виконання обов'язків (зокрема, передбачених ч. 1 ст. 109 та ч. 4 ст. 157 СК) свідчить про розвиток контрактуалізації у сфері сімейного права. Водночас, це створює певні виклики, зумовлені відсутністю єдиних підходів до форми, змісту та правової природи таких договорів;

(2) судова практика виступає своєрідним правотворчим чинником, формуючи підходи до тлумачення і застосування норм, що регулюють договірне оформлення батьківських прав та обов'язків. Така ситуація свідчить про недостатню визначеність законодавства в цій сфері;

(3) інтереси дитини мають бути основоположним орієнтиром у процесі укладення, зміни, виконання або розірвання договорів про здійснення батьківських прав. Умови таких договорів повинні відповідати принципам сімейного права та міжнародним стандартам захисту прав дитини;

(4) запропоновані зміни до ст. 157 СК є важливим, але лише першим кроком у напрямку комплексного врегулювання договірних відносин у сфері здійснення батьківських прав. Наступними кроками має стати детальна регламентація істотних умов таких договорів, порядку їх укладення, зміни, розірвання та відповідальності за невиконання;

(5) договірне регулювання здійснення батьківських прав та виконання обов'язків повинно збалансовано поєднувати приватноправові інтереси батьків із публічним інтересом держави у належному забезпеченні прав та інтересів дитини.

Список використаних джерел

1. Постанова Верховного Суду від 13.03.2024 р. у справі № 361/8526/21, провадження № 61-10149св23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117849309>

2. Москаленко К. Участь у вихованні дитини: укласти договір чи подавати позов? Публікація станом на 25.10.2023 р. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/ucast-u-vixovanni-ditini-ukladati-dogovir-ci-podavati-pozov>

3. Розгон О.В. Договори у сімейному праві України : монографія. Київ : Ін Юре, 2018. 302 с.

4. Ухвала Надвірнянського районного суду Івано-Франківської області від 07.03.2019 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80312272>

5. Постанова Верховного Суду від 22.05.2024 р. у справі № 754/3063/22, провадження № 61-928св24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119419653>

6. Постанова Верховного Суду від 15.03.2023 р. у справі № 750/1786/21, провадження № 61-8797св22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109776068>

7. Постанова Верховного Суду від 27.01.2021 р. у справі № 727/3856/18, провадження № 61-16426св20. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=94623464&red=10000308e758986c1674e8eccb2227185f620c&d=5>

8. Постанова Верховного Суду від 08.12.2021 р. у справі № 748/1923/20, провадження № 61-14397св21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829841>

9. Проект Закону про внесення змін до статті 157 Сімейного кодексу України щодо укладення договорів про здійснення батьківських прав та виконання обов'язків. URL: <https://itd.rada.gov.ua/16904825-dbc3-416b-a854-d680daedf283>

Марценко Наталія Степанівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного університету

ПРАВОВА ПРИРОДА МИРОВОЇ УГОДИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Мирова угода є одним із способів врегулювання спору між сторонами на стадії судового розгляду, який передбачає досягнення компромісу між позивачем і відповідачем. Вона дозволяє припинити судовий процес без ухвалення рішення по суті спору, оскільки врегульовує правовідносини між сторонами на основі взаємних поступок. Для набуття юридичної сили мирова угода повинна бути затверджена судом, який перевіряє її відповідність законодавству та відсутність порушення прав чи законних інтересів третіх осіб. Після затвердження угоди суд закриває провадження у справі, що свідчить про завершення судового розгляду.

Однак попри достатньо широке застосування мирової угоди на практиці, у науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення її правової природи. Так, одні дослідники розглядають її як **цивільно-процесуальний інститут**, що є засобом припинення судового провадження. Інші вважають мирову угоду **цивільно-правовим договором**, який врегульовує відносини між сторонами спору. Водночас існує й **дуалістичний підхід**, згідно з яким мирова угода поєднує в собі як **матеріально-правові**, так і **процесуальні** елементи [1].

Відповідно до статті 207 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України), мирова угода є процесуальним засобом врегулювання спору, який укладається сторонами на підставі взаємних поступок. Вона спрямована на врегулювання правовідносин між сторонами і може охоплювати лише їхні

права та обов'язки. Однією з ключових характеристик мирової угоди є можливість виходу за межі предмета спору, що дозволяє сторонам досягти комплексного вирішення конфлікту. Однак така можливість є обмеженою – умови мирової угоди не повинні порушувати права чи законні інтереси третіх осіб [2]. Суд, затверджуючи мирову угоду, перевіряє її відповідність законодавству та оцінює потенційні ризики для інших учасників правовідносин. Таким чином, законодавчий підхід більшою мірою свідчить про сприйняття позиції, згідно із якою мирова угода має дуалістичний характер: з одного боку, вона виступає процесуальним інструментом припинення судового розгляду, а з іншого – регулює матеріально-правові відносини між сторонами, що обумовлює її правову природу як змішаного інституту цивільного та цивільно-процесуального права.

Така позиція видається виправданою і з точки зору існуючої судової практики. Як приклад, у справі № 908/1604/17 Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду, ухвалюючи постанову від 12 червня 2018 року, зазначив, що мирова угода не є цивільно-правовим договором у традиційному розумінні та не може бути визнана недійсною в межах позовного провадження. Це пояснюється тим, що порядок її укладення та затвердження врегульований нормами процесуального законодавства [3]. ЦПК України встановлює спеціальні вимоги до змісту мирової угоди, на які звертається увага і у судовій практиці. Зокрема, мирова угода має бути спрямована на врегулювання прав та обов'язків сторін щодо предмета спору, а не на регулювання процесуальних дій. Якщо угода стосується лише процесуальних дій, наприклад, відмови від позову, суд відмовляє у її затвердженні, оскільки відмова від позову є окремою процесуальною дією. Таким чином, для того, щоб мирова угода була затверджена судом, вона повинна відповідати вимогам щодо врегулювання матеріальних правовідносин між сторонами, а не просто процесуальних питань [4].

Видається, процесуальна природа мирової угоди в цивільному процесі полягає в її статусі як правового механізму для врегулювання спору між сторонами без ухвалення судового рішення по суті. Мирова угода укладається лише між сторонами судового процесу щодо наявного спору та обов'язково стосується прав і обов'язків сторін, має добровільний характер та базується на основі взаємних поступок між сторонами щодо матеріально-правових зобов'язань. Після затвердження мирової угоди суд закриває провадження у справі, що є підтвердженням ліквідації спору без ухвалення рішення по суті. Окрім того, виконання умов угоди є обов'язковим, і у разі невиконання одна зі сторін може звернутися до суду для примусового виконання.

Водночас, мирова угода має тісний зв'язок із матеріальним правом, оскільки її укладення можливе лише за наявності правовідносин між сторонами, які регулюються нормами матеріального права. Мирова угода укладається і використовується як спосіб врегулювання вже існуючих матеріально-правових зобов'язань і встановлює порядок їх реалізації, зміну або припинення. Згідно зі статтею 207 ЦПК України, мирова угода укладається сторонами для врегулювання спору щодо їхніх прав та обов'язків. Це означає,

що вона не створює нових правовідносин, а змінює або припиняє вже існуючі. Крім того, мирова угода може охоплювати не лише предмет спору, але й інші взаємні зобов'язання сторін, які виходять за його межі. Це також підтверджує її матеріально-правову природу, оскільки такі умови не можуть існувати без відповідної правової основи у сфері цивільного права. Як наслідок, мирова угода є правовим інструментом, який існує також і в площині матеріального права, оскільки вона можлива лише за умови наявності матеріальних правовідносин між сторонами, змінює або припиняє їх, а її зміст визначається нормами цивільного права.

Таким чином, дуалістична правова природа мирової угоди полягає в тому, що вона поєднує елементи як цивільного, так і цивільно-процесуального права. З одного боку, мирова угода є процесуальним інструментом, що зупиняє судовий процес і забезпечує його завершення, а з іншого - регулює матеріально-правові відносини між сторонами, змінюючи або припиняючи існуючі зобов'язання. Подвійна правова природа дозволяє мировій угоді виконувати функції як правового механізму в межах цивільного процесу, так і ефективного засобу регулювання матеріальних правовідносин.

Список використаних джерел

1. Опарін К. Г. *Правова природа мирової угоди в цивільному процесі України. Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. Том 2. № 12. 2020. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/9262>*
2. *Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618- IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1618-15>*
3. *Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного суду від 12.06.2018 у складі № 908/1604/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74691752>*
4. *Ухвала Верховного суду у складі Касаційного цивільного суду від 27 лютого 2019 року у справі 752/9083/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80224016>*

Федорончук Андрій Володимирович

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри конституційного, міжнародного та
адміністративного права Прикарпатського
національного університету імені Василя
Стефаника*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОГОВОРУ ЯК ФОРМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАВЕРШЕННЯ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Вже четвертий рік поспіль Україна живе в умовах повномасштабної війни. Ця війна, яку розпочала росія є найбільшою трагедією українського народу у ХХІ столітті і черговою спробою знищити українську державність. Проте, незважаючи на біль та важкі втрати ми продовжуємо стійко та мужньо виборювати своє право на існування.

Зрозуміло, що будь-яка війна рано чи пізно закінчується. Тому, основним питанням є те, яким ми бачимо її закінчення або який варіант закінчення війни є найоптимальнішим за наявних умов.

На сьогодні позиція нашої держави, її союзників, а також Сполучених Штатів Америки зводиться до того, що без перемовин не обійтися і вони є єдиним способом закінчення війни в Україні, а результат таких перемовин має бути відображений у договорі.

Таким чином, вважається, що саме міжнародний договір має бути інструментом, який забезпечить настання постійного та справедливого миру в Україні. Але, чи може такий договір бути формою правового регулювання та вирішення питання завершення війни? Спробуємо з'ясувати.

На думку професора М. Буроменського під міжнародним договором слід розуміти одну з найбільш поширених у наш час форм закріплення взаємних міжнародних прав і обов'язків [1, с. 23].

У Віденській конвенції про право міжнародних договорів зазначено, що міжнародні договори – це міжнародні угоди, укладені між державами у письмовій формі, які регулюються міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена така угода в одному, чи у двох або декількох документах, а також незалежно від їх конкретного найменування [2].

Особливості укладення Україною міжнародного договору визначені у Законі України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 № 1906-IV. Так, відповідно до ст. 2 цього Закону міжнародний договір України - укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо) [3].

Як бачимо, як в міжнародних, так і в національних нормативно-правових актах визначена правова сутність міжнародного договору, а також закріплені вимоги щодо його підготовки, укладення та виконання.

На нашу думку, найбільш важливою вимогою до міжнародного договору в контексті досліджуваного нами питання є те, що умови такого договору мають регулюватися саме нормами міжнародного права.

З цього приводу Тимошенко О.А. зазначає, що зміст міжнародного договору не може суперечити основним принципам міжнародного права, таким як суверенітет держави, рівність держав, не втручання у внутрішні справи, мирне вирішення спорів тощо. Міжнародні договори є юридично обов'язковими для сторін, які їх уклали. Сторони зобов'язані добросовісно виконувати взяті на себе зобов'язання. Невиконання або неналежне виконання зобов'язань за міжнародним договором може понести за собою міжнародно-правову відповідальність. Всі ці властивості міжнародних договорів відіграють важливе значення в сучасних умовах, оскільки можуть закріплювати та породжувати правові наслідки на міжнародному рівні [4].

13 березня 2025 року росією був оприлюднений приблизний перелік основних вимог, які Україна має виконати для завершення війни. Це відсутність членства в НАТО, нерозміщення іноземних військ в Україні та міжнародне визнання того факту, що Крим і чотири області належать росії [5].

Цікавим і очевидним є те, що вимоги росії суперечать положенням ряду міжнародних договорів.

Недотримання країною-агресоркою міжнародного права в Україні фіксують як міжнародні організації, так і державні органи та правозахисні об'єднання. З 2014 року, напавши на Україну, росія порушила близько 400 міжнародних договорів, однією зі сторін у яких є Україна, зокрема Будапештський Меморандум, Статут Організації Об'єднаних Націй, низку конвенцій ООН та Гельсінські угоди [6].

На сьогодні росія продовжує порушувати міжнародні договори в яких закріплені її зобов'язання щодо дотримання принципу непорушності кордонів держав, територіальної цілісності та невтручання у внутрішні справи іноземних держав.

З огляду на зазначене, виникає логічне запитання, чи може росія укласти з Україною договір про завершення війни, якщо вимоги, які нею висувуються суперечать чинним міжнародним договорам та порушують норми міжнародного публічного права?

Теоретично такий договір може бути укладений, але якщо його умови не будуть справедливими та збалансованими по відношенню до України, то це спричинить зміну міжнародних правил, закріпить створення нової системи міжнародного правопорядку та фактично означатиме, що міжнародне право не діє. У цьому випадку для росії будуть створені сприятливі умови для зростання її ролі у міжнародних відносинах. Окрім того, «коли міжнародне право порушується, немає відповідальності за злочини і належної відповіді, то інші авторитарні чи тоталітарні держави сприймають такі умови за “нові правила гри” та “новий порядок”» [7]. Такий розвиток подій сприятиме збільшенню

ймовірності початку інших збройних конфліктів чи війн (наприклад, претензії Китаю до Тайваню).

Варто пригадати, що росія так і не виконала свої попередні зобов'язання щодо завершення війни за Мінськими угодами [8], чим вкотре порушила загальновизнані принципи міжнародного права, зокрема і принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань.

Отже, беручи до уваги вищезазначене, завершення війни росії проти України у 2025 році апіорі не може бути врегульоване міжнародним договором, оскільки для цього немає жодних фактичних та юридичних підстав. Росія не повернеться в сферу дії міжнародного права, адже у цьому випадку вона не зможе реалізувати свої вимоги щодо України. А ці питання для неї є екзистенційними. І навіть, якщо припустити, що у договорі будуть визначені механізми забезпечення виконання росією своїх зобов'язань. На сьогодні відсутня дієва система міжнародних інституцій, які б гарантували притягнення росії до юридичної відповідальності як за вже скоєне, так і у випадку невиконання нею своїх зобов'язань за міжнародним договором. Звичайно, у міжнародному договорі можна передбачити відшкодування збитків, втрат чи шкоди, що завдані росією Україні, але в будь-якому випадку агресор не погодиться на закріплення у ньому умов щодо притягнення його до повної юридичної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Буроменський М. В. *Міжнародне право. Навч. посібник*. Київ, 2006. 336 с.
2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів: Конвенція від 23.05.1969, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 28.03.2025)
3. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 28.03.2025)
4. Тимошенко О.А. Міжнародні договори за участю України в умовах воєнного стану: політико-правовий вимір. № 4 (2024): Аналітично-порівняльне правознавство. Розділ 13. Актуальні питання сучасної правової науки, URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/311340/302567> (дата звернення: 28.03.2025)
5. Мирні переговори: Reuters оприлюднив перелік вимог Путіна. Главком. 13.03.2025, URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/mirni-perehovori-reuters-opriljudniv-perelik-vimoh-putina-1049291.html> (дата звернення: 28.03.2025)
6. Які домовленості Росія порушила за час війни в Україні. Ukrainer. 23.03.2023, URL: <https://www.ukrainer.net/rosiia-porushyla-domovlenosti/> (дата звернення: 28.03.2025)
7. Чи в порядку світ: сьогодні та в інші періоди історії. bo media. 12.08.2022, URL: <https://bomedia.com.ua/worder/> (дата звернення: 28.03.2025)
8. Росія досі не виконала повністю жодне своє зобов'язання за Комплексом заходів з виконання Мінських угод. Укрінформ. 18.02.2022, URL:

Чудик-Білоусова Надія Іванівна

кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу міжнародного приватного права НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України

СПРИЯННЯ ЗАЙНЯТОСТІ СОЦІАЛЬНО НЕЗАХИЩЕНИХ КАТЕГОРІЙ ШЛЯХОМ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ ЯК СКЛАДНИК СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Сучасне соціальне законодавство із соціального забезпечення особи на випадок безробіття має надто складну та розгалужену систему підзаконних-нормативних актів, котра з часу врегулювання відносин зайнятості на рівні окремого закону зазнала численних трансформацій через вплив глобальних соціальних викликів, зокрема повномасштабного вторгнення, втрати роботи та неможливості продовження діяльності суб'єктом господарювання через втрату виробничих потужностей, працівників, замовлень, вплив пандемії та ін.

Відповідно до ч. 2 ст. 24 Закону України «Про зайнятість населення» визначені законодавцем заходами сприяння зайнятості населення гарантують для безробітної особи можливість укладення договору, завдяки якому після його укладення чи у визначений спосіб особа набуватиме статусу працевлаштованої особи [8]. Відповідно договірні правовідносини, як основа для соціального забезпечення безробітної особи, грошовою допомогою та/чи соціальними послугами можуть виникати в інтересах фізичної особи чи роботодавця задля забезпечення права на працю чи соціальне забезпечення фізичної особи при настанні безробіття як соціального ризику, наявність якого зумовлює необхідність вчинення активних дій уповноваженими суб'єктами, котрі реалізують державну політику у сфері зайнятості. На відміну від цивільного законодавства, котре закріплює принцип свободи договору в ст.ст. 6, 627 Цивільного кодексу України як загальну засаду цивільного законодавства, котра гарантує можливість для сторін укласти договори, які передбачені чи не передбачені актами цивільного законодавства, законодавство в соціальній сфері таких норм не містить. Тому для сфери зайнятості характерними є виключно непоіменовані договори. Згідно ст. 638 Цивільного кодексу України договір вважається укладеним, якщо його сторони в належній формі досягли згоди з усіх його істотних умов [10]. Істотні умови договору у сфері зайнятості чітко визначені та можуть відрізнятися залежно від укладеного договору. Обов'язковою умовою укладення договору є досягнення згоди

сторонами щодо його предмету, котрий переважно чітко визначений законодавством.

Дані відносини мають комплексний характер та на даний час входять до переважно до предмета права соціального забезпечення та трудового права. Особливості правового регулювання відносин у сфері зайнятості також можуть проявлятися через використанням норм цивільного права, так як відносини зі сприяння зайнятості можуть виникати за участі приватних агентств зайнятості, котрі можуть працювати в інтересах роботодавця, так і в інтересах особи, котра не має статусу «безробітної», але прагне реалізувати своє права на працю.

Відповідно характер встановлення прав та обов'язків суб'єктів відносин у сфері зайнятості залежить від мети відповідного договору. У законодавстві про України про зайнятість останніми роками зростає тенденція щодо розширення договірного регулювання відносин з організації працевлаштування для фізичної особи, котра втратила роботу чи перебуває на стадії її пошуку та врегулювання механізмів соціальної підтримки роботодавця, котрий долучився до працевлаштування окремих соціально незахищених категорій на виконання соціальних зобов'язань держави.

Тому видається доцільним визначення переліку договорів, котрі можуть укладатися у сфері зайнятості задля подолання безробіття та сприяння зайнятості фізичної особи. Такі договори часто можна вважати договорами про надання послуги (договір про організацію професійного навчання в закладі освіти або в роботодавця (укладається з безробітним, якому видається сертифікат на навчання) [5], договір про професійне навчання учасника бойових дій чи особи з інвалідністю внаслідок війни в закладі професійної (професійно-технічної) освіти Державної служби зайнятості [6], договір з роботодавцем про організацію професійного навчання безробітного у закладі освіти [5], договір про професійне навчання (укладається між закладом освіти та виключно із жінкою задля забезпечення ринку праці кваліфікованими робітничими кадрами, підтримання її конкурентоспроможності для працевлаштування у сферах, де вони були традиційно недостатньо представлені за результатами професійного навчання) [7], договір про навчання відповідно до отриманого у центрі зайнятості ваучера (для підтримання конкурентоспроможності деяких категорій громадян на ринку праці) [2], договір про проживання безробітного в період його навчання (якщо навчання відбувається поза місцем його проживання) [5], договір соціального супроводу при працевлаштуванні [9].

Іншим способом зменшення проявів безробіття, особливо в умовах подолання наслідків повномасштабного вторгнення в державі в цілому та на деокупованих чи на окремих постраждалих територіях має стати співпраця територіальних громад і роботодавців, в частині запровадження для визначеної законом категорії осіб виконання ними громадських робіт (укладення роботодавцем із зареєстрованим безробітним в письмовій формі строкового трудового договору на строк, що сумарно протягом року не може перевищувати 180 календарних днів; фінансування виплати заробітної плати буде здійснено за рахунок коштів місцевого бюджету та/або коштів Фонду

загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття) чи робіт тимчасового характеру (укладення роботодавцем із зареєстрованим безробітним в письмовій формі строкового трудового договору на строк, що сумарно протягом року не може перевищувати 180 календарних днів; фінансування виплати заробітної плати буде здійснено за рахунок коштів роботодавця та інших джерел, не заборонених законодавством) [8; 4]. Метою їх укладення можуть бути: відновлення інфраструктури, житлового фонду, подолання наслідків пошкоджень, наявність потреби у тимчасовому залученні працівників.

Також задля сприяння розвитку бізнесу в умовах повномасштабного вторгнення започатковано надання грантів для бізнесу, як фінансової державної допомоги для сприяння зайнятості населення країни, створення або розвитку власного бізнесу (за умови реєстрації фізичної особи - підприємця або створення юридичної особи та укладення договору мікрогранту) [1], надання гранту на створення або розвиток власного бізнесу учаснику бойових дій, особі з інвалідністю внаслідок війни та членам їх сімей(за умови реєстрації фізичної особи-підприємця або створення юридичної особи та укладення договору мікрогранту) [3].

Найбільш своєрідним, виходячи з мети його укладення, слід визнати договір соціального супроводу при працевлаштуванні фізичної особи, яка втратила статус безробітної особи внаслідок працевлаштування, хоча потребує соціальної підтримки, виходячи з її індивідуальних потреб, визначених шляхом відповідного оцінювання потенційним надавачем соціальної послуги [9; 11]. У майбутньому сфера застосування даного договору буде розширена через зростання кількості осіб, котрі будуть працевлаштовані на нові робочі місця чи потребуватимуть супроводу через стан здоров'я.

Отже, підтвердженням наявності та фактичного застосування договорів у сфері зайнятості як способу подолання безробіття чи сприяння зайнятості є закріплені законодавством механізми сприяння працевлаштуванню фізичної особи, яка набула статусу безробітного з урахуванням її індивідуальних потреб та потреб ринку праці. За формою укладення договори у сфері зайнятості є виключно письмовими простими. За ступенем свободи волевиявлення: вони є договорами, які укладені на основі вільного волевиявлення особи на засадах добровільності. Тому їх використання у процедурах зайнятості дозволяє задовільнити інтереси фізичної особи та роботодавця. Запровадження нових механізмів їх укладення сприятиме покриттю потреб на ринку праці та зменшенню кількості фізичних осіб, котрі втратили роботу та самостійно з об'єктивних чи суб'єктивних причин не здатні реалізувати свої можливості щодо працевлаштування.

Список використаних джерел

1. Деякі питання надання грантів бізнесу, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 р. № 738. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF>.

2. Порядок видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності деяких категорій громадян на ринку праці, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 р. № 207. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-%D0%BF>.

3. Порядок надання грантів на створення або розвиток власного бізнесу учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та членам їх сімей, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 р. № 738. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF>.

4. Порядок організації громадських та інших робіт тимчасового характеру, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2015 р. № 175. Офіційний вісник України. 2013. № 23. Ст. 38.

5. Порядок професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації зареєстрованих безробітних, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 24.03.2023 р. № 264. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/264-2023-%D0%BF>.

6. Порядок реалізації експериментального проекту з організації професійного навчання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни в закладах професійної (професійно-технічної) освіти Державної служби зайнятості, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 15.09.2023 р. № 984. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984-2023-%D0%BF>.

7. Порядок реалізації експериментального проекту щодо організації професійного навчання жінок для працевлаштування у сферах, де вони були традиційно недостатньо представлені, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 15.11.2024 р. № 1302. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1302-2024-%D0%BF>.

8. Про зайнятість населення. Закон України від 05.07.2012 р. № 5067–VI. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.

9. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціального супроводу при працевлаштуванні та на робочому місці. Наказ Міністерства соціальної політики України від 21.09.2016 р. № 1044, зареєстр. в Міністерстві юстиції України 17.10.2016 р. за № 1359/29489. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1359-16>.

10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

11. Чудик-Білоусова Н. І. Правова природа договору соціального супроводу. Договір як універсальна форма правового регулювання: Матер. Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Івано-Франківськ, 26 березня 2021 р.).

Шпілярович Вікторія Вікторівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ ЯК ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Відповідно до положень п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1], однією з яких за результатом аналізу вимог Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, є поширення тероризму, у т. ч. міжнародного тероризму, протидія якому є одним з основних напрямів зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки [2].

У Законі України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року № 638-IV під тероризмом розуміється суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [3].

Міжнародний тероризм у зазначеному вище законі України інтерпретується як здійснювані у світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав, з метою досягнення певних цілей суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов'язані з викраденням, захопленням, вбивством ні в чому не винних людей чи загрозою їх життю і здоров'ю, зруйнуванням чи загрозою зруйнування важливих народногосподарських об'єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосуванням чи загрозою застосування ядерної, хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження [3].

Варто зазначити, що правовою основою протидії тероризму в Україні як загрози її національній безпеці є низка нормативно-правових актів, у системі яких визначальне місце посідають саме чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, що згідно ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства України [4].

Про значущість міжнародних договорів у сфері протидії тероризму впливає також зі змісту окремих нормативно-правових актів України, які спрямовані на його запобігання та/або мінімізацію наслідків терористичної діяльності. Приміром, йдеться про:

1) закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII, в якому зазначається, що правовою основою державної політики у сферах національної безпеки і оборони є Конституція України, цей та інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані на виконання Конституції України та законів України інші нормативно-правові акти [1];

2) закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року № 638-IV, на основі якого правову основу боротьби з тероризмом становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України, цей закон, інші закони України, Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом 1977 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом 1997 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р., інші міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, резолюції Ради Безпеки ООН та інших міжнародних безпекових організацій, укази і розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, а також інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів України [3];

3) Концепцію боротьби з тероризмом в Україні, затверджену Указом Президента України від 5 березня 2019 року № 53/2019, правовою основою якої є Конституція України та закони України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України, міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, акти міжнародних організацій, членами яких є Україна, насамперед Глобальна контртерористична стратегія ООН [5].

Усі міжнародні договори, що є частиною національного законодавства України та мають відношення до сфери протидії тероризму як загрози національній безпеці України, рекомендується умовно класифікувати на дві великі групи:

1) *міжнародні договори, прийняті в рамках діяльності універсальної міжнародної організації – ООН*: Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден від 16 грудня 1970 року № 995_167 (ратифікація: Указ про ратифікацію Конвенції про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден № 352-VIII); Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації від 23 вересня 1971 року № 995_165 (ратифікація: Указ Президії Верховної Ради Української РСР «Про ратифікацію Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації» від 16 січня 1973 року № 1352-VIII); Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок від 26 жовтня 1979 року № 995_024 (приєднання: Постанова Верховної Ради України «Про участь України у Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок» від 5 травня 1993 року № 3182-XII); Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників від 17 грудня

1979 року № 995_087 (приєднання: Указ Президії Верховної Ради Української РСР «Про приєднання Української Радянської Соціалістичної Республіки до Міжнародної конвенції про боротьбу з захопленням заложників від 8 травня 1979 року № 3954-XI); Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства від 10 березня 1988 року № 995_220 та Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі від 10 березня 1988 року № 995_093 (ратифікація: Постанова Верховної Ради України «Про ратифікацію Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства та Протоколу про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі» від 17 грудня 1993 року № 3735-XII); Конвенція про маркування пластичних вибухових речовин з метою їх виявлення від 1 березня 1993 року № 995_016 (ратифікація: закон України «Про ратифікацію Конвенції про маркування пластичних вибухових речовин з метою їх виявлення» від 3 грудня 1997 року № 687/97-ВР); Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 15 грудня 1997 року № 995_374 (приєднання: закон України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом» від 29 листопада 2001 року № 2855-III); Міжнародна конвенція ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 року № 995_518 (ратифікація: закон України «Про ратифікацію Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму» від 12 вересня 2002 року № 149-IV); Міжнародна конвенція ООН про боротьбу з актами ядерного тероризму від 14 вересня 2005 року № 995_d68 (ратифікація: закон України «Про ратифікацію Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму» від 15 березня 2006 року № 3533-IV) тощо.

2) *міжнародні договори, прийняті в рамках діяльності регіональних міжнародних організацій*: Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом від 27 січня 1977 року № 994_331 (ратифікація: закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом» від 17 січня 2002 року № 2990-III); Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 року № 994_712 (ратифікація: закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму» від 31 липня 2006 року № 54-V); Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16 травня 2005 року № 994_948 (ратифікація: закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму» від 17 листопада 2010 року № 2698-VI); Додатковий протокол до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 22 жовтня 2015 року № 994_001-15 (ратифікація: закон України «Про ратифікацію Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму» від 20 вересня 2022 року № 2589-IX); Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору від 9 липня 1997 року № 994_002

(підписання: 9 липня 1997 року); План дій щодо боротьби з тероризмом від 22 листопада 2002 року № 950_014 (прийняття: 22 листопада 2002 року) тощо.

Доцільно відмітити, що на сьогодні немаловажну роль у сфері протидії злочинності, у т. ч. й протидії тероризму, відіграє також «Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 27 червня 2014 року № 984_011, ратифікована шляхом прийняття закону України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16 вересня 2014 року № 1678-VII [6], однією з цілей якої є «сприяння, збереження й зміцнення миру та стабільності у регіональному та міжнародному вимірах відповідно до принципів Статуту ООН і Гельсінського заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року, а також цілей Паризької хартії для нової Європи 1990 року». Крім того, у зазначеній вище Угоді прописано, що протидія тероризму є одним з головних принципів для посилення відносин між її Сторонами. У зв'язку з цим відповідно до міжнародного права, міжнародних норм у сфері прав людини, а також гуманітарного права й норм права, що регулюють статус біженців, вони беруть на себе зобов'язання співпрацювати на двосторонньому, регіональному й міжнародному рівнях [7].

Таким чином, резюмуючи усе вище наведене, слід констатувати наступне. Протидія тероризму – це проблема, яка в сучасний період, на жаль, є актуальною та потребує вирішення як на міжнародному, так і на національному рівнях. Тому міжнародні відносини України з різними державами з цього приводу зумовлюють, перш за все, вплив міжнародного договірної права, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, на внутрішнє законодавство України, що виражається в його узгодженні з договірними положеннями. Не є виключенням в цьому контексті й кримінальне законодавство України, яке має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, докільля, конституційного устрою України від кримінально протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Як наслідок, у чинному КК України передбачено низку статей, що регламентують кримінальну відповідальність за вчинення актів терористичного характеру, зокрема, за такі суспільно небезпечні діяння, закріплені у Розділі IX Особливої його частини «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки», як: «Терористичний акт» (ст. 258); «Втягнення у вчинення терористичного акту» (ст. 258-1); «Публічні заклики до вчинення терористичного акту» (ст. 258-2); «Створення терористичної групи чи терористичної організації» (ст. 258-3); «Сприяння вчиненню терористичного акту, проходження навчання тероризму» (ст. 258-4); «Фінансування тероризму» (ст. 258-5); «Перетинання державного кордону України з терористичною метою» (ст. 258-6) [8]. При цьому необхідно зауважити, що це далеко не завершений процес приведення законодавцем у повну відповідність КК України тим міжнародним нормативно-правовим актам,

згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щоб можна було остаточно стверджувати про належну протидію тероризму як загрози національній безпеці України заходами кримінально-правового характеру.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України : закон України від 21 чер. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 3 квітня 2025 року).
2. Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вер. 2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 3 квітня 2025 року).
3. Про боротьбу з тероризмом : закон України від 20 бер. 2003 р. № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 3 квітня 2025 року).
4. Конституція України : Основний Закон України від 28 чер. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 3 квітня 2025 року).
5. Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні : Указ Президента України від 5 бер/ 2019 р/ № 53/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text> (дата звернення: 3 квітня 2025 року).
6. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : закон України від 16 вер. 2014 р. № 1678-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text> (дата звернення: 3 квітня 2025 року).
7. Про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода від 27 чер. 2014 р. № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 3 квітня 2025 року).
8. Кримінальний кодекс України : закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 3 квітня 2025 року).

ЗМІСТ

«ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ»	3
ЗАІКА ЮРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ	
<i>СВОБОДА ДОГОВОРУ І ФРАУДАТОРНІСТЬ ПРАВОЧИНУ</i>	<i>4</i>
ЗОЗУЛЯК ОЛЬГА ІГОРІВНА	
<i>ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ КОНСТРУКЦІЇ ФРАУДАТОРНОСТІ</i>	
<i>ДОГОВОРУ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ</i>	<i>6</i>
КРЕСТОВСЬКА НАТАЛЯ МИКОЛАЇВНА	
<i>ПРАВО ЯК ДОГОВІР</i>	<i>10</i>
МІЧУРІН ЄВГЕН ОЛЕКСАНДРОВИЧ	
<i>ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА І ДОГОВІРНЕ ПРАВО</i>	<i>12</i>
СПАСИБО-ФАТЕЄВА ІННА ВАЛЕНТИНІВНА	
<i>ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА НАБУТТЯ РЕЧОВИХ ПРАВ ТА ПРО СПОСОБИ ЇХ</i>	
<i>ЗАХИСТУ</i>	<i>15</i>
ХАРИТОНОВ ЄВГЕН ОЛЕГОВИЧ	
ХАРИТОНОВА ОЛЕНА ІВАНІВНА	
<i>ПРИНЦИП СВОБОДИ ДОГОВОРУ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....</i>	<i>19</i>
ШИШКА РОМАН БОГДАНОВИЧ	
<i>ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ В РЕКОДИФІКОВАНОМУ КОДЕКСІ.....</i>	<i>23</i>
ВІНТОНЯК НАТАЛІЯ ДМИТРІВНА	
<i>УМОВИ ДІЙСНОСТІ ЗНАЧНОГО ПРАВОЧИНУ.....</i>	<i>26</i>
КОЧИН ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ	
<i>КОДЕКСИ ПОВЕДІНКИ (CODES OF CONDUCT) ЯК МОДЕЛЬ</i>	
<i>САМОРЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН.....</i>	<i>29</i>
ПАРУТА ЮЛІЯ ІВАНІВНА	
<i>ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ФОРМИ ДОГОВОРУ В УКРАЇНІ</i>	
<i>ТА ЄС.....</i>	<i>32</i>
ЧАЛИЙ ЮРІЙ ІВАНОВИЧ	
<i>ПОНЯТІЙНІ ОЗНАКИ ЗАОХОЧЕНЬ ЯК ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ</i>	
<i>ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ.....</i>	<i>35</i>
ЯРИМОВИЧ УЛЯНА ВОЛОДИМИРІВНА	
<i>ВЧИНЕННЯ ДІЙ В ОСТАННІЙ ДЕНЬ СТРОКУ ПРИ УКЛАДЕННІ ТА ВИКОНАННІ</i>	
<i>ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ.....</i>	<i>39</i>
ШЕСТИРІКОВ ВЯЧЕСЛАВ ВАСИЛЬОВИЧ	
<i>ПРИВАТНО-ПРАВОВА ДОКТРИНА ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ДОКТРИНИ ЦИВІЛЬНОГО</i>	
<i>ПРАВА ЯК ДЖЕРЕЛО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ПРАВОВІДНОСИН</i>	<i>41</i>

«ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ ДОГОВІРНИХ КОНСТРУКЦІЙ»	45
Беляневич Олена Анатоліївна ДОГОВІР ПУБЛІЧНОЇ ЗАКУПІВЛІ: ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	46
Галянтич Микола Костянтинович ДОГОВІР ЖИТЛОВОГО СЕРВІТУТУ	50
Давидова Ірина Віталівна БАНКІВСЬКІ ДОГОВОРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	53
Зеліско Алла Володимирівна ЗАСНОВНИЦЬКИЙ ДОГОВІР НАУКОВОГО ПАРКУ: У РУСЛІ ЗАКОНОДАВЧИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	56
Коссак Володимир Михайлович ПРЕДМЕТ ДОГОВІРНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ВІДНОСИН ПРИ БУДІВНИЦТВІ ЖИТЛА З УЧАСТЮ ФОНДУ ФІНАНСУВАННЯ БУДІВНИЦТВА.....	60
Мироненко Ігор Віталійович ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ДОГОВОРІВ (КОНТРАКТІВ).....	63
Міловська Надія Василівна ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ ЗІ СТРАХУВАННЯ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН В КОНТЕКСТІ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄС.....	65
Полюхович Валерій Іванович ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАБУТТЯ МАЙНОВИХ ПРАВ НА КРИПТОВАЛЮТУ	69
Федорченко Наталія Володимирівна ОСОБЛИВОСТІ РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ	73
Аврамова Ольга Євгенівна ДОГОВІРНІ КОНСТРУКЦІЇ НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЖИТЛОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	76
Боярський Євген Дмитрович ПРОБЛЕМА ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ УКЛАСТИ ДОГОВІР ЧЕРЕЗ ЗАСОБИ ЦИФРОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ (МЕСЕНДЖЕРИ)	79
Гейнц Руслана Миколаївна ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ В КОНТЕКСТІ ОНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	82
Гужва Антон Миколайович ДОГОВІР КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ МАЙБУТНІХ РЕЧЕЙ У РИМСЬКОМУ ПРАВІ.....	86
Зінич Любомир Васильович ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПІВ СВОБОДИ ДОГОВОРУ ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ УМОВ ЛІЦЕНЗІЙНОГО ДОГОВОРУ.....	90

Полтавський Олег Володимирович	
<i>КОМЕРЦІЙНЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО У ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....</i>	<i>93</i>
Селіванова Ірина Анатоліївна	
<i>ДОГОВІР З НАЦІОНАЛЬНОЮ СЛУЖБОЮ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ ЯК ДЕРЖАВНИЙ</i> <i>ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ МЕДИЧНИМ ОБСЛУГОВУВАННЯМ.....</i>	<i>97</i>
Сигидин Мар'яна Михайлівна	
<i>КОРПОРАТИВНИЙ ДОГОВІР В ПРАВІ КРАЇН ЄВРОПИ ТА США</i>	<i>101</i>
Сіщук Ліліана Василівна	
<i>ДОГОВОРИ NDA I NSA ТА ЇХ ВПЛИВ НА УПРАВЛІННЯ У КОМПАНІЯХ</i>	<i>104</i>
Стефанишин Наталія Михайлівна	
<i>ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ</i> <i>ВЛАСНОСТІ НА СЛУЖБОВІ ТВОРИ</i>	<i>108</i>
Сурженко Ольга Анатоліївна	
<i>ДОГОВІР ПОРУКИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА</i> <i>ПОРУЧИТЕЛЯ.....</i>	<i>110</i>
Схаб-Бучинська Тетяна Ярославівна	
<i>ДОГОВІР ЕКВАЙРИНГУ: ПРОБЛЕМИ УКЛАДЕННЯ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО</i> <i>ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА.....</i>	<i>112</i>
Тарасенко Леонід Леонідович	
<i>ДОГОВІР ПРО ПЕРЕДАННЯ МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ:</i> <i>ОКРЕМІ ЗАУВАГИ</i>	<i>115</i>
Гаполяк Тарас Володимирович	
<i>ДО ПИТАННЯ ПРО ІСТОТНІ УМОВИ УСТАНОВЧОГО ДОГОВОРУ</i> <i>КОМАНДИТНИХ ТА ПОВНИХ ТОВАРИСТВ.....</i>	<i>120</i>
Давидович Андрій Віталійович	
<i>МІСЦЕ МАЙБУТНЬОГО ОБ'ЄКТА НЕРУХОМОСТІ У СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ</i> <i>ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ.....</i>	<i>124</i>
Іщук Денис Васильович	
<i>ОКРЕМІ АСПЕКТИ УКЛАДЕННЯ КРЕДИТНОГО ДОГОВОРУ</i>	<i>127</i>
Мохнюк Максим Вікторович	
<i>ЦИФРОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК НОВА ФОРМА ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ</i> <i>ПРАВОВІДНОСИН</i>	<i>131</i>
Романюк Олексій Васильович	
<i>ПЕРЕДУМОВИ ЗАКРІПЛЕННЯ ДОГОВОРУ ПЛАТІЖНОГО РАХУНКУ В</i> <i>ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ</i>	<i>134</i>
«ДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗА УЧАСТЮ СПОЖИВАЧІВ»	138
Кохановська Олена Велеонінівна	
<i>ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА УЧАСТЮ СПОЖИВАЧІВ</i>	<i>139</i>

Гришко Уляна Петрівна

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ ДРОПШИПІНГУ . 142

«КОНЦЕПЦІЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ В ІНШИХ ГАЛУЗЯХ ПРАВА» 138

Боднар Тетяна Валеріївна

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ... 146

Гнатів Оксана Михайлівна

*ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ ТА ДОГОВІРНІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ
РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ 149*

Логвінова Марія Володимирівна

*ДОГОВОРИ ПРО ЗДІЙСНЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ ТА ВИКОНАННЯ
ОБОВ'ЯЗКІВ 151*

Марценко Наталія Степанівна

ПРАВОВА ПРИРОДА МИРОВОЇ УГОДИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ..... 156

Федорончук Андрій Володимирович

*ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОГОВОРУ ЯК ФОРМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЗАВЕРШЕННЯ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 159*

Чудик-Білоусова Надія Іванівна

*СПРИЯННЯ ЗАЙНЯТОСТІ СОЦІАЛЬНО НЕЗАХИЩЕНИХ КАТЕГОРІЙ ШЛЯХОМ
УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ ЯК СКЛАДНИК СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ 162*

Шпіляревич Вікторія Вікторівна

*МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ ЯК ЗАГРОЗИ
НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ 166*

Наукове видання

ДОГОВІР ЯК УНІВЕРСАЛЬНА ФОРМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

за матеріалами

Всеукраїнської науково-практичної конференції

м. Івано-Франківськ, 4 квітня 2025 р.

В редакції авторів наукових статей

Комп'ютерна верстка: Ігор КОЗИЧ

Правка: Уляна ГРИШКО

Підписано до друку 14.05.25 Формат 60х84/16. Папір офсетний. ум.друк.арк.

11,2 Наклад 100 прим. Зам. №12/24-25.

Віддруковано в навчально-науковому юридичному інституті Прикарпатського
національного університету імені Василя Стефаника»

76018, м.Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 44а